

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

**ΤΜΗΜΑ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΗ
ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΓΙΑ ΣΤΕΛΕΧΗ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ:

**«Φυτική και Ζωική Παραγωγή στην Ελληνική Οικονομία και η
Συμβολή τους στο ΑΕΠ»**

Ιωάννα Πέππα

Αριθμός Μητρώου emba1843

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Δρ. Βικτωρία Πέκκα – Οικονόμου

Πειραιάς, Απρίλιος 2021

Παράρτημα Β: Βεβαίωση Εκπόνησης Διπλωματικής Εργασίας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΓΙΑ ΣΤΕΛΕΧΗ

ΒΕΒΑΙΩΣΗ ΕΚΠΟΝΗΣΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

(περιλαμβάνεται ως ξεχωριστή (δεύτερη) σελίδα στο σώμα της διπλωματικής εργασίας)

«Δηλώνω υπεύθυνα ότι η διπλωματική εργασία για τη λήψη του μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών, του Πανεπιστημίου Πειραιώς, στη Διοίκηση Επιχειρήσεων για Στελέχη : E-MBA» με τίτλο

Φυσική και Ζωική Παραγωγή στην Ελληνική Οικονομία
και η Συμβολή τους στο ΑΕΠ

έχει συγγραφεί από εμένα αποκλειστικά και στο σύνολό της. Δεν έχει υποβληθεί ούτε έχει εγκριθεί στο πλαίσιο κάποιου άλλου μεταπτυχιακού προγράμματος ή προπτυχιακού τίτλου σπουδών, στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό, ούτε είναι εργασία ή τμήμα εργασίας ακαδημαϊκού ή επαγγελματικού χαρακτήρα.

Δηλώνω επίσης υπεύθυνα ότι οι πηγές στις οποίες ανέτρεξα για την εκπόνηση της συγκεκριμένης εργασίας, αναφέρονται στο σύνολό τους, κάνοντας πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου».

Υπογραφή Μεταπτυχιακού Φοιτητή/ τριας.....

Όνοματεπώνυμο.....Ιωάννα Πάπα

Ημερομηνία.....13/04/2021

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΤΜΗΜΑ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΓΙΑ ΣΤΕΛΕΧΗ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ:

«Φυτική και Ζωική Παραγωγή στην Ελληνική Οικονομία και η Συμβολή
τους στο ΑΕΠ»

Ιωάννα Πέττα

Αριθμός Μητρώου emba1843

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Δρ. Βικτωρία Πέκκα - Οικονόμου

Εξεταστική επιτροπή:

Βικτωρία Πέκκα – Οικονόμου, Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Πειραιώς

Φιλόθεος Νταλιάνης, Επίκουρος Καθηγητής Πανεπιστημίου Πειραιώς

Δημήτριος Κάμπης, Επίκουρος Καθηγητής Πανεπιστημίου Πειραιώς

Πειραιάς, Απρίλιος 2021

© 2020 Πανεπιστήμιο Πειραιώς All rights reserved

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα

Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Πανεπιστημίου Πειραιά.

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω μέσα από την καρδιά μου την καθηγήτριά μου, κυρία Βικτώρια Πέκκα –Οικονόμου για την πολύτιμη βοήθειά της, τις συμβουλές της και το ενδιαφέρον της κατά την εκπόνηση της εργασίας αυτής.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου και τον σύζυγό μου για την πολύ σημαντική στήριξη που μου έδωσαν.

Περίληψη

Κάθε οικονομία δραστηριοποιείται στους τρεις κυριότερους τομείς της παραγωγής προκειμένου να δώσει και να λάβει εισροές και εκροές από την κοινωνία. Πολύ σημαντικός για πολλά χρόνια κατά τη διάρκεια της ιστορίας θεωρούνταν ο πρωτογενής τομέας παραγωγής δηλαδή η γεωργία, η κτηνοτροφία, το κυνήγι και η αλιεία. Αποτελούσε την κύρια οικονομική και παραγωγική διαδικασία μέχρι και την έναρξη της Α' Βιομηχανικής επανάστασης που ξεκίνησε από τη Μεγάλη Βρετανία και τη Γαλλία στα τέλη του 18^{ου} αιώνα. Όμως παρόλα αυτά η πλειοψηφία των πρώτων υλών για τη μεταποίηση τους από τη βιομηχανία συνέχιζε να αφορά τον πρωτογενή τομέα.

Στην εργασία αυτή για αυτό το λόγο θα ασχοληθούμε με τον πρωτογενή τομέα παραγωγής και συγκεκριμένα με τον κλάδο της φυτικής και ζωικής παραγωγής στην Ελληνική επικράτεια. Τονίζουμε ότι για πολλά χρόνια οι κλάδοι αυτοί μαζί με την ναυτιλία αποτελούσαν την κύρια παραγωγή πλούτου και σίτισης για τη χώρα.

Αρχικά δίνεται έμφαση στην ιστορική εξέλιξη της γεωργικής δραστηριότητας εντός της νεοσύστατης Ελλάδας και στα διάφορα προβλήματα που υπήρχαν ως κατάλοιπα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αναφέρονται περιληπτικά κάποια νούμερα και ποσοστά σε κύρια φυτικά προϊόντα όπως καπνό, βαμβάκι, σταφίδα, καθώς και σε ιστορικούς και πολιτικούς παράγοντες που επηρέασαν την πορεία της παραγωγής στο πέρασμα των χρόνων.

Στη συνέχεια, με την εξέλιξη που σιγά σιγά έφτασε από την δυτική επιρροή ως προς τον τρόπο παραγωγής και στους συντελεστές της γίνεται ανάλυση στους κυριότερους από αυτούς όπως i) το έδαφος, ii) το κεφάλαιο και iii) ο παράγοντας της ανθρώπινης εργασίας. Ακόμη, γίνεται λόγος προς το δεύτερο κυριότερο κλάδο του πρωτογενούς τομέα, δηλαδή την ζωική παραγωγή. Οι κυριότερες μορφές του όχι μόνο στα ελληνικά πλαίσια αλλά σε όλον τον κόσμο είναι: i) η αιγοπροβατοτροφία ii) η βοοτροφία iii) η χοιροτροφία και iv) η πτηνοτροφία, όπου περιγράφονται οι κύριες πληροφορίες τους.

Έπειτα, επιθυμώντας να κατανοήσουμε τον τρόπο που η ζωική και φυτική παραγωγή οργανώθηκε από τους ανθρώπους, παραθέτουμε την έννοια και τις διαφορές των συνεταιρισμών. Η ιδιαίτερη έμφαση όπως είναι αναμενόμενο κατευθύνεται προς τους αγροτικούς συνεταιρισμούς και πραγματοποιείται ένας γεωγραφικός καταμερισμός ανάλογα με τον αριθμό τους στους νόμους της Ελληνικής επικράτειας.

Επιπροσθέτως, έχοντας η γεωργική παραγωγή κατηγοριοποιηθεί από τον ανθρώπινο παράγοντα, εξετάζονται σε στατιστικά και ποσοτικά δεδομένα οι καλλιεργούμενες

εκτάσεις που προσφέρουν τα προϊόντα. Οι εκτάσεις αυτές θα δούμε ότι μοιράζονται σε πέντε κύρια σημεία όπου είναι: i) οι αροτραίες καλλιέργειες, ii) η κηπευτική γη, iii) οι δενδροειδείς καλλιέργειες, iv) οι αμπελοκαλλιέργειες και v) οι σταφίδες.

Ακόμη, κρίνεται αναγκαίο να μελετηθούν και οικονομικά στοιχεία που σχετίζονται με τη ζωική και φυτική παραγωγή όπως για παράδειγμα ο κύκλος εργασιών στον πρωτογενή τομέα, η συνολική χρηματική αξία ζωικής και φυτικής παραγωγής. Αυτά θα μας βοηθήσουν να αντιληφθούμε την πορεία τους και τη διακύμανση τους στη χώρα από την έναρξη της ύφεσης μέχρι σήμερα.

Όπως είναι απόλυτα γνωστό, το ΑΕΠ εντός του συνόλου της οικονομικής δραστηριότητας μπορεί να μετρηθεί από την πλευρά της παραγωγής, της κατανάλωσης και τέλος του εισοδήματος. Επομένως, οι κλάδοι της ζωικής και φυτικής παραγωγής όχι μόνο βρίσκονται εντός της συνολικής παραγωγής των προϊόντων που είναι μεταβλητή του ΑΕΠ αλλά και συμβάλλουν σημαντικά στην πτώση και στην άνοδο μίας οικονομίας. Επίσης, γίνεται μία αναφορά για την γενική πορεία του πραγματικού ΑΕΠ παγκόσμια. Δίνεται έμφαση στο πραγματικό καθώς είναι αυτό που δεν μεταβάλλεται με την αλλαγή των τιμών και δείχνει την κανονική παραγόμενη ποσότητα.

Τέλος, η ανεργία που έπληξε σε μεγάλο βαθμό το εργατικό δυναμικό της χώρας από το 2009 μέχρι σήμερα παρατίθενται και συγκρίνεται με το ποσοστό ανεργίας των αγροτικών περιοχών για να διαπιστωθεί το πως αντέδρασε η εργασία εκεί μακριά από την αστικοποίηση και τη βιομηχανική παραγωγή.

Λέξεις Κλειδιά: Φυτική Παραγωγή, Ζωική Παραγωγή, Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν, Πρωτογενής Τομέας

Abstract

Every economy operates in the three main sectors of production in order to give and receive inputs and outputs from society. Throughout the history, the primary sector considered very significant sector of production, namely, agriculture, livestock, hunting and fishing. It was the main economic and productive process until the beginning of the First Industrial Revolution that began in Great Britain and France at the end of the 18th century. Nevertheless, the majority of the materials for their processing by industry continued to belong in the primary sector.

In this thesis, we will mention to the primary production sector specifically with the crop and animal production sector in Greece. For many years the above sectors along with shipping were the main production of wealth for the country.

Firstly, we emphasize in the historical development of agricultural activity in newly formed Greece and the various problems that existed as remnants of the Ottoman Empire. Briefly, some numbers and percentages are mentioned in main plant products such as tobacco, cotton, raisins, as well as in historical and political factors which influenced the route of production over the years.

Furthermore, the western influence on the mode of production and its factors is vital to examine the important ones such as i) soil, ii) capital and iii) the factor of human labor. Also, it is important to mention that the second main branch of the primary sector is the animal production. Its main forms not only in Greece but all over the world are: i) sheep and goat farming ii) cattle breeding iii) pig farming and iv) poultry farming, where their main information is described.

Then, making an attempt to understand how animal and crop production was organized by humans, we present the definition differences of cooperatives. As expected, special emphasis is given to agricultural cooperatives and a geographical division is made according to their size in Greece.

In addition, having categorized agricultural production by human factor, statistical and quantitative data are examined for the cultivated areas which provide agricultural goods. These areas will be divided into five main points such as: i) arable crops, ii) horticultural land, iii) tree crops, iv) vineyards and v) raisins.

Furthermore, it is necessary to study economic data related to animal and crop production, for example the turnover in the primary sector, the total monetary value of animal and crop production.

These will help us to understand their course and their variation in the country from the beginning of the recession until today. As is well known, GDP can be measured in terms of production, consumption and income. Therefore, the animal and crop production sectors are within the total production of products that belongs to GDP and contribute significantly to the decline and growth of an economy. There is also a report on the general course of real GDP worldwide. Emphasis is placed on the real GDP because it does not change due to the differences in prices and shows the normal quantity produced.

Finally, the unemployment that has greatly affected the country's workforce from 2009 until today are listed and compared with the unemployment rate in rural areas to see how work there has reacted away from urbanization and industrial production.

Πίνακας Περιεχομένων

Κεφάλαιο 1	14
1.1 Εισαγωγή	14
1.2 Ορισμός Πρωτογενούς, Δευτετογενούς και Τριτογενούς Παραγωγής	18
1.3 Ιστορική Εξέλιξη της Γεωργίας στον Ελλαδικό Χώρο (1830-1939).....	19
1.3.1 Νομοθεσία, Γαίες και Καλλιέργειες.....	20
1.3.2 Αγροτικά Επενδυτικά Προβλήματα, Φορολογία και η Πρώτη Γεωργική Μεταρύθμιση	22
1.3.3 Μετανάστευση και Αγροτικές Μεταβολές	24
1.3.4 Γενικά Αγροτικά Στοιχεία από το 1928 μέχρι και το 1939	26
1.4 Κύριοι Συντελεστές Παραγωγής Πρωτογενούς Τομέα	29
1.4.1 Παραγωγικός Συντελεστής του Εδάφους	30
1.4.2 Παραγωγικός Συντελεστής της Ανθρώπινης Εργασίας	32
1.4.3 Παραγωγικός Συντελεστής του Κεφαλαίου.....	35
1.5 Αγροτική Οικονομική Διάρθρωση	37
1.5.1 Κύρια Χαρακτηριστικά	37
1.5.2 Συμπεριφορά Αγροτικής Μονάδας Ανάλογα με το Μέγεθος.....	38
1.6 Βασικά Χαρακτηριστικά Κτηνοτροφικών Κλάδων στην Ελλάδα	40
1.6.1 Αιγοπροβατοτροφία	41
1.6.2 Βοοτροφία	42
1.6.3 Χοιροτροφία	43
1.6.4 Πτηνοτροφία.....	44
Βιβλιογραφία	46
Κεφάλαιο 2	48
2.1 Συνεταιρισμοί	48
2.2 Μορφές Συνεταιρισμών	49
2.3 Αγροτικοί Συνεταιρισμοί	49
2.3.1 Κατανομή Αγροτικών Συνεταιρισμών στην Ελλάδα ανά Νομό	51
2.3.2 Κατανομή Αγροτικών Συνεταιρισμών στην Ελλάδα ανά Γεωγραφικό Διαμέρισμα	54
2.4 Κύκλος Εργασιών και Απασχόληση σε Φυτική και Ζωική Παραγωγή Κατά τη Διάρκεια της Ύφεσης	57
2.4.1 Κύκλος Εργασιών Ζωικής και Φυτικής Παραγωγής	58
2.4.2 Απασχολούμενο Εργατικό Δυναμικό στη Φυτική και Ζωική Παραγωγή	61
2.5 Καλλιεργήσιμες Εκτάσεις και Κύρια Κατανομή του Εδάφους	65
2.5.1 Έκταση Καλλιεργούμενων Εδαφών στην Ελλάδα και Αγρανάπαυση	66
2.5.2 Εκτάσεις για τις Αροτραίες Καλλιέργειες και της Κηπευτικής Γης	68

2.5.3 Εκτάσεις για Δενδρώδεις Καλλιέργειες, Αμπελοκαλλιέργειες, Σταφίδα	70
2.6 Μηχανολογικός Εξοπλισμός Αγροτικού Τομέα Παραγωγής.....	72
2.6.1 Κατηγοριοποίηση Αγροτικού Εξοπλισμού	73
2.6.2 Συνολικός Αγροτικός Εξοπλισμός Ανά Περιφέρεια	74
2.7 Η Χρηματική Αξία της Ζωικής και Φυτικής Παραγωγής στην Ελλάδα	76
2.7.1 Χρηματική Αξία Ζωικής Παραγωγής σε Σταθερές Τιμές	77
2.7.2 Χρηματική Αξία Φυτικής Παραγωγής σε Σταθερές Τιμές	78
2.7.3 Συνολική Αξία Παραγωγής της Δραστηριότητας του Αγροτικού Τομέα σε Σταθερές Τιμές	79
2.8 Καθαρό Επιχειρηματικό Εισόδημα Αγροτικής Παραγωγής	81
Βιβλιογραφία	84
Κεφάλαιο 3.....	86
3.1 Έννοια και Μέτρηση του ΑΕΠ	86
3.2 Διακύμανση του Πραγματικού ΑΕΠ (Ρυθμός Ανάπτυξης Οικονομίας)	89
3.2.1 Διακύμανση Πραγματικού ΑΕΠ σε Αναπτυσσόμενες και Ανεπτυγμένες Οικονομίες	90
3.2.2 Διακύμανση Πραγματικού ΑΕΠ Ανά Γεωγραφική Περιοχή	92
3.3 Συνολική Αξία Παραγωγής σε Τρέχουσες και Σταθερές Τιμές	94
3.4 Καταναλωτική Δαπάνη σε Τρέχουσες και Σταθερές Τιμές	98
3.5 Εμπορικό Ισοζύγιο σε Σταθερές Τιμές	102
3.5.1 Εισαγωγές	103
3.5.2 Εξαγωγές	104
Βιβλιογραφία	107
Κεφάλαιο 4.....	108
4.1 Ελλάδα και Ανεργία	108
4.2 Ανεργία και Απασχόληση στις Αγροτικές Περιοχές	111
4.3 Σύγκριση Συνολικής Παραγωγής Προϊόντων και Υπηρεσιών σε σχέση με τη Συνολική Φυτική και Ζωική Παραγωγή σε Σταθερές Τιμές.....	114
4.4 Τρόποι Βελτίωσης ΑΕΠ Διαμέσου Φυτικού και Ζωικού Κλάδου.....	119
4.4.1 Κρατικές Παρεμβάσεις	120
4.4.2 Φορολογικές Αλλαγές.....	122
4.4.3 Ενίσχυση των Εξαγωγών	124
4.5 Συμπεράσματα	125
Βιβλιογραφία	129
Γενική Βιβλιογραφία	130

Ευρετήριο Πινάκων

Πίνακας 1.1 Καλλιέργεια σταφίδας και ποσοστό εξαγωγής της σε σχέση με τις συνολικές εξαγωγές.....	24
Πίνακας 1.2 Καθεστώς ιδιοκτησίας γης.....	26
Πίνακας 1.3 Ποσότητα παραγωγής καπνού 1929 - 1932 και πρόσδοδος.....	27
Πίνακας 1.4 Αντικείμενο Καλλιέργειας και κέρδος.....	28
Πίνακας 2.1 Αριθμητική Κατανομή Αγροτικών Συνεταιρισμών Ανά Νομό	52
Πίνακας 2.2 Πληθυσμός και Αγροτικοί Συνεταιρισμοί Ανά Γεωγραφικό Διαμέρισμα και Αντιστοιχία Ανά Κάτοικο	55
Πίνακας 2.3 Κύκλος Εργασιών Επιχειρήσεων Πρωτογενούς Τομέα και Ποσοστό τους Επί του Συνολικού Κύκλου Εργασιών.....	59
Πίνακας 2.4 Κύκλος Εργασιών Ζωικής και Φυτικής Παραγωγής και το Ποσοστό τους Επί του Συνολικού Κύκλου Εργασιών.....	60
Πίνακας 2.5 Σύνολο Εργατικού Δυναμικού σε Γεωργία, Κτηνοτροφία, Αλιεία, Δασοκομία, Λατομεία και Ορυχεία για την Περίοδο 2011-2018.....	63
Πίνακας 2.6 Ποσοστό % Εργαζομένων σε Φυτική και Ζωική Παραγωγή, Αλιεία, Δασοκομία, Λατομεία και Ορυχεία Επί του Συνολικού Αριθμού Εργαζομένων στον Πρωτογενή Τομέα για την Περίοδο 2011-2018.....	64
Πίνακας 2.7 Καλλιεργούμενη Έκταση και Αγρανάπαυση για την Περίοδο 2011-2017 σε Στρέμματα.....	66
Πίνακας 2.8 Σύνολο Στρεμμάτων για Αροτραίες και Κηπευτικές Εκτάσεις	69
Πίνακας 2.9 Σύνολο Δενδρώδεις Καλλιεργειών, Αμπέλου και Σταφίδας	71
Πίνακας 2.10 Σύνολο Εξοπλισμού Αγροτικών Δραστηριοτήτων Ανά Κατηγορία για την Περίοδο 2013-2017	73
Πίνακας 2.11 Σύνολο Χρηματικής Αξίας Ζωικής Παραγόμενης Ποσότητας σε Εκατ. Ευρώ.....	77
Πίνακας 2.12 Σύνολο Χρηματικής Αξίας Φυτικής Παραγόμενης Ποσότητας σε Εκατ. Ευρώ.....	78
Πίνακας 2.13 Χρηματική Αξία του Συνόλου της Αγροτικής Δραστηριότητας σε Εκατ. Ευρώ.....	80
Πίνακας 2.14 Αγροτικό Επιχειρηματικό Εισόδημα σε Τρέχουσες Τιμές και Ρυθμός Μεταβολής	82
Πίνακας 3.1 Ποσοστό Ανάπτυξης Πραγματικού ΑΕΠ Γεωγραφικών Περιοχών 2010-2014.....	92
Πίνακας 3.2 Ποσοστό Ανάπτυξης Πραγματικού ΑΕΠ Γεωγραφικών Περιοχών 2015-2019.....	93
Πίνακας 3.3 Σύνολο Ακαθάριστου Εγχώριου προϊόντος σε Τρέχουσες Τιμές (Ονομαστικό ΑΕΠ) 2004-2008 σε Εκατ. Ευρώ	95
Πίνακας 3.4 Σύνολο Ακαθάριστου Εγχώριου προϊόντος σε Σταθερές Τιμές (Πραγματικό ΑΕΠ) 2004-2008 (Έτος Βάσης 2010) σε Εκατ. Ευρώ	96
Πίνακας 3.5 Σύνολο Ακαθάριστου Εγχώριου προϊόντος σε Τρέχουσες Τιμές (Ονομαστικό ΑΕΠ) 2009-2013 σε Εκατ. Ευρώ	96

Πίνακας 3.6 Σύνολο Ακαθάριστου Εγχώριου προϊόντος σε Σταθερές Τιμές (Πραγματικό ΑΕΠ) 2009-2013 (Έτος Βάσης 2010) σε Εκατ. Ευρώ	97
Πίνακας 3.7 Σύνολο Ακαθάριστου Εγχώριου προϊόντος σε Τρέχουσες Τιμές (Ονομαστικό ΑΕΠ) 2014-2018 σε Εκατ. Ευρώ	97
Πίνακας 3.8 Σύνολο Ακαθάριστου Εγχώριου προϊόντος σε Σταθερές Τιμές (Πραγματικό ΑΕΠ) 2014-2018 (Έτος Βάσης 2010) σε Εκατ. Ευρώ	98
Πίνακας 3.9 Σύνολο Ακαθάριστου Εγχώριου προϊόντος σε Τρέχουσες Τιμές (Ονομαστικό ΑΕΠ) 2004-2008 σε Εκατ. Ευρώ	99
Πίνακας 3.10 Σύνολο Ακαθάριστου Εγχώριου προϊόντος σε Σταθερές Τιμές (Πραγματικό ΑΕΠ) 2004-2008 (Έτος Βάσης 2010) σε Εκατ. Ευρώ.....	99
Πίνακας 3.11 Σύνολο Ακαθάριστου Εγχώριου προϊόντος σε Τρέχουσες Τιμές (Ονομαστικό ΑΕΠ) 2009-2013 σε Εκατ. Ευρώ	100
Πίνακας 3.12 Σύνολο Ακαθάριστου Εγχώριου προϊόντος σε Σταθερές Τιμές (Πραγματικό ΑΕΠ) 2009-2013 (Έτος Βάσης 2010) σε Εκατ. Ευρώ.....	100
Πίνακας 3.13 Σύνολο Ακαθάριστου Εγχώριου προϊόντος σε Τρέχουσες Τιμές (Ονομαστικό ΑΕΠ) 2014-2018 σε Εκατ. Ευρώ	101
Πίνακας 3.14 Σύνολο Ακαθάριστου Εγχώριου προϊόντος σε Σταθερές Τιμές (Πραγματικό ΑΕΠ) 2014-2018 (Έτος Βάσης 2010) σε Εκατ. Ευρώ.....	101
Πίνακας 3.15 Χρηματική Αξία Εισαγωγών σε Σταθερές Τιμές σε Εκατ. Ευρώ 2009-2018	104
Πίνακας 3.16 Κύρια Εξαγωγικά Αγαθά για τα Έτη 2017 και 2018.....	105
Πίνακας 4.1 Ετήσια Κατανάλωση Ανά Νοικοκυριό για τα έτη 2010 και 2015.....	123
Πίνακας 4.2 Ετήσια Κατανάλωση Ανά Νοικοκυριό για τα έτη 2010 και 2015.....	123

Ευρετήριο Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 2.1 Ποσοστό Αγροτικών Συνεταιρισμού 10 Νομών Επί του Συνόλου	54
Διάγραμμα 2.2 Ποσοστό Αγροτικών Συνεταιρισμών Ανά Γεωγραφικό Διαμέρισμα	57
Διάγραμμα 2.3 Ποσοστό Καλλιεργούμενων Εδαφών και Αγρανάπαυσης Επί της Επιφάνειας της Ελλάδας 2011-2017.....	67
Διάγραμμα 2.4 Ποσοστό Κηπευτικής Γης και Αροτραίες Εκτάσεις Επί των Συνολικών Καλλιεργειών με Εξαιρέση των Εκτάσεων Αγρανάπαυσης.....	70
Διάγραμμα 2.5 Ποσοστό Εκτάσεων Δενδροκαλλιεργειών, Αμπέλου και Σταφίδας Επί των Συνολικών Καλλιεργειών με Εξαιρέση των Εκτάσεων Αγρανάπαυσης	72
Διάγραμμα 2.6 Μέσος Όρος Ποσοστού Εξοπλισμού Αγροτικών Δραστηριοτήτων Κάθε Περιφέρειας για την Περίοδο 2013-2017 Επί του Συνόλου	75
Διάγραμμα 3.1 Ποσοστό Ανάπτυξης Πραγματικού ΑΕΠ σε Αναπτυσσόμενες και Αναπτυγμένες Οικονομίες 2010-2019.....	90
Διάγραμμα 3.2 Ποσοστό Εξαγωγών στο ΑΕΠ σε Σταθερές Τιμές 2009-2018.....	106
Διάγραμμα 4.1 Συνολικά Ποσοστά Ανεργίας στην Ελληνική Επικράτεια και Ποσοστά Ανεργίας Αγροτικών Περιοχών	112
Διάγραμμα 4.2 Ποσοστό Φυτικής και Ζωικής Παραγωγής στη Συνολική Παραγωγή Προϊόντων και Υπηρεσιών	115
Διάγραμμα 4.3 Ποσοστό % του Συνόλου του Αγροτικού Τομέα στη Συνολική Παραγωγή Προϊόντων και Υπηρεσιών.....	116
Διάγραμμα 4.4 Ρυθμός Μεταβολής Φυτικής και Ζωικής Παραγωγής σε Σχέση με το Ρυθμό Μεταβολής του ΑΕΠ σε Πραγματικές Τιμές	117

Κεφάλαιο 1

Στο κεφάλαιο αυτό γίνεται αρχικά μία πολύ σύντομη αναφορά στους τομείς παραγωγής που υπάρχουν σε μία οικονομία. Στη συνέχεια εστιάζουμε στη φυτική παραγωγή που είναι ένα σημαντικότερο μέρος του πρωτογενούς τομέα παραγωγής δίνοντας έμφαση στην ιστορική εξέλιξη εντός της νεοσύστατης ελληνικής επικράτειας. Αναφέρονται περιληπτικά ιστορικοί και πολιτικοί παράγοντες που επηρέασαν της πορεία της παραγωγής στο χρόνο. Επίσης γίνεται ανάλυση των βασικών συντελεστών παραγωγής του τομέα, τονίζοντας περισσότερο αυτούς που σχετίζονται με την αγροτική οικονομία. Επιπροσθέτως, μελετάται η αγροτική οικονομική διάρθρωση η οποία έχει σημαντικό ρόλο σε μία παγκόσμια κλίμακα και τέλος δίνεται ιδιαίτερη σημασία στα κύρια χαρακτηριστικά του κτηνοτροφικού κλάδου αναλύοντας τους πυλώνες του.

1.1 Εισαγωγή

Αναμφισβήτητα, η οικονομία κάθε χώρας ρυθμίζεται και επηρεάζεται από πολλά δεδομένα που μπορεί να οφείλονται είτε σε εξωτερικούς παράγοντες είτε σε ενδογενείς. Μερικοί από τους εξωτερικούς παράγοντες μπορεί να είναι μια διεθνής οικονομική ύφεση όπως για παράδειγμα μεγάλη πετρελαϊκή κρίση το 1973 με το εμπάργκο που επέβαλαν οι χώρες του ΟΑΡΕC αυξάνοντας κατακόρυφα την τιμή ανά βαρέλι πετρελαίου προκαλώντας πολλά προβλήματα σε παγκόσμιο αλλά και εθνικό επίπεδο. Επίσης, οι διακυμάνσεις του χρυσού, του δολαρίου και του ευρώ έχουν παρόμοια ρυθμιστικό ρόλο στους εξωτερικούς παράγοντες που επηρεάζουν μια οικονομία.

Αντίθετα, μερικοί από τους ενδογενείς παράγοντες όπως i) ο ρυθμός μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ ii) τα επίπεδα της κατανάλωσης iii) τα επίπεδα του εισοδήματος iv) τα επίπεδα της ανεργίας και v) οι τομείς της παραγωγής μπορούν να έχουν κύριο λόγο στην πορεία μιας εθνικής οικονομίας.

Μπορούμε να πούμε ότι ο πρωτογενής τομέας παραγωγής, κυρίως η γεωργική, η κτηνοτροφική παραγωγή, και έπειτα η αλιεία (για χώρες που βρέχονται από θάλασσα) έχουν ιδιαίτερη συμβολή στην ανάπτυξη μιας χώρας. Αυτό μπορεί να συμβαίνει καθώς α) συμβάλουν στο εμπορικό ισοζύγιο μιας οικονομίας διαμορφώνοντας τις καθαρές εξαγωγές, β) μπορεί να απασχολούν μεγάλο μέρος του εργατικού δυναμικού γ) να τονώνουν και να ενισχύουν παραμεθόριες και ακριτικές περιοχές δ) να καθορίζουν και να παγιώνουν την αγοραστική δύναμη των καταναλωτών και τις δαπάνες τους και ε) να συνεισφέρουν στα κρατικά εισοδήματα και να ενισχύουν τη δυνατότητα για δαπάνες του κράτους μέσω των φόρων.

Σε αυτό το σημείο, λέγοντας κατώτατη τιμή εννοούμε την παρεμβατική πολιτική του κράτους σε κάποιες περιπτώσεις προϊόντων και αγαθών (κυρίως πρωτογενούς τομέα παραγωγής), ώστε να παρέχεται μια μορφή προστασίας στον παραγωγό και να μην επικρατούν πολύ χαμηλές τιμές για τα προϊόντα τους. Έτσι τους παρέχεται κίνητρο για τη συνέχιση της παραγωγικής τους δραστηριότητα συμβάλλοντας αυτό με τη σειρά τους στην ενίσχυση του ΑΕΠ και κατ' επέκταση και της συνολικής οικονομίας.¹

Επίσης, είναι σημαντικό να υπογραμμίσουμε ότι η πορεία του κάθε τομέα παραγωγής ξεχωριστά, δηλαδή πρωτογενούς, δευτερογενούς και τριτογενούς δεν επηρεάζει μόνο το ΑΕΠ αλλά και υπόλοιπα δεδομένα όπως τον πληθωρισμό, το εισόδημα, τα κρατικά έσοδα από τη φορολογία και την ανεργία.

Ιδιαίτερο παράδειγμα αποτελεί για την ελληνική οικονομία ότι από την χρονική περίοδο της έναρξης της ύφεσης, δηλαδή από το 2010 και το πραγματικό ΑΕΠ είναι πτωτικό, λαμβάνοντας το 2010 (-5,5%), το 2011 (-9,1%) και το 2012 (-7,3%)². Αντίστοιχα, παίρνοντας ενδεικτικά κάποιες κατηγορίες για τον πρωτογενή τομέα και τη συνολική παραγωγή του που σχετίζεται με την αξία παραγόμενων προϊόντων παρατηρούμε ότι:

- Για τη φυτική παραγωγή προϊόντων το 2010 (6.596,11 σε εκατομμύρια ευρώ) για το 2011 (6.378,97 σε εκατομμύρια ευρώ) και το 2012 (6.658,97 σε εκατομμύρια ευρώ).
- Για τη ζωική παραγωγή το 2010 (2.758,48 σε εκατομμύρια ευρώ) για το 2011 (2.765,25 σε εκατομμύρια ευρώ) και το 2012 (2.716,14 σε εκατομμύρια ευρώ).³

Ενώ για τα τρία προγενέστερα έτη το 2007, 2008 και το 2009 που δεν είχε πλήξει ακόμη το φάσμα της μεγάλης ύφεσης την Ελλάδα οι αντίστοιχες τιμές που υπήρχαν στην αξία σε τιμές παραγωγού ήταν:

- Φυτική παραγωγή προϊόντων το 2007 (6.966,19 σε εκατομμύρια ευρώ) για το 2008 (6.672,35 σε εκατομμύρια ευρώ) και το 2009 (6.259,17 σε εκατομμύρια ευρώ).
- Ζωική παραγωγή το 2007 (2.656,81 σε εκατομμύρια ευρώ) για το 2008 (2.785,18 σε εκατομμύρια ευρώ) και το 2009 (2.848,08 σε εκατομμύρια ευρώ).⁴

Από τα παραπάνω στοιχεία παρατηρείτε μία μικρή πτώση για το φυτικό τομέα του μέσου όρου αξίας της παραγωγής σε τιμές παραγωγού κατά 87,89 εκατομμύρια ευρώ

¹ Αγιακλόγλου Χ., Πέκκα-Οικονόμου Β. (2014), Η Μικροοικονομική Προσέγγιση της Σύγχρονης Επιχείρησης, Ε. Μπένου, Αθήνα, σελ. 167

² https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEO/WORLD

³ <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SIN06/2013>

⁴ <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SIN06/2013>

και για τον ζωικό τομέα η πτώση ανέρχεται σε 23,2 εκατομμύρια ευρώ. Οι διαφορές αυτές είναι σχετικά μικρές σε σχέση με τον βαθμό ύφεσης, ανεργίας και χαμηλού ρυθμού ανάπτυξης που έπληξε την επικράτεια. Σε αυτό μπορεί να υπάρχει και μια ελάχιστη συμβολή από το γεγονός ότι παρόλο που τα επίπεδα της ανεργίας είναι ιδιαίτερα υψηλά στις αγροτικές περιοχές, υπήρχε μια σταδιακή και ελάχιστη μείωση της ανεργίας από το 2014 μέχρι και το 2018.⁵

Από την άλλη πλευρά, υπήρχαν δεδομένα προβλήματα του δευτερογενούς τομέα παραγωγής που παρατηρήθηκαν ειδικά την τελευταία δεκαετία λόγω της κρίσης. Με αρκετές επιχειρήσεις παραγωγής να εγκαταλείπουν την ελληνική αγορά προκειμένου να στεγαστούν σε περιβάλλον πιο φιλικό για το κέρδος τους και την ελαχιστοποίηση του κόστους παραγωγής. Πέρα λοιπόν από την πραγματικότητα αυτή έχουμε και την αναμφισβήτητη υποχώρηση του πραγματικού ΑΕΠ που παρασύρθηκε σε κάποιο βαθμό από την πτωτική πορεία και της παραγωγής του δευτερογενούς τομέα αλλά και από της πτωτικές πωλήσεις. Παράδειγμα:

- Η αξία των πωλήσεων βιομηχανικών προϊόντων για το 2006 και το 2007 ανέρχεται σε 23.441.557.092 ευρώ και 24.562886.362 ευρώ αντίστοιχα
- Η αξία των πωλήσεων βιομηχανικών προϊόντων για το 2010 και το 2011 ανέρχεται σε 20.982.420.566 ευρώ και 20.490.242.955 ευρώ αντίστοιχα.⁶

Παράλληλα, με δεδομένο ότι υπάρχει αισθητή πτώση του πραγματικού ΑΕΠ, έρχεται να ενισχύσει το προβληματικό κλίμα και η σταδιακή μείωση της καταναλωτικής δαπάνης για τον πληθυσμό. Αυτό, συνδέεται στενά με την πτώση του εισοδήματος και με τη μείωση της παραγωγής που με τη σειρά της επιφέρει λιγότερα προϊόντα και λιγότερες θέσεις εργασίας για το εργατικό δυναμικό που θα εργάζονταν είτε ως εργατικό προσωπικό είτε ως διοικητικό και υπαλληλικό προσωπικό για την κάλυψη των αναγκών.

Επιπροσθέτως, λόγω των εθνικών δανειακών συνθηκών και του περιορισμού των δημοσιονομικών δαπανών, είναι απόλυτα κατανοητό αλλά παράλληλα και αισθητό στην οικονομία η ελαχιστοποίηση των κρατικών δαπανών. Μια ελαχιστοποίηση δαπανών η οποία δεν επηρεάζει άμεσα μόνο το κοινωνικό περιβάλλον αλλά και την οικονομική αγροτική και κτηνοτροφική πολιτική καθώς δεν είναι άμεσα σε θέση να προσφέρει και να προστατέψει από τον ανταγωνισμό τον παραγωγό. Αυτό με τη σειρά του μπορεί να κάνει ευάλωτο τον παραγωγό στις οικονομικές συνθήκες που

⁵ ΕΛΣΤΑΤ

⁶ <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SIN06/2007>

επικρατούν καθώς έχει να αντιμετωπίσει την περιορισμένη ζήτηση αγαθών και υπηρεσιών.

Όπως γνωρίζουμε η ζήτηση είναι ο αριθμός των προϊόντων και αγαθών που θέλουν οι καταναλωτές να αγοράσουν για μια υπάρχουσα τιμή. Η βούλησή τους αυτή μπορεί να μεταβληθεί ανάλογα με τον αριθμό των υποκατάστατων αγαθών και το είδος του αγαθού (πολυτελείας ή αναγκαίο), την τιμή των αγαθών και το εισόδημα του καταναλωτή.⁷

Με υπάρχουσα λοιπόν την περιορισμένη αγοραστική δύναμη του καταναλωτή και τις ευάλωτες τιμές (συμβάλει και το εμπορικό ισοζύγιο με το πλήθος το εξαγωγών) έχουμε μία δύσκολη κατάσταση για τον πρωτογενή τομέα παραγωγής ο οποίος αντιμετώπισε και αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα. Όμως, παρουσιάζει μεγαλύτερη σταθερότητα σε σχέση με το δευτερογενή και τριτογενή τομέα παραγωγής που έχει πληγεί περισσότερο ειδικά σε κάποιους τομείς όπως αυτός της μεταποίησης.

Η ανάγκη λοιπόν για τόνωση και ενίσχυση του γεωργικού και κτηνοτροφικού κλάδου είναι επιβεβλημένη όχι μόνο για την στήριξη και ενδυνάμωση του ακαθόριστου εγχώριου προϊόντος (ΑΕΠ), αλλά και για την μείωση της ανεργίας. Το ακαθόριστο γεωργικό προϊόν πριν τα έτη της ύφεσης από το 1970 μέχρι και το 1995 είχε μία αυξητική τάση και από το 1995 μέχρι και το 2008 παρουσίαζε πτώση. Το 2007 μάλιστα το ακαθόριστο γεωργικό προϊόν (ΑΓΠ) κατρακύλησε κατά 4.251 εκατομμύρια ευρώ σε αμετάβλητες τιμές με έτος βάσης το 2000. Συνολικά καταγράφηκε μείωση κατά 42%. Η αισθητή πτώση της αγροτικής οικονομίας και παραγωγής αγαθών μπορούμε να πούμε ότι αρχικά ισορρόπησε σε κάποιο βαθμό με το ΑΕΠ λόγω της αύξησης παροχής υπηρεσιών.⁸

Όμως, με την γενική ύφεση που ακολούθησε από το 2000 και έπειτα σε όλους του τομείς όπως 1) στη μείωση των επενδύσεων, 2) στην μείωση της κατανάλωσης, 3) στην υψηλή φορολογία και 4) στις περιορισμένες κρατικές δαπάνες, το πραγματικό ΑΕΠ μη μπορώντας να αντισταθμιστεί άρχισε να κάνει κατακόρυφες πτώσεις φθάνοντας όπως αναφέραμε και πιο πάνω ακόμα και στο -9.1% το 2011 για την ελληνική οικονομία.

⁷ Begg D., Fischer S., Dornbusch R., (2006) Εισαγωγή στην Οικονομική, Κριτική, Τόμος Β' Αθήνα, σελ. 78

⁸ Λιανού Θ., Δαμιανού Δ., Μέργου Γ., Ντεμούση Μ., Κατρανίδη Σ., (2009), Αγροτική Οικονομική Θεωρία και Πολιτική, Ε Μπένου, Αθήνα, σελ. 267

1.2 Ορισμός Πρωτογενούς, Δευτερογενούς και Τριτογενούς Παραγωγής

Κάνοντας αναφορά στους τομείς παραγωγής αναφερόμαστε και σε ξεχωριστές οικονομικές, παραγωγικές δραστηριότητες κάθε κλάδου (κτηνοτροφία, γεωργία, βιομηχανία, μεταποίηση, οικοδομικές επιχειρήσεις). Επίσης στην διαχρονική εξέλιξη των οικονομιών και κοινωνιών ξεχωριστή θέση στις εμπορικές και κρατικές δραστηριότητες έχει και η παροχή υπηρεσιών. Έτσι στην κατηγοριοποίηση των τομέων παραγωγής έχουμε:

- Πρωτογενής Τομέας Παραγωγής: όπου ορίζουμε την δραστηριότητα του ανθρώπου που αποσκοπεί στην εξασφάλιση προϊόντων και αγαθών είτε πρόκειται για έμμεση χρήση και κατανάλωση είτε για άμεση κατανάλωση. Τα προϊόντα που αξιοποιούνται για έμμεση κατανάλωση ονομάζονται και ενδιάμεσα αγαθά καθώς αποτελούν αντικείμενο είτε μεταπώλησης είτε επεξεργασίας για να προκύψει κάποιο άλλο τελικό αγαθό. Τα προϊόντα που είναι αντικείμενο του πρωτογενούς τομέα παραγωγής προέρχονται από την φύση και η δραστηριότητα αυτή μπορεί να είναι 1) γεωργική, 2) κτηνοτροφική, 3) αλιευτική, 4) δασοκομική, 5) μελισσοκομική και 6) εξορύξεις. Όπως αναφέραμε, η κατανάλωσή τους μπορεί να είναι άμεση (φρούτα, λαχανικά, κηπευτικά) είτε έμμεση (γάλα, κρέας, αυγά, μέλι).
- Δευτερογενής Τομέας Παραγωγής: όπου ορίζουμε τη συμμετοχή του ανθρώπου και τη δραστηριότητά του στη μεταποίηση των προϊόντων που προέρχονται από τον πρωτογενή τομέα παραγωγής, προκειμένου να μετουσιωθούν σε τελικά αγαθά και να είναι διαθέσιμα προς κατανάλωση και χρήση στο κοινωνικό σύνολο. Ο δευτερογενής τομέας παραγωγής μπορεί να χωριστεί στους κλάδους 1) της βιομηχανίας 2) της βιοτεχνίας και 3) των κατασκευών. Κάνοντας μία σύντομη ανάλυση ορίζουμε ως βιομηχανία: την παραγωγή αγαθών από τη χρήση ενδιάμεσων αγαθών. Η διαδικασία αυτή γίνεται μέσα σε μεγάλους χώρους εργοστασίων και είναι απαραίτητη η συνδρομή του ανθρώπινου παράγοντα και ο μηχανολογικός εξοπλισμός. Γνώρισε τεράστια ανάπτυξη και εξάπλωση σε παγκόσμιο επίπεδο (αυτοκινητοβιομηχανίες, χαλυβουργικές εγκαταστάσεις, βιομηχανίες γαιάνθρακα ξυλουργικές βιομηχανίες) και έγιναν πολύ σημαντικές βιομηχανικές επαναστάσεις i) 1780 – 1848, ii) 1850 – 1880, ανοίγοντας το δρόμο για τα επόμενα χρόνια.⁹

⁹ North D, (2000) Δομή και Μεταβολές στην Οικονομική Ιστορία, Κριτική, κεφ. 13

- Τριτογενής Τομέας Παραγωγής: όπου σε αυτή περίπτωση δεν υπάρχει ούτε η παραγωγή ούτε η επεξεργασία αγαθών και προϊόντων προκειμένου να γίνουν αντικείμενο αγοραπωλησίας. Υπάρχει απόλυτη συσχέτιση με την εστίαση των επιχειρήσεων και του κράτους στην παροχή υπηρεσιών προς τους καταναλωτές και τους πολίτες αντίστοιχα. Η παροχή αυτών των υπηρεσιών προέρχεται και από κρατικούς οργανισμούς και από ιδιωτικές επιχειρήσεις και εταιρείες. Υπάρχουν πολυάριθμες δραστηριότητες υπηρεσιών σε αυτόν τον τομέα όπου οι κύριες και πιο σημαντικές διακρίσεις αυτών μπορεί να γίνουν στους ακόλουθους κλάδους: 1) Τραπεζικούς, 2) Εμπορικούς, 3) Τουριστικούς, 4) Χρηματοπιστωτικούς, 5) Επενδυτικούς, 6) Ανθρώπινων Πόρων, 7) Μεταφορικούς, 8) Υγείας και 9) Ασφάλειας.

1.3 Ιστορική Εξέλιξη της Γεωργίας στον Ελλαδικό Χώρο (1830 – 1939)

Γνωρίζουμε τη σημαντικότητα της γεωργίας για τον άνθρωπο και στον ρόλο που διαδραμάτισε στην επιβίωσή του από τα αρχαία χρόνια. Μία σύντομη ιστορική αναφορά στην διακύμανση της γεωργίας και της αγροτικής εξέλιξης για το νεοσύστατο τότε ελληνικό κράτος μετά την απελευθέρωσή του από τους Οθωμανούς, θα μας έδινε μια εικόνα και στοιχεία για την σταδιακή δόμηση του τομέα αυτού. Πρέπει να τονίσουμε ότι κύρια επιτυχία για το αγροτικό κομμάτι της μελέτης αποτελεί η απελευθέρωση σημαντικών, έφορων και καλλιεργήσιμων εκτάσεων. Επιτεύχθηκε δηλαδή μια ουσιαστικότερη και μόνιμη εθνολογική μεταβίβαση σημαντικά γόνιμης εδαφικής κυριότητας. Από τα πρώτα κιόλας χρόνια της ανεξαρτησίας παρατηρήθηκε ένας γεωργικός αποικισμός στις μέχρι πρότινος κατεχόμενες εκτάσεις, προσελκύοντας σημαντικό αριθμό ανθρώπων που ζούσαν σε ορεινές περιοχές.

Όπως γίνεται αντιληπτό ο πρωτογενής τομέας παραγωγής και ειδικά η γεωργία και κτηνοτροφία μαζί με κάποια λίγα στοιχεία του τριτογενούς τομέα παραγωγής όπως δημόσιες υπηρεσίες και η ναυτιλία με το εμπόριό της, ήταν οι κύριοι πυλώνες της τότε οικονομίας. Οποιαδήποτε προσπάθεια ανάπτυξης για την βιομηχανία ήταν αρκετά δύσκολη και χρονοβόρα καθώς δεν υπήρχαν διαθέσιμοι κρατικοί και ιδιωτικοί πόροι, δεν υπήρχε εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό και η πρώτη βιομηχανική επανάσταση ήταν ήδη σε εξέλιξη στην υπόλοιπη Ευρώπη.

1.3.1 Νομοθεσία, Γαίες και Καλλιέργειες

Στον ελλαδικό κατεχόμενο χώρο είναι σαφείς ότι ίσχυε διαφορετικό νομικό καθεστώς για το θέμα της ιδιοκτησίας εδαφών σε σχέση με την υπόλοιπη Ευρώπη και κυρίως τη Δύση. Αυτός ο οποίος δούλευε και δραστηριοποιούνταν σε κάποιο χωράφι δεν είχε απόλυτη κυριότητα σε αυτό (νομή), καθώς όλες οι εκτάσεις ανήκαν στο Οθωμανικό κράτος. Μπορούσε να μεταφερθεί η χρήση του χωραφίου μέσω κληρονομίας στην οικογένειά του εφόσον υπήρχε απόλυτη συμμόρφωση με τη φορολογία αλλά η κατοχή εξακολουθούσε να αποτελεί κρατικό προνόμιο. Όπως γίνεται αντιληπτό με τη δημιουργία του ελληνικού βασιλείου η νομοθεσία θα αλλάξει και θα καθιερωθούν νέα δεδομένα, όπως το δίκαιο της απελευθέρωσης, αλλά και το ρωμαϊκό δίκαιο (κατάργηση της ιδιοκτησίας από παράλληλα πολλά πρόσωπα είτε νομικά είτε φυσικά και εφαρμογή μονομερούς κατοχής με ανάλογες υποχρεώσεις).¹⁰

Οι αλλαγές αυτές που ήρθαν σε συνδυασμό με τις εθνικές γαίες (δίκαιο της κατάκτησης όπου γόνιμα εδάφη περνούσαν από τους Οθωμανούς στους Έλληνες), που είχαν όμως υποθηκευτεί για την εξασφάλιση των δύο δανείων της ανεξαρτησίας το 1824 και το 1825, σημαντικό μέρος της γης που ανήκε στον κλήρο και οι κάποιες αγορές οθωμανικών εδαφών από Έλληνες πριν την οριστικοποίηση των τελικών συνόρων επέφεραν αρκετά προβλήματα. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι εθνικές γαίες άγγιζαν σε ποσοστό κοντά στο 50% των αξιοποιήσιμων εδαφών και η γη του κλήρου προσεγγιστικά έφθανε στο 20% αυτών των εδαφών. Τα προβλήματα που προκύπταν είχαν να κάνουν με τις συχνές δικαστικές διαμάχες του κράτους και του αγροτικού πληθυσμού στην προσπάθεια απόκτησης γόνιμης γης από τους τελευταίους. Παράδειγμα αποτελεί η συνεχόμενη χρήση έκτασης για περισσότερα από 30 έτη από την ίδια οικογένεια όπου με βάση το ρωμαϊκό δίκαιο περνούσε στον καλλιεργητή (κατάσταση χρησικτησίας).¹¹

Αργότερα, με το πέρασμα του χρόνου περνώντας από την τριετή διακυβέρνηση του Ιωάννη Καποδίστρια (1828 -1831), την ανακήρυξη Συντάγματος (1843) και φθάνοντας στο τέλος της Βασιλείας του Όθωνα (1863) ο πληθυσμός της Ελλάδας αριθμούσε περίπου σε 1.100.000 κατοίκους. Με την πληθυσμιακή πυκνότητα να είναι 24 κάτοικοι για κάθε τετραγωνικό χιλιόμετρο. Αυτό συνεπάγονταν με αρκετά στρέμματα γης να παραμένουν ανεκμετάλλετα. Οι χρήσεις του εδάφους για το έτος 1861 ήταν οι ακόλουθες:

¹⁰ Αγριαντώνη Χρ., Μπουρνόβα Ε., Παπαθανασόπουλος Κ., Προγουλάκης Γ., Ρηγίνος Μ., Χαρλαύτη Τ., Χατζηιωσήφ Χ., (2007), Εισαγωγή στην Νεοελληνική Οικονομική Ιστορία, Τυπωθήτω, Αθήνα σελ. 48

¹¹ Αγριαντώνη Χρ., Μπουρνόβα Ε., Παπαθανασόπουλος Κ., Προγουλάκης Γ., Ρηγίνος Μ., Χαρλαύτη Τ., Χατζηιωσήφ Χ., (2007), Εισαγωγή στην Νεοελληνική Οικονομική Ιστορία, Τυπωθήτω, Αθήνα σελ. 49

- Αρόσιμη έκταση: αντιστοιχούσε στο 25,71%
- Καλλιεργούμενη έκταση: αντιστοιχούσε στο 16,27%
- Ορεινή γη που δεν ήταν εφικτό να αξιοποιηθεί: αντιστοιχούσε στο 40,71%
- Δασικές εκτάσεις: αντιστοιχούσε στο 11,86%
- Ελώδης εκτάσεις: αντιστοιχούσαν στο 1,82%
- Ποτάμια, και πυκνότητα οικισμών: αντιστοιχούσαν στο 3,62%¹²

Η μεγαλύτερη ποσότητα καλλιεργούμενων αγαθών ήταν περίπου 40% για το σιτάρι και 22% αντίστοιχα για το καλαμπόκι. Το μεγαλύτερο πρόβλημα όμως για την παραγωγή των δημητριακών προϊόντων ήταν η απαιτούμενη αγρανάπαυση για δύο χρόνια των εκτάσεων λόγω της απουσίας των λιπασμάτων. Αυτή η υποχρέωση δημιουργούσε σημαντικό προβλήματα και οικονομικά και στο εμπορικό ισοζύγιο του κράτους. Τα υπόλοιπα εδάφη με αγροτικές καλλιέργειες είχαν σαν κύριο μέρος τους τα ελαιόδεντρα και εκτάσεις με αμπέλια. Όσο για τον αγροτικό εξοπλισμό σύμφωνα με τον F.Thiersch υπήρχε ανεπάρκεια σε αυτόν σε σχέση με την υπόλοιπη δυτική Ευρώπη. Δεν υπήρχαν λιπάσματα, τα εργαλεία συγκομιδής ήταν πολύ παλαιάς κατασκευής και δυσκόλευαν τους καλλιεργητές και η χρήση ζώων ήταν η μόνη μεταφορική ικανότητα για τα αγαθά.

Για να δούμε σε αριθμούς την σημασία αλλά και τις δυσκολίες της αγροτικής οικονομίας του νεοσύστατου ελληνικού κράτους έχει νόημα να επισημάνουμε ότι από το 1.100.000 πληθυσμό οι 675.000 ασχολούνταν με καλλιέργειες. Δηλαδή, πάνω από το 60% του συνολικού πληθυσμού. Επίσης, επισημαίνοντας την παραγωγή δημητριακών υπάρχουν στοιχεία ότι κάθε οικογένεια είχε 2 τόνους με την ολοκλήρωση της συγκομιδής. Από τους δύο αυτούς τόνους αν αφαιρούνταν οι ιδιωτική κατανάλωση, τις πληρωμές των φόρων και τους απαιτούμενους σπόρους για τα ακόλουθα έτη, τότε έμεναν περίπου 600 κιλά προς πώληση για την κάλυψη των υπόλοιπων οικογενειακών αναγκών. Αυτά τα κιλά στις αρχές του 1860 για την Ελλάδα ισοδυναμούσαν σε περίπου 45 ημερομίσθια.¹³ Αυτό μας οδηγεί να συμπεράνουμε ότι υπήρχαν μεγάλες αντιξοότητες και κακές οικονομικές συνθήκες για πάνω από το 50% του πληθυσμού και αυτό έφερνε με τη σειρά του έντονες πολιτικές εξελίξεις με ταραχές και αστάθεια. Παράλληλα οδηγούσε και σε ανάγκη για πρόοδο και προσπάθεια να υπάρξει τεχνολογική βοήθεια από την υπόλοιπη Ευρώπη και να πραγματοποιηθούν ουσιαστικές μεταρρυθμίσεις για μεταβολή της κατάστασης.

¹² Αγριαντώνη Χρ., Μπουρνόβα Ε., Παπαθανασόπουλος Κ., Προγουλάκης Γ., Ρηγίνος Μ., Χαρλαύτη Τ., Χατζηιωσήφ Χ., (2007), Εισαγωγή στην Νεοελληνική Οικονομική Ιστορία, Τυπωθήτω, Αθήνα σελ. 50

¹³ Αγριαντώνη Χρ., Μπουρνόβα Ε., Παπαθανασόπουλος Κ., Προγουλάκης Γ., Ρηγίνος Μ., Χαρλαύτη Τ., Χατζηιωσήφ Χ., (2007), Εισαγωγή στην Νεοελληνική Οικονομική Ιστορία, Τυπωθήτω, Αθήνα σελ. 51

1.3.2 Αγροτικά Επενδυτικά Προβλήματα, Φορολογία και η Πρώτη Γεωργική Μεταρρύθμιση

Τα στοιχεία που αναφέρονται στην τελευταία παράγραφο πέρα από τις δύσκολες οικονομικές συνθήκες φανερώνουν και ένα ιδιαίτερο σημαντικό πρόβλημα για τους ιδιώτες (Έλληνες ή ξένους) που είχαν κάποια χρήματα και θέλανε να τα επενδύσουν στις αγροτικές εκτάσεις και εργασίες. Καθώς όπως είναι γνωστό δεν υπήρχαν άλλοι τρόποι αξιοποίησης κεφαλαίου στην ελληνική επικράτεια πέρα από τη γη και την ναυτιλία για αυτή την χρονική περίοδο (1861). Το χρηματιστήριο Αθηνών ιδρύθηκε αρκετά πιο μετά στα 1878. Το πρόβλημα αυτό της επένδυσης ήταν ότι η πρόσδοδος ενός εγχειρήματος θα αντιστοιχούσε σε ένα πολύ χαμηλό χρηματικό ποσό που δεν θα αντιστοιχούσε σε πάνω από 13 ημερομίσθια, αν θεωρήσουμε και συνδέσουμε ότι για καλλιεργητές που αξιοποιούσαν τη γη τους δεν μπορούσαν να έχουν κέρδος πάνω από 45 με 50 ημερομίσθια σε ετήσια βάση. Σε αυτό προστίθεται ότι η διαθεσιμότητα αρκετών έφορων στρεμμάτων γης σε σχέση με τον μικρό πληθυσμό δυσκόλευε ακόμη περισσότερο την κατάσταση καθιστώντας σχεδόν αδύνατον να βρεθεί αγροτικό εργατικό δυναμικό για να δουλέψει για άλλο φυσικό πρόσωπο.¹⁴

Επιπλέον, ένας ακόμη πολύ δυσμενής παράγοντας για την αγροτική οικονομία και κατ' επέκταση για τον πληθυσμό ήταν τα κάκιστα δίκτυα μεταφορών καθώς δεν υπήρχαν έργα και υποδομές με αποτέλεσμα τα ανεπαρκείς δρόμοι να προσθέτουν αύξηση του κόστους των προϊόντων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα των συνεπειών των ελλείπων υποδομών και το υψηλό κόστος που έφερνε στα αγροτικά προϊόντα και στον αστικό πληθυσμό ήταν η τιμή στο σιτάρι, όπου το 1858 έφθασε να είναι ακριβότερο για την Αθήνα κατά το 100% της τιμής του σε σχέση με τα ημιαστικά περιχώρα της Λιβαδειάς. Παράλληλα, υπήρχε και κάκιστη διαχείριση των αγροτικών πόρων καθώς με τα ανεπαρκή δίκτυα και λόγω του μεγάλου κόστους, σημαντικές ποσότητες δημητριακών της Στερεάς Ελλάδας και της Πελοποννήσου δεν ήταν δυνατόν να πωληθούν. Αυτά τα προβλήματα εκτός από την ακρίβεια και κατά περιπτώσεις προβληματική σίτιση που δημιουργούσαν είχαν και σαν αντίκτυπο να επιβαρύνεται περισσότερο το εμπορικό ισοζύγιο. Παρατηρούνταν αυτές τις χρονικές περιόδους εισαγωγές από την Ρωσία και την Τουρκία προκειμένου να καλυφθούν βασικές ανάγκες σε κάποιες μεγάλες πόλεις και ειδικά στην Αθήνα.¹⁵

¹⁴ Αγγριαντώνη Χρ., Μπουρνόβα Ε., Παπαθανασόπουλος Κ., Προγουλάκης Γ., Ρηγίνος Μ., Χαρλαύτη Τ., Χατζηιωσήφ Χ., (2007), Εισαγωγή στην Νεοελληνική Οικονομική Ιστορία, Τυπωθήτω, Αθήνα, σελ. 54

¹⁵ Μητροφάνης Γ., (1991), Η Κίνηση των Τιμών του Σταριού στην Ελλάδα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης (Αθήνα)

Ο συνδυασμός των παραπάνω προβλημάτων μαζί με τον ορθό επενδυτικό δισταγμό στην αγροτική οικονομία από κεφαλαιούχος ιδιώτες είχαν σαν αλυσιδωτά αρνητικά γεγονότα που προκαλούσαν συνεχόμενες ταραχές. Κύρια συνέπεια ήταν η αύξηση των ληστρικών επιδρομών και η έλλειψη ασφάλειας που δημιουργούνταν στους πολίτες καθώς και υφειακοί κύκλοι που ήταν μόνιμοι σε αυτά τα χρόνια. Τέλος, αναπόφευκτες κάτω από αυτές τις συνθήκες ήταν οι πολιτικές και κοινωνικές αναταραχές που λάμβαναν συστηματικά χώρα, καθώς το κράτος δήλωνε αδιάλλακτο προς τις φορολογικές υποχρεώσεις των πολιτών μη λαμβάνοντας υπόψη τα αναφερόμενα προβλήματα.

Μια ξεχωριστή κατηγορία στην αγροτική οικονομία που είχε κάποιο υποτυπώδες κέρδος ήταν η ενοικίαση – πώληση από το κράτος προς σε ιδιώτες των φορολογικών υποχρεώσεων των καλλιεργητών. Όμως, ήταν ένα ιδιαίτερα ανήσυχο μέτρο και δραστηριότητα καθώς αυτό αργότερα συνδέθηκε με την πολιτική και με κρατικούς λειτουργούς που η ανάθεση των φόρων σε προσκειμένων προς αυτούς ιδιώτες ισχυροποιούσε τη θέση τους. Αξίζει να αναφέρουμε την σημαντικότητα του αγροτικό τομέα για άλλη μια φορά καθώς περίπου το 85% των εισπράξεων που είχε το κράτος ήταν από του φόρους προς τη γεωργία. Αυτό με τη σειρά του και λόγω της πολυπλοκότητας που λειτουργούσε το γραφειοκρατικό σύστημα έφερε υπεράριθμους δημόσιους υπαλλήλους, όπου στα τέλη του 1890 αντιστοιχούσε σε 7 φορές μεγαλύτερο αριθμό κρατικών υπαλλήλων για την Ελλάδα σε σχέση με τον αριθμό κρατικών υπαλλήλων που είχε την αντίστοιχη εποχή το Ηνωμένο Βασίλειο.¹⁶

Ένας έμμεσος εξωτερικός παράγοντας το 1865 και πιο συγκεκριμένα η μεταβολή της ζήτησης του προϊόντος της σταφίδας στο Ηνωμένο Βασίλειο όπου αυξήθηκε κατακόρυφα, επηρέασε την μέχρι τότε ασταθή αγροτική πορεία της Ελλάδας. Υπήρχαν δύο βασικά εμπόδια για την αύξηση της προσφοράς της σταφίδας από τις ελλαδικές καλλιέργειες: 1) η παραγωγική της απόδοση απαιτούσε τουλάχιστον 6 έτη καλλιέργειας και 2) οι υποθηκευμένες εθνικές γαίες. Έτσι, έπρεπε να υπάρξει μια αλλαγή - μεταρρύθμιση προκειμένου να γίνει προσπάθεια ανασύστασης της γεωργικής οικονομίας. Ύστερα από σκέψεις και προτάσεις, η μεταρρύθμιση η οποία αποφασίστηκε να γίνει από τον τότε πρωθυπουργό Αλέξανδρο Κουμουνδούρο ήταν ο νόμος που θεσπίστηκε το 1871. Λέγοντας ότι, όποιοι πολίτες κατείχαν δημόσιες εκτάσεις και δεν επιθυμούσαν ή δεν ήταν σε θέση να τις εκμεταλλευτούν, τότε όποιος άλλος πολίτης που δεν κατείχε καθόλου έκταση λάμβανε έγκριση να καλλιεργήσει τη γη αυτή έναντι προσιτού αντίτιμου. Έτσι, περίπου μέχρι το 1912 αξιοποιήθηκαν με αυτό

¹⁶ Αγριαντώνη Χρ., Μπουρνόβα Ε., Παπαθανασόπουλος Κ., Προγουλάκης Γ., Ρηγίνος Μ., Χαρλαύτη Τ., Χατζηιωσήφ Χ., (2007), Εισαγωγή στην Νεοελληνική Οικονομική Ιστορία, Τυπωθήτω, Αθήνα σελ. 62-63

τον νομοθετικό πλαίσιο πάνω από 2.000.000 στρέμματα δίνοντας σημαντική ώθηση στο τομέα των εξαγωγών λόγω της αυξανόμενης παραγωγικής ποσότητας. Αξίζει να σημειωθεί ότι το 1880 η κορινθιακή σταφίδα κάλυπτε το 80% των εξαγωγών της Ελλάδας.¹⁷

Δίνεται σχετικός πίνακας για τις εκτάσεις καλλιέργειας της σταφίδας και το ποσοστό εξαγωγής της σε σχέση με τις συνολικές εξαγωγές για τα έτη 1860, 1867, 1878, 1888 και 1911. (Στον πίνακα 1.1 έχουν πραγματοποιηθεί αλλαγές για τη συγγραφή της εργασίας)

Πίνακας 1.1 Καλλιέργεια σταφίδας και ποσοστό εξαγωγής της σε σχέση με τις συνολικές εξαγωγές

Χρονιά	Αξιοποιούμενο έδαφος (σε στρέμματα)	Ποσοστό εξαγωγών της σταφίδας σε σχέση με τα άλλα αγαθά
1860	220.000	52,40%
1867	280.000	43,15%
1878	435.000	79,50%
1888	620.000	54,80%
1911	600.000	33,15%

Πηγή: Πιζάνιας Π., (1988), Οικονομική Ιστορία της Ελληνικής Σταφίδας 1851-1912, Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα, σελ. 31

1.3.3 Μετανάστευση και Αγροτικές Μεταβολές

Μετά τον Α΄ Βαλκανικό και Β΄ Βαλκανικό πόλεμο λόγω των νέων εδαφικών προσαρτήσεων στην ελληνική επικράτεια, όπως ήταν αναμενόμενο ο πληθυσμός διπλασιάστηκε. Επακόλουθο ήταν να αυξηθούν οι ανάγκες του πληθυσμού σε όλους τους τομείς όπως τρόφιμα, στέγη, κοινωνική πρόνοια και εκπαιδευτικά ιδρύματα. Παρόλο την αισθητή αύξηση του πληθυσμού, ιστορικές απογραφές σε πόλεις όπως της Αλεξάνδρειας, του Καιρού και της Σμύρνης έδειχναν συστηματική αύξηση του ελληνικού πληθυσμού κατά χιλιάδες. Αυτό οφείλοντας στην διέξοδο του Έλληνα για πιο προσοδοφόρες εργασιακές απασχολήσεις καθώς σε αυτές τις πόλεις κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα γνώριζαν εμπορική άνθηση. Αντίθετα η οικονομία της Ελλάδας όπως αναφέραμε ήταν καθαρά αγροτική και με τα σημαντικά προβλήματα που είχε δεν προσέφερε και το καλύτερο δυνατό κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον. Χαρακτηριστικό στατιστικό στοιχείο αποτελεί η ύπαρξη ενός οικονομικού μετανάστη ανά τρεις οικογένειες. Αυτό το φαινόμενο περιορίστηκε μόνο κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών

¹⁷ Πιζάνιας Π., (1988), Οικονομική Ιστορία της Ελληνικής Σταφίδας 1851-1912, Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα, σελ. 40

πολέμων. Αργότερα στις αρχές του 20^{ου} αιώνα μετανάστες κατευθύνονταν και προς τη χώρα των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής αυξάνοντας το ρεύμα μετακίνησης. Το έτος του 1930 το αθροιστικό νούμερο της εξερχόμενης μετανάστευσης ήταν 400.000.¹⁸

Εξετάζοντας την αγροτική καθημερινότητα πριν και κατά τη διάρκεια αυτής της εποχής του πληθυσμού, πέρα από την μεταρρύθμιση του 1871 σταδιακά μέχρι και το 1915 ήρθαν πρόσθετες σημαντικές αλλαγές. Οι πιο σημαντικές από αυτές που βελτίωσαν αισθητά το γεωργικό τοπίο ήταν οι εξής:

- Η χρονική διάρκεια της αγρανάπαυσης, υιοθετώντας από την Ευρώπη την τακτική της τριετίας και όχι της διετίας που εφαρμόζονταν μέχρι τότε στην Ελλάδα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να μην μένει το 50% του εδάφους αναξιοποίητο και να μένει μόνο περίπου το 30%, καλλιεργώντας παράλληλα και διάφορα προϊόντα με εναλλαγές στο χωράφι. Ήταν μια μέθοδος που δεν είχε κανένα επιπλέον κόστος και κατάφερε να κρατήσει στα ίδια επίπεδα τον αριθμό των εισαγόμενων γεωργικών προϊόντων παρά τον διπλασιασμό του πληθυσμού.
- Η καλύτερευση των μεταφορών λόγω των οδικών έργων που πραγματοποιήθηκαν στο χρονικό διάστημα από το 1883 μέχρι και το 1892. Δημιουργήθηκαν και παραδόθηκαν προς χρήση πάνω από 1.300 χιλιόμετρα δρόμων και νέων οδικών δικτύων. Ακόμη, η επέκταση κατά 750 χιλιομέτρων σιδηροδρομικών γραμμών ενίσχυσε σημαντικά το εμπόριο της σταφίδας και των δημητριακών χαμηλώνοντας το κόστος.
- Η μεταβολή της φορολογικής πολιτικής, αλλάζοντας το φόρο πληρωμής του καλλιεργητή σε δεκάτη χρήματος από δεκάτη σε είδος και αργότερα το 1880 με φόρο που αντιστοιχούσε καθαρά στην παραγωγή του. Χάνεται έτσι με αυτό τον τρόπο σταδιακά η ισχύς του ιδιώτη που του επιτρέπονταν να αγοράσει τον φόρο του αγρότη από το κράτος.¹⁹

¹⁸ Αγριαντώνη Χρ., Μπουρνόβα Ε., Παπαθανασόπουλος Κ., Προγουλάκης Γ., Ρηγίνος Μ., Χαρλαύτη Τ., Χατζηιωσήφ Χ., (2007), Εισαγωγή στην Νεοελληνική Οικονομική Ιστορία, Τυπωθήτω, Αθήνα σελ. 70

¹⁹ Αγριαντώνη Χρ., Μπουρνόβα Ε., Παπαθανασόπουλος Κ., Προγουλάκης Γ., Ρηγίνος Μ., Χαρλαύτη Τ., Χατζηιωσήφ Χ., (2007), Εισαγωγή στην Νεοελληνική Οικονομική Ιστορία, Τυπωθήτω, Αθήνα σελ. 76

1.3.4 Γενικά Αγροτικά Στοιχεία από το 1928 μέχρι και το 1939

Όπως είναι γνωστό με το πέρασμα του χρόνου και την αστάθεια που χαρακτήριζε την περιοχή, τους Α' και Β' Βαλκανικούς πολέμους που έγιναν καθώς και τη Μικρασιατική καταστροφή, η πληθυσμιακή κατάσταση άλλαξε ολοκληρωτικά. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να επηρεαστεί άμεσα ο πρωτογενής τομέας παραγωγής και ειδικά η γεωργία. Οι πολιτικές παρεμβάσεις όπως για παράδειγμα ο έντονος ρυθμός απαλλοτριώσεων ειδικά των τσιφλικιών που άρχισε από το 1917 και έγινε μέχρι το 1931 έφερε σημαντικές μεταβολές. Οι νέες μεταρρυθμίσεις σχεδόν εξάλειψαν τον θεσμό της ισχυρής γαιοκτησίας, εξισώνοντας τον όρο του καλλιεργητή με τον όρο της ιδιοκτησίας της έκτασης.

Ακολουθεί ένας πίνακας που δείχνει το νομικό αγροτικό πλαίσιο σε ποσοστιαίες μονάδες για το έτος του 1928. (Στον πίνακα 1.2 έχουν πραγματοποιηθεί αλλαγές για τη συγγραφή της εργασίας)

Πίνακας 1.2 Καθεστώς ιδιοκτησίας γης

Καθεστώς	Ποσοστό % σε Σχέση με τον Πληθυσμό
Ιδιοκτήτης - Καλλιεργητής	87,95
Μισθωτές	2,82
Εμφυτευτές	0,69
Εργαζόμενοι σε Τσιφλίκια	3,22
Άγνωστο	5,32
Σύνολο	100

Πηγή: Κωστής Κ., (1990), Αγροτική Οικονομία και Γεωργική Τράπεζα Τόμος Β', Αθήνα σελ. 100

Επιπροσθέτως, στις αρχές του 1929, καταγράφηκε ένα ακόμη πρόβλημα στα πλαίσια της γεωργίας το οποίο σχετιζόταν με την όχι καλή επίδοση των εκτάσεων. Αυτό έλαβε χώρα, διότι παρόλο που αυξήθηκαν οι καλλιεργούμενες εκτάσεις λόγω μεταβολής του πληθυσμού, η επέκταση αυτή έγινε και σε εδάφη που δεν ήταν ιδιαίτερα κατάλληλα για αγροτικές δραστηριότητες.²⁰

Επίσης, μια ακόμη δυσχερής κατάσταση που αντιμετώπισε η ελληνική οικονομία και κατά επέκταση και η γεωργία ήταν αποτέλεσμα ενός εξωτερικού παράγοντα και άκουγε στο όνομα της μεγάλης οικονομικής ύφεσης το 1929 που ξεκίνησε στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής και επεκτάθηκε σε όλη την Ευρώπη και τον υπόλοιπο κόσμο. Οι μικροκαλλιεργητές-ιδιοκτήτες στην Ελλάδα προκειμένου να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα των περιορισμένων εξαγωγών λόγω της ύφεσης στράφηκαν στην

²⁰ Κωστής Κ., (1990), Αγροτική Οικονομία και Γεωργική Τράπεζα Τόμος Β', Αθήνα σελ. 101

καλλιέργεια του καπνού. Αυτό έγινε διότι το προϊόν αυτό υπήρχε η δυνατότητα να πωληθεί αρκετά πιο ακριβά από τα σε σχέση με άλλα. Έτσι τα ποσοστά εξαγωγών καπνού στις αρχές του 1929 άρχιζαν να αυξάνονται κατακόρυφα.

Δίνεται σχετικός πίνακας για μια στατιστική αντίληψη των αριθμών και της σημασίας του.²¹ (Στον πίνακα 1.3 έχουν πραγματοποιηθεί αλλαγές για τη συγγραφή της εργασίας)

Πίνακας 1.3 Ποσότητα παραγωγής καπνού 1929 - 1932 και πρόσδοος

Έτος	Ετήσια Ποσότητα Παραγωγής σε Τόνους	Μέσος Όρος Εισοδήματος Ιδιοκτήτη σε Δραχμές (Ετήσιο)
1929	79.000	9.700
1930	64.100	8.300
1931	42.500	5.800
1932	27.600	6.700

Πηγή: Mazower M., (1991), Greece and the inter-war economic crisis, Oxford, page 120

Με όλες αυτές τις επιρροές είτε εσωτερικές, είτε εξωτερικές για την αγροτική οικονομία, η κρατική παρέμβαση για να υπάρξει κανονικότητα ήταν αναγκαία. Η πραγματοποίηση ενεργειών για την στήριξη αυτού του τομέα πραγματοποιήθηκε με αιχμή το δόρατος την νεοσύστατη Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος (1929). Οι επεμβάσεις της επικεντρώθηκαν στα εξής σημεία:

- Εφαρμόστηκε πιστωτικό προνόμιο για τους ιδρυόμενους αγροτικούς συνεταιρισμούς, με στόχο να είναι σε θέση να λαμβάνουν δάνεια από την Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος (Α.Τ.Ε.) με μεγαλύτερη αξιοπιστία. Έπειτα, θα ήταν σε θέση οι συνεταιρισμοί να προσφέρουν διευκολύνσεις στους συμμετέχοντες σε αυτούς με μεγαλύτερη άνεση.
- Με την εμφάνιση και λειτουργία κρατικών φορέων, προσφέρθηκε μια δίκαια τιμή πώλησης ή αλλιώς τιμή ασφαλείας για τα σημαντικότερα γεωργικά αγαθά όπως για την σταφίδα, τα δημητριακά και τον καπνό.
- Εστίαση στην ενδυνάμωση και αύξηση της παραγόμενης ποσότητας του σιταριού, διότι στις αρχές του 1929 μπορούσε να καλύψει μόνο τη μισή ζήτηση από τον καταναλωτή. Επομένως, υπήρχε η ανάγκη για εισαγωγές για ένα τόσο βασικό προϊόν προκαλώντας πρόσθετα προβλήματα στο εμπορικό ισοζύγιο. Η ενδυνάμωση αυτή πραγματοποιήθηκε με καλύτερα λιπάσματα και εργαλεία καθώς και με αξιοποίηση περισσότερης γης. Λίγο

²¹ Αγριαντώνη Χρ., Μπουρνόβα Ε., Παπαθανασόπουλος Κ., Προγουλάκης Γ., Ρηγίνος Μ., Χαρλαύτη Τ., Χατζηιωσήφ Χ., (2007), Εισαγωγή στην Νεοελληνική Οικονομική Ιστορία, Τυπωθήτω, Αθήνα σελ. 77

αργότερα οι ίδιες διαδικασίες ακολουθήθηκαν και για την ενίσχυση της παραγωγής των υπόλοιπων αγροτικών προϊόντων.²²

Τονίζεται ότι αρκετοί αγρότες επιθυμούσαν να επιδιώκουν το μέγιστο κέρδος από τις καλλιέργειες τους και τους κόπους τους, λόγω των δύσκολων καταστάσεων και γεγονότων που έτρεχαν και γινόταν σχεδόν ανά δεκαετία. Ειδικά, για τους καλλιεργητές οι οποίοι είτε δεν διαθέτανε μεγάλες εκτάσεις για να τις χρησιμοποιήσουν όπως ήθελαν, είτε γιατί το κλίμα δεν επέτρεπε να ευδοκιμήσουν προϊόντα όπως για παράδειγμα τα αμπέλια. Οι καλλιέργειες που είχαν τη μεγαλύτερη προτίμηση τους κόλπους του γεωργικού πληθυσμού για λόγους χρηματικής απόδοσης ήταν η σταφίδα, τα ελαιόδεντρα και οι φυτείες καπνού. Στη συνέχεια παραθέτετε πίνακας σχετικός με αποδόσεις χρηματικές κατά μέσο όρο για τις σημαντικότερες καλλιέργειες για την περίοδο 1931 μέχρι και 1939 και με βάση την παραγόμενη ποσότητα του 1939. (Στον πίνακα 1.4 έχουν πραγματοποιηθεί αλλαγές για τη συγγραφή της εργασίας)

Πίνακας 1.4 Αντικείμενο Καλλιέργειας και κέρδος

Αντικείμενο Καλλιέργειας	Κέρδος σε δραχμές ανά 1.000 μέτρα	Καθημερινό Εισόδημα σε Δραχμές
Φυτείες Καπνού	2.060	61
Σιτάρι	581	225
Φυτείες Βαμβακιού	715	61
Ελαιόδεντρα	1.715	488
Σταφίδες	1.656	52

Πηγή: Pepelasis A., Yotopoulos P., (1962), Surplus Labor in Greek Agriculture, Athens, page 164-165

Φθάνοντας μέχρι και το 1939 οι αλλαγές ήταν πλέον κάτι παραπάνω από φανερές. Οι έντονη εμπορευματοποίηση, οι νέες εφαρμογές καλλιέργειας, τα εργαλεία, οι εξαγωγές και η αδιάκοπη βελτίωση των οδικών και σιδηροδρομικών δικτύων έπαιξαν σημαντικότερο ρόλο στην αναβάθμιση της αγροτικής ζωής. Όμως τον κυριότερο ρόλο στην στήριξη είχαν οι ενέργειες τις Αγροτικής Τράπεζας, κατά βάση με τη διευκόλυνση των δανειακών χορηγήσεων και διακανονισμών.²³

²² Αγριαντώνη Χρ., Μπουρνόβα Ε., Παπαθανασόπουλος Κ., Προγουλάκης Γ., Ρηγίνος Μ., Χαρλαύτη Τ., Χατζηιωσήφ Χ., (2007), Εισαγωγή στην Νεοελληνική Οικονομική Ιστορία, Τυπωθήτω, Αθήνα σελ. 88

²³ Κωστής Κ., (1990), Αγροτική Οικονομία και Γεωργική Τράπεζα Τόμος Β', Αθήνα

1.4 Κύριοι Συντελεστές Παραγωγής Πρωτογενούς Τομέα

Στην ευρύτερη έννοια της οικονομίας το κυριότερο πρόβλημα που πρέπει να απαντάτε είναι, ένα αγαθό με ποιους τρόπους θα παραχθεί, ποιοι είναι οι διαθέσιμοι πόροι που θα χρησιμοποιηθούν και ποιο το είδος του. Το ίδιο ακριβώς πρόβλημα καλείτε να απαντάτε και στον πρωτογενή τομέα παραγωγής (γεωργία, κτηνοτροφία, δασοκομία). Τα χαρακτηριστικά από τομέα σε τομέα ποικίλουν, όπως η διαφορετικότητα του πλήθους των μονάδων παραγωγής και η διακύμανση του μεγέθους τους (μικρή μονάδα, μικρομεσαία, μεσαία, μεγάλη). Οι μονάδες παραγωγής για να λειτουργήσουν και να παράγουν αγαθά είτε ενδιάμεσα είτε τελικά χρειάζονται να δαπανήσουν πόρους, να έχουν εγκαταστάσεις και να απασχολείται εργατικό δυναμικό. Απαιτούνται δηλαδή παραγωγικοί συντελεστές οι οποίοι για να είναι αποδοτικοί θα πρέπει να οργανωθούν και να συντονιστούν κάτω από ένα ενιαίο πρόγραμμα και διοικητική κατεύθυνση. Σε μια σύγχρονη οικονομική διερεύνηση για τον πρωτογενή τομέα παραγωγής μπορούμε να κατηγοριοποιήσουμε τους παραγωγικούς της συντελεστές σε τέσσερα σημεία.

1. Αγροτική, κτηνοτροφική και παραγωγική έκταση
2. Ανθρώπινη εργασία
3. Κεφάλαιο
4. Αναλώσιμες πρώτες ύλες με τη μορφή εισροών

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι όλοι οι παραπάνω συντελεστές αποτελούν τη συνάρτηση παραγωγής που μπορεί να διατυπωθεί ως:

$$Q = F (R, L, K, M)$$

Όπου Q = Προϊόν Παραγωγής, R = Έκταση γης, L = Παράγοντας της ανθρώπινης εργασίας, K = Κεφάλαιο και M = Εισροές πρώτων υλών. Υπογραμμίζεται ότι η συμβολή των εισροών είναι αρκετά σημαντική για τον προσδιορισμό του αποτελέσματος της πρωτογενούς μονάδας παραγωγής, διότι περικλείει αναλώσιμα αναγκαία για την γεωργία και την κτηνοτροφία όπως πετρέλαιο, σπόροι καλλιεργειών, λιπάσματα, ζωικές τροφές, φάρμακα για τα δέντρα ή εμβολιασμός των ζώων.²⁴ Ο συντονισμός και η διαχείριση των συντελεστών αυτών με την εναρμόνιση των ορθών αποφάσεων κρίνεται απαραίτητος καθώς δεν αρκεί μόνο η επάρκεια των παραγωγικών συντελεστών στον αγροτικό και γενικά στον πρωτογενή τομέα για να επιτευχθεί το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα. Λαμβάνοντας υπόψιν και τους κινδύνους του αγροτικού και κτηνοτροφικού επιχειρείν (πιθανότητα επιδημίας για τα ζώα, παράσιτα για καλλιέργειες

²⁴ Λιανού Θ., Δαμιανού Δ., Μέργου Γ., Ντεμούση Μ., Κατρανίδη Σ., (2009), Αγροτική Οικονομική Θεωρία και Πολιτική, Μπένου, Αθήνα, σελ. 82-83

και απροσδόκητες κακοκαιρίες) οι διαδικασίες παραγωγής θα πρέπει να γίνονται αντικείμενο σχολαστικής μελέτης για τον περιορισμό του κινδύνου.

Τέλος, οι παραγωγικές και επιχειρηματικές ενέργειες του πρωτογενούς τομέα από την δεκαετία του 1980 και έπειτα θέτουν στην διάθεσή τους σύγχρονα μηχανήματα και εργαλεία που εξελίσσονται ραγδαία χρόνο με τον χρόνο. Οι αλλαγές αυτές μπορεί να επιφέρουν ποιοτικότερη και μεγαλύτερη σε όγκο παραγωγή, αυξάνοντας ταυτόχρονα και το κέρδος με τη μείωση του κόστους, όμως απαιτούν συνεχόμενες γνώσεις στη τεχνολογία που απαιτούν χρόνο και προσαρμοστικότητα από τον εκάστοτε επιχειρηματία μέχρι και το αγροτικό εργατικό δυναμικό.²⁵

1.4.1 Παραγωγικός Συντελεστής του Εδάφους

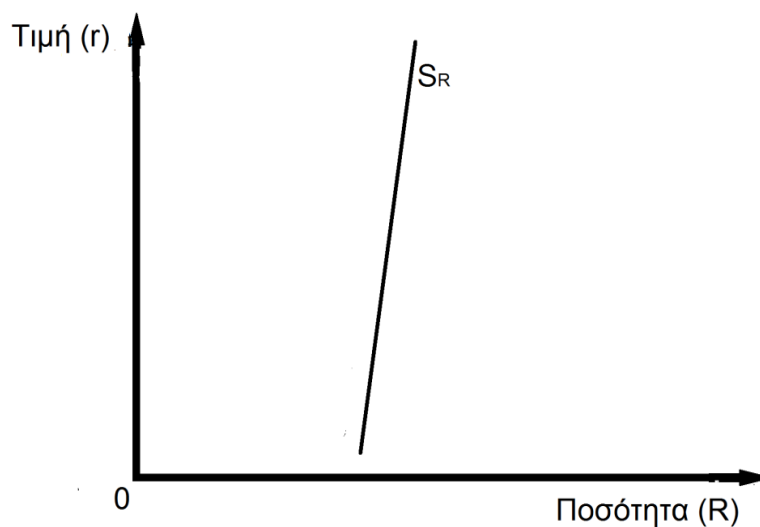
Χωρίς την καθοριστική συμβολή των καλλιεργήσιμων εκτάσεων και εδαφών η αγροτική ζωή και παραγωγή δεν θα μπορούσε να λάβει χώρα. Ακόμη και για προϊόντα που προέρχονται από την αιγοπροβατοτροφία, τα πουλερικά και τη βοοτροφία που δεν απαιτείται κάποια ειδική καλλιέργεια του εδάφους, η χρήση και εκμετάλλευση της γης είναι μονόδρομος για την συνέχιση της παραγωγής (ελεύθερη βοσκή, περίφραξη). Η δεδομένη οριοθέτηση του συντελεστή της γης για τον πρωτογενή τομέα είναι ένα πλαίσιο συμμόρφωσης αλλά παράλληλα και πραγματικότητας για όλους τους παραγωγούς – καλλιεργητές. Αυτό το πλαίσιο ακολουθείτε αυστηρά εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης και κατά επέκταση και στην ελληνική επικράτεια. Δεν μπορεί να αυξηθεί και να επεκταθεί ο αξιοποιήσιμος χώρος για αγροτικούς σκοπούς παρά μόνο κατά εξαίρεση για μικρές περιπτώσεις κτηνοτροφικής χρήσης (βοσκή των ζώων).

Με τα υπάρχουσα δεδομένα η προσφορά αγροτικής και κτηνοτροφικής έκτασης έχει από την μια πλευρά θετική κλίση, από την άλλη όμως η πορεία αυτή έχει ελάχιστη προσφορά ελαστικότητας. Έτσι, η καμπύλη που σχετίζεται με την προσφορά της αγροτικής γης είναι θετική αλλά τείνει προς το να είναι κάθετη.²⁶

²⁵ Μέργος Γ., Ψαλτόπουλος Δ., (1996), Αγροτική Εκμηχάνιση και Βιομηχανία Αγροτικών Μηχανημάτων, Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών, Αθήνα, σελ. 17

²⁶ Tracy M., (1993) Food and Agriculture in a Market Economy, APS, Brussels, Chapter 1

Προσφορά Αγροτικής Γης

Πηγή: Λιανού Θ., Δαμιανού Δ., Μέργου Γ., Ντεμούση Μ., Κατρανίδη Σ., (2009), Αγροτική Οικονομική Θεωρία και Πολιτική, Μπένου, Αθήνα, σελ. 82-83

Οι ελάχιστες μεταβολές στην προσφορά του παραγωγικού συντελεστή του εδάφους άρα και η μικρή κλίση της καμπύλης οφείλονται σε κάποιες ενέργειες που δεν παύουν όμως να είναι περιορισμένες και ελεγχόμενες όπως (εκχερνώσεις και αποξήρανση σε έλη και βάλτους).

Επίσης, μπορούμε να αναφέρουμε ότι ο συντελεστής του εδάφους δεν χαρακτηρίζεται από ομοιογένεια καθώς κάθε του μονάδα (στρέμμα, τετραγωνικό μέτρο) έχει διαφορετικότητα ως προς τη χρήση του, τις κλιματικές συνθήκες και την αρδευτική του ικανότητα.²⁷ Τέλος, η γη για τον τρόπο χρήση της, κυρίως στις χώρες του δυτικού κόσμου και όταν η πληθυσμιακή πυκνότητα είναι σε υψηλά επίπεδα υπάρχει ένας συνεχόμενος αγώνας δρόμου ανάμεσα στο αγροτικό και αστικό πλαίσιο ανάπτυξης. Παράδειγμα σε μια αστική περιοχή που προσπαθεί να καλύψει την στέγαση για ανερχόμενη πληθυσμιακή ανάπτυξη μέσω προγραμμάτων πολεοδομικών επεκτάσεων σηματοδοτεί και την εξάπλωση στα περίχωρα. Γεγονός που δεν επηρεάζει άμεσα κάποια πιθανή αγροτική εκμετάλλευση του εδάφους (μελίτσια, θερμοκήπια). Έχει όμως έμμεσες επιπτώσεις λόγω του περιορισμού του χώρου, τους ατμοσφαιρικούς ρύπους και την πιο στενή επαφή των προαστίων με τις γεωργικές δραστηριότητες.²⁸

²⁷ Ritson C., (1977), Agricultural Economics: Principles and Policy, Crosby Lockwood Staples, London, Chapter 4

²⁸ Λιανού Θ., Δαμιανού Δ., Μέργου Γ., Ντεμούση Μ., Κατρανίδη Σ., (2009), Αγροτική Οικονομική Θεωρία και Πολιτική, Μπένου, Αθήνα, σελ. 83

Αναλύοντας περισσότερο την προσφορά αγροτικών εκτάσεων σύμφωνα με τον Ricardo, όταν παρατηρούνται ανοδικές τάσεις για τη ζήτηση εκτάσεων, τότε υπάρχει για τους κατόχους γης και η λογική ανοδική μεταβολή του εισοδήματός τους. Αυτό είχε τις ρίζες του στη μεγαλύτερη ζήτηση για καταναλωτικά αγαθά (π.χ. τρόφιμα) η οποία με τη σειρά της συνεπάγονταν με καλύτερα αμειβόμενη γη (λόγω ζήτησης). Η ανάλυση όμως αυτή δεν συμπεριλάμβανε τον καθοριστικό ρόλο του παράγοντα της τεχνολογίας, οδηγώντας σε ασαφές συμπέρασμα. Η χρήση της νέας τεχνολογίας χρόνο με το χρόνο κατόρθωνε να βελτιστοποιήσει την παραγωγή του πρωτογενούς τομέα. Έτσι, οι αποδώσεις για κάθε μονάδα του εδάφους, σταδιακά επέφεραν αλλαγές στα κέρδη των ιδιοκτητών. Αργότερα με την πάροδο των ετών, δημιουργήθηκε ένα υπόδειγμα του πρωτογενούς τομέα παραγωγής (Von Thünen) που αποτύπωνε ότι οι i) οι γεωγραφικές αποστάσεις από τα σημεία πώλησης και αγοράς από το έδαφος και ii) η χρηματική αμοιβή για το έδαφος, προσδιορίζουν την αξία για μια αγροτική παραγωγή, υπολογίζοντας πάντα τη σημαντικότητα του μεταφορικού κόστους.

Επιπλέον, ένας ακόμη παράγοντας με αρκετή βαρύτητα στον συντελεστή του εδάφους είναι το νομικό και κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο επιτρέπεται στους εκάστοτε ενδιαφερόμενους να χρησιμοποιήσουν τη γη, θέτοντας περιορισμούς και όρια που αποσκοπούν τόσο στην προστασία του πληθυσμού όσο και στην προστασία του περιβάλλοντος. Τέλος, αναφερόμενοι για την ελληνική επικράτεια, πέρα από του λόγους που αναφέρθηκαν παραπάνω για τον προσδιορισμό της αξίας της γης, η παρατεταμένη εγκατάλειψη του εδάφους για διάφορους λόγους (μη αρκετά παραγωγικό, υψηλό κόστος συντήρησης), κατευθύνουν σε μια πτώση της τιμής που μπορεί να φέρει συνέπειες και σε άλλους τομείς όπως στην οικονομία και το περιβάλλον.²⁹

1.4.2 Παραγωγικός Συντελεστής της Ανθρώπινης Εργασίας

Ο παράγοντας της εργασίας αποτελεί βασικό πυλώνα κάθε παραγωγικής προσπάθειας είτε πρόκειται για τον πρωτογενή τομέα είτε για τον δευτερογενή είτε για τον τριτογενή που αφορά κυρίως παροχή υπηρεσιών. Όπως και για το υπόλοιπο εργατικό δυναμικό έτσι και για την κτηνοτροφική και γεωργική δραστηριότητα αναφέρεται σε απασχολούμενο αριθμό καθώς και σε Μονάδες Ετήσιας Εργασίας για να συμπεριλαμβάνονται οι στατιστικές και της ευέλικτης εργασίας (συμβάσεις ορισμένου χρόνου και μερικής απασχόλησης).

Αναμφισβήτητα στην αγροτική παραγωγή απασχολούνται αρκετοί εργάτες, αλλά το κύριο εργατικό δυναμικό και διοικητικό ακόμη και σε χώρες της Ευρώπης αποτελούν τα

²⁹ Λιανού Θ., Δαμιανού Δ., Μέργου Γ., Ντεμούση Μ., Κατρανίδη Σ., (2009), Αγροτική Οικονομική Θεωρία και Πολιτική, Μπένου, Αθήνα, σελ. 88-89

μέλη της οικογένειας. Η συνεισφορά της οικογένειας είναι ιδιαίτερης σημασίας, καθώς συνεισφέρουν με όρεξη και αίσθημα ιδιοκτησίας της παραγωγής και με βαθύτερες γνώσεις καθώς τα νέα άτομα λαμβάνουν περισσότερη μόρφωση και εξειδίκευση. Όμως η συνθήκες, η αβεβαιότητα της παραγωγής και οι εξωτερικοί παράγοντες μπορούν να επηρεάσουν το οικογενειακό εργατικό δυναμικό (κυρίως τα νέα σε ηλικία μέλη) να στραφούν σε άλλους επαγγελματικούς τομείς. Ειδικά στην Ελλάδα το φαινόμενο της αστικοποίησης με την εγκατάλειψη των αγροτικών περιοχών από τη δεκαετία του 1980 μέχρι και τα πρώτα χρόνια της ύφεσης το 2010 ήταν σε πλήρη άνθηση.³⁰

Πολλά ζητήματα κατά καιρούς απασχολούν το μεγαλύτερο μέρος του εργατικού δυναμικού των αγροτών. Τα τρία πιο σημαντικά από αυτά είναι τα εξής:

1. Η μετακίνηση σε άλλους τομείς εργασίας των αγροτών εργατών και οι λόγοι που τους οδηγούν σε αυτό.
2. Ο ρόλος του συνδικαλισμού και ο αριθμός των μισθωτών εργατών στον πρωτογενή τομέα.
3. Η ύπαρξη αισθητής διαφοράς στις αμοιβές του εργατικού δυναμικού στην γεωργία και κτηνοτροφία με τις αμοιβές του αντίστοιχου εργατικού δυναμικού σε άλλες μορφές εργασίας.

Για το πρώτο ζήτημα, δηλαδή για τον αριθμό μετατόπισης του εργατικού προσωπικού του πρωτογενούς τομέα σε άλλους τομείς απασχόλησης αρχικά επισημάνουμε ότι διαφέρει για κάθε έτος και σχετίζεται περισσότερο με την ζήτηση που μπορεί να υπάρχει για διαφορετικές θέσεις εργασίας. Παράδειγμα αποτελεί για τα ελληνικά δεδομένα η αυξημένη ζήτηση για προσωπικό τους θερινούς μήνες άλλο τομέα ειδικά στο κομμάτι της εστίασης και του τουρισμού. Οι αμοιβές λόγω εποχικότητας που προσφέρονται είναι πάνω από τον βασικό μισθό και μπορεί να στρέψει αρκετούς υποψήφιους που εργάζονταν στον αγροτικό τομέα να απασχοληθούν εκεί. Ειδικά στην περίπτωση της εστίασης που οι απαιτήσεις σε γνώσεις και δεξιότητες είναι σαφώς μικρότερες σε σύγκριση με κάποια τμήματα του τουρισμού, άρα προσελκύει περισσότερους υποψήφιους.

Αυτομάτως, η προσφορά εργασίας στον αγροτικό κλάδο καταγράφει πτώση και κάνει πιο δυσεύρετη την αναζήτηση εργατικού προσωπικού και σε μερικές περιπτώσεις η σπανιότητα επιφέρει εποχιακά και κάποια μικρή άνοδο του ημερομίσθιου που για τον πρωτογενή τομέα, επηρεάζοντας σημαντικά το κόστος. Επίσης, οι λόγοι που οδηγούν υποψήφιους εργαζόμενους στον δευτερογενή τομέα από τον πρωτογενή είναι

³⁰ Λιανού Θ., Δαμιανού Δ., Μέργου Γ., Ντεμούση Μ., Κατρανίδη Σ., (2009), Αγροτική Οικονομική Θεωρία και Πολιτική, Μπένου, Αθήνα, σελ. 90

παρόμοιοι με αυτούς που τους οδηγούν και στον τριτογενή τομέα. Η σημερινή εποχή αναπτύσσεται με έντονο ρυθμό προσφέροντας γνώσεις και μόρφωση ακόμη και σε απομακρυσμένες αγροτικές και ημιαστικές περιοχές. Έτσι, τα άτομα που έλαβαν μια τέτοια στοιχειώδη εκπαίδευση αυξάνουν την πιθανότητα να προσανατολιστούν σε κάτι πιο εργασιακά ουσιαστικό για αυτούς, μη λαμβάνοντας υπόψιν τη σημασία της παραγωγής και κυρίως το πιο φθινό κόστος διαβίωσης που έχει η ύπαιθρος.³¹

Αναφορικά με το δεύτερο θέμα, δηλαδή τον συνδικαλισμό και τον αριθμό εργαζομένων στην αγροτική οικονομία, τονίζουμε ότι το ποσοστό εργασίας που προσφέρει ημερομίσθιο ειδικά για την γεωργική παραγωγή εμφανίζεται να είναι πτωτική στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ενώ χαμηλή είναι και για την Ελλάδα αλλά υψηλότερή σε σχέση με αυτό του μέσου όρου της Ευρώπης. Πιο συγκεκριμένα δίνοντας ένα παράδειγμα, για το έτος 2014 όταν το ποσοστό απασχόλησης εργατικού δυναμικού στον πρωτογενή τομέα στην Ευρωπαϊκή Ένωση έφθανε μόλις το 5%, στην ελληνική αγορά εργασίας ξεπερνούσε το 13%, απασχολώντας με πλήρη εργασία μισό εκατομμύριο ανθρώπους.³² Ακόμη, παλαιότερα στατιστικά για τα έτη 1980 και 1990 μας δείχνουν:

- Για την Ευρωπαϊκή Ένωση ο αριθμός των εργαζομένων στην αγροτική παραγωγή προσεγγιστικά να είναι 11.905.000 και 8.628.000 αντίστοιχα
- Για την Ελλάδα ο αριθμός των εργαζομένων στην αγροτική παραγωγή προσεγγιστικά να είναι να είναι 1.016.000 και 889.000 αντίστοιχα.³³

Φανερώνεται βέβαια πτώση και στις δύο περιπτώσεις αλλά με πιο αργό ρυθμό μεταβολής στον ελληνικό χώρο. Σε αυτό ένα σημαντικό ρόλο έχει η μη ύπαρξη οργανωμένων εργατικών και συνδικαλιστικών σωματείων μη επιτρέποντας την ύπαρξη συγκεκριμένων αμοιβών (κατώτατο ημερομίσθιο). Αντίθετα, στο βιομηχανικό τομέα και στις δημόσιες υπηρεσίες η ύπαρξη αυτών των σωματείων ήταν αρκετά έντονη από το 1980 μέχρι και σήμερα παγιώνοντας μια σχετική μισθολογική σταθερότητα. Σε αυτή την εξίσωση άλλος ένας σημαντικός παράγοντας έχει και η παράνομη μαύρη εργασία όπου στα πλαίσια του κέρδους και της αποφυγής φορολογικών υποχρεώσεων των ιδιοκτητών γης περιορίζει και αποστρέφει από τέτοια είδους εργασίας ένα μέρος αγροτών εργατών.

³¹ Λιανού Θ., Δαμιανού Δ., Μέργου Γ., Ντεμούση Μ., Κατρανίδη Σ., (2009), Αγροτική Οικονομική Θεωρία και Πολιτική, Μπένου, Αθήνα, σελ. 89

³² <https://www.agro24.gr/agrotika/agora/meletes-kladikes/idoy-giati-i-ellada-paramenei-mia-kata-vasi-agrotiki-hora-alla-me>

³³ Λιανού Θ., Δαμιανού Δ., Μέργου Γ., Ντεμούση Μ., Κατρανίδη Σ., (2009), Αγροτική Οικονομική Θεωρία και Πολιτική, Μπένου, Αθήνα, σελ. 90

Στο τρίτο θέμα, αυτό των σημαντικών μισθολογικών διαφορών του πρωτογενή τομέα με τους υπόλοιπους αναφέρουμε ότι ένας σημαντικός λόγος της αναντιστοιχίας είναι η υστέρηση που βασίζεται στο χρόνο μεταβολής. Αυτό ερμηνεύεται ότι μια αργή αλλά αδιάκοπη πτώση εργατικού προσωπικού σε ένα τομέα επιφέρει μετά από κάποιο χρόνο τα αποτελέσματα της. Δηλαδή χρειάζεται ένα διάστημα προσαρμογής της διαφοράς, όμως όταν παγιωθεί θα είναι ίσως μια άβολη πραγματικότητα.³⁴ Τέλος, η ευέλικτη μορφή εργασίας που αυξήθηκε αισθητά στην ελληνική αγορά από το 2011 μέχρι σήμερα και παρουσιάζει κλιμακωτή αύξηση είναι ένας ακόμη λόγος διαφοράς εισοδήματος. Όπως επισημαίνεται και πιο πάνω ο τομέας των υπηρεσιών απορροφά ένα αξιόλογο αριθμό εργαζομένων του αγροτικού τομέα που απλά μπορεί συνδυαστικά να εργάζονται στην πρωτογενή παραγωγή με μερική απασχόληση και στον τριτογενή τομέας με πλήρης απασχόληση για πρόσθετη συμπλήρωση του εισοδήματός τους.

1.4.3 Παραγωγικός Συντελεστής του Κεφαλαίου

Η γενική έννοια του ορισμού του κεφαλαίου συνδέεται με εγκαταστάσεις, μηχανολογικό εξοπλισμό (σταθερό παραγωγικό κεφάλαιο), καθώς και στη δυνατότητα πίστωσης που διαθέτει μια επιχείρηση για να εντάξει στο δυναμικό της περιουσιακά στοιχεία. Αξίζει να αναφέρουμε ότι με τον όρο απόθεμα εννοούμε: τον όγκο για κάθε κατηγορία περιουσιακών στοιχείων για κάθε δεδομένη χρονική περίοδο. Η αξία του περιουσιακού στοιχείου είναι τα χρήματα που χρειάζονται για να αποκτηθεί. Το περιουσιακό στοιχείο αυτό με τη σειρά του ανάλογα με τη χρήση του είναι πιθανόν να επιφέρει χρηματικές εισροές στο φυσικό ή νομικό πρόσωπο που το αγόρασε. Επίσης, όταν προϊόντα που έχουν υποστεί μεταποίηση και θα αποτελέσουν αντικείμενο αγοραπωλησίας καθώς και οι πρώτες ύλες μαζί με τα ημιέτοιμα αγαθά που είναι διαθέσιμα για να παραχθούν άλλα προϊόντα λέγονται και κεφάλαιο κίνησης.³⁵

Στον πρωτογενή τομέα παραγωγής το κεφάλαιο έχει διαφορές σε σχέση με το κεφάλαιο στους άλλους τομείς. Δύο κύριες διαφορές είναι ότι:

1. Στον αγροτικό κλάδο στα πρώτα βήματα κάποιας διαφαινόμενης οικονομικής προόδου, αύξησης παραγωγής και μεταβολές των εξωτερικών παραγόντων είναι δυνατό να αρχίσει να παράγεται άμεσα ένα αξιосέβαστο τμήμα του κεφαλαίου ειδικά σε σύγκριση με τον δευτερογενή τομέα παραγωγής. Σε αυτό σημαντικό ρόλο έχει η ενσωμάτωση της ανθρώπινης εργασίας.

³⁴ Ritson C., (1977), *Agricultural Economics: Principles and Policy*, Crosby Lockwood Staples, London, Chapter 3

³⁵ Begg D., Fischer S., Dornbusch R., (2006) *Εισαγωγή στην Οικονομική, Κριτική*, Τόμος Α' Αθήνα, σελ. 351 -352

2. Κατά τη διάρκεια της διαμόρφωσης του πάγιου κεφαλαίου στον πρωτογενή τομέα, ξεχωρίζει η ύπαρξη μιας έντονης διασποράς ως προς τη διάρκεια και κυρίως ως προς την γεωγραφική έκταση (μπορεί να μην είναι δεδομένη και να μεταβληθεί άμεσα και συγκριτικά πιο εύκολα σε σχέση με άλλο τομέα παραγωγής).³⁶

Όσα αναφορά τις επενδύσεις οι οποίες σχετίζονται με το κεφάλαιο, είναι αναγκαίο ορισμένες φορές να πραγματοποιηθούν, για την διαδικασία της παραγωγής προκειμένου να υπάρχει αποθεματικό κεφάλαιο. Μερικοί κύριοι τρόποι εξασφάλισης των πόρων για επενδύσεις στον αγροτικό τομέα είναι: α) τραπεζικά δάνεια, β) αποταμίευση των κερδών και χρησιμοποίηση μέρος τους και γ) χρηματοδότηση μέσω επιδοτήσεων.³⁷

Μία σύντομη ονομαστική ανάλυση της διάρθρωσης του αγροτικού κεφαλαίου μπορεί να έχει τα εξής χαρακτηριστικά με τη μορφή πυραμίδας και παρατίθεται στο ακόλουθο σχήμα:

Πηγή: Μέργος Γ., (1980), Πάγιο Κεφάλαιο στην Ελληνική Γεωργία, ΠΑΣΕΓΕΣ, Αθήνα

³⁶ Gillis M., Perkins D.H., Roemer M., Snodgrass D.R., (2001), Οικονομική της Ανάπτυξης Β' Τόμος, Τυπωθήτω, Αθήνα σελ. 224

³⁷ Μέργος Γ., (1980), Πάγιο Κεφάλαιο στην Ελληνική Γεωργία, ΠΑΣΕΓΕΣ, Αθήνα σελ. 19

Παράλληλα με το πάνω σχήμα είναι απαραίτητο να αναφέρουμε και τα αποθέματα που σχετίζονται με τον πρωτογενή τομέα και αποτελούν το κυκλοφοριακό κεφάλαιο και είναι τα αποθέματα που αφορούν τα προϊόντα (τα προϊόντα αυτά μπορεί να είναι είτε τελικά είτε ενδιάμεσα) και τα αποθέματα που αφορούν τις εισροές μιας αγροτικής επιχείρησης.³⁸

1.5 Αγροτική Οικονομική Διάρθρωση

Η μελέτη της δομής του αγροτικού τομέα και η περιγραφή των χαρακτηριστικών του θα ήταν πολύ χρήσιμη για την κατανόησή του και τον σύγχρονο πλέον τρόπο λειτουργίας που παρουσιάζει κυρίως στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής. Σημαντικό ρόλο έχουν σε αυτό έχουν πολλοί παράγοντες όπως το μέγεθος των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στον πρωτογενή τομέα, η ποσότητα τελικών και ενδιάμεσων αγαθών που παράγουν και οι μορφές παραγωγής που έχουν.

1.5.1 Κύρια Χαρακτηριστικά

Το κυριότερα αντικείμενα μελέτης της διάρθρωσης του γεωργικού τομέα είναι το πόσο συμμετέχει στους σημαντικούς δείκτες μιας εθνικής οικονομίας. Τέτοιοι δείκτες είναι το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν και τα επίπεδα της εργασίας και της ανεργίας. Σε περιόδους γενικής οικονομικής ανόδου το ΑΕΠ μιας οικονομίας θα αρχίζει να λαμβάνει θετικό ρυθμό μεταβολής λαμβάνοντας υπόψη τη διακύμανση όλων των τομέων αθροιστικά. Η συμμετοχή του πρωτογενούς τομέα στον συνολικό ΑΕΠ μπορεί να είναι θετική και να παρουσιάζει θετικό πρόσημο, όμως σε σχέση με την προσφορά του δευτερογενούς τομέα (οικοδομικές κατασκευές, κλάδος της μεταποίησης) και του τριτογενούς τομέα (υπηρεσίες, τράπεζες) είναι μικρότερη. Αυτή η εξέλιξη φέρνει και τις ανάλογες επιπτώσεις και στο κομμάτι της αγοράς εργασίας. Όπως είπαμε και πιο πάνω σε ανοδική πορεία μια εθνικής οικονομίας έχουμε θετικό ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ που με τη σειρά του σχετίζεται με την εργασία και φέρνει θετικά αποτελέσματα περιορίζοντας το φαινόμενο της ανεργίας. Όμως επειδή η συμμετοχή του πρωτογενή τομέα μπορεί να είναι μικρότερη σε αυτή την οικονομική άνοδο, αντίστοιχα οι νέες θέσεις εργασίας που δημιουργούνται στον γεωργικό και κτηνοτροφικό κλάδο είναι λιγότερες από αυτές που παρουσιάζονται σε άλλους κλάδους. Έτσι η ανεργία

³⁸ Μέργος Γ., (1980), Πάγιο Κεφάλαιο στην Ελληνική Γεωργία, ΠΑΣΕΓΕΣ, Αθήνα

καταγράφει πτώση όμως η συμβολή του δευτερογενή και τριτογενή τομέα μπορεί να είναι μεγαλύτερη.³⁹

Επιπροσθέτως ένα ακόμη χαρακτηριστικό με ιδιαίτερη βαρύτητα για τον πρωτογενή χώρο παραγωγής είναι ο προσδιορισμός του μεγέθους της παραγωγικής μονάδας και η διαίρεση των αγροτικών πόρων. Από το μέγεθος των επιχειρήσεων εξαρτώνται πολλά δεδομένα στην οικονομική ροή ενός συστήματος. Αυτό συμβαίνει γιατί αν είναι μικρή ή μεγάλη η γεωργική μονάδα εξαρτώνται πολλές φορές και οι παραγωγικοί μέθοδοι που χρησιμοποιεί όπως: η τεχνολογία, ο σύγχρονος μηχανολογικός εξοπλισμός και το είδος των λιπασμάτων για την ανάλογη βέλτιστη απόδοση σε αγαθό. Επίσης, καθορίζει και τον όγκο καλλιεργήσιμης έκτασης που χρησιμοποιεί και το πού αυτή η γη υπάγεται (ιδιοκτησιακό καθεστώς), όπως και τον αριθμό αγροτικού εργατικού δυναμικού που χρησιμοποιεί (μεγαλύτερη παραγωγή περισσότερη ανθρώπινη προσπάθεια). Τέλος, το μέγεθος, ο συνολικός αριθμός των επιχειρήσεων και η ανομοιογένεια ή ομοιογένεια του αγαθού που παράγεται, καθορίζει για κάθε κλάδο τα εμπόδια εξόδου και εισόδου νέων επιχειρήσεων και γενικά παγιώνει τα πλαίσια του ανταγωνισμού.⁴⁰

1.5.2 Συμπεριφορά της Αγροτική Μονάδας Ανάλογα με το Μέγεθος

Η ιστορική εξέλιξη και πορεία της χώρας σε συνδυασμό με την παράδοση και την γεωγραφική της θέση και δομή (βουνά, πεδιάδες, ποτάμια) καθορίζει σε μεγάλο βαθμό την κύρια οικονομική παραγωγική κατεύθυνση που θα ακολουθήσει. Είναι απόλυτα λογικό σε μια χώρα που επικρατούν ευνοϊκές συνθήκες προς της γεωργία και την κτηνοτροφία να υπάρχουν αρκετές επιχειρήσεις ή συνεταιρισμοί που να προσανατολίζονται στον αγροτικό τομέα. Ειδικά, αν η χώρα έχει και ευνοϊκές συνθήκες εμπορίου για εξαγωγικές δραστηριότητες τότε η διαδικασία γίνεται πιο ελκυστική. Βέβαια, αυτό δεν απολύει και χώρες με πλούσια βιομηχανική και τεχνολογική παράδοση όπως η Γερμανία, οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, το Ηνωμένο Βασίλειο να αριθμούν πολλές επιχειρήσεις πρωτογενούς τομέα.

Οι επιχειρήσεις μπορεί να ποικίλουν ανάλογα με το μέγεθός τους. Το μέγεθος μιας αγροτικής επιχείρησης μπορεί να καθορίζεται από στοιχεία όπως: ο αριθμός των εργαζομένων, ο κύκλος εργασιών, και το αξιοποιούμενο έδαφος που χρησιμοποιεί. Ο τρόπος επίσης που απασχολούνται οι εργαζόμενοι, τα μηχανήματα και γενικά οι πόροι είναι πολύ σημαντικός για την απόδοση του αποτελέσματος καθώς πιθανές

³⁹ Λιανού Θ., Δαμιανού Δ., Μέργου Γ., Ντεμούση Μ., Κατρανίδη Σ., (2009), Αγροτική Οικονομική Θεωρία και Πολιτική, Μπένου, Αθήνα, σελ. 97

⁴⁰ Begg D., Fischer S., Dornbusch R., (2006) Εισαγωγή στην Οικονομική, Κριτική, Τόμος Α' Αθήνα, σελ. 372

διορθωτικές κινήσεις για βελτιστοποίηση των συντελεστών στον αγροτικό χώρο δεν είναι εύκολο να αποδώσουν άμεσα. Μεταβολές και επιδράσεις του εξωτερικού περιβάλλοντος πρέπει να είναι σε θέση να αντιμετωπίζονται έστω και σε μικρό βαθμό προκειμένου να μην διογκώνεται το αγροτικό πρόβλημα. Αλλαγές στις τιμές των αγαθών, ή μεταβολές στη ζητούμενη ποσότητα που προέρχεται από τους καταναλωτές ειδικά για τα γεωργικά και κτηνοτροφικά προϊόντα μπορούν να επιφέρουν προβλήματα σε επιχειρήσεις του κλάδου αν ληφθεί υπόψιν και η ύπαρξη υποκατάστατων αγαθών.⁴¹

Δύο λύσεις σχετικά με τα αναφερόμενα προβλήματα για την αντιμετώπιση αρνητικών οικονομικών καταστάσεων για την επιχείρηση θα ήταν: α) Η όσο το δυνατόν διαίρεση του εδάφους που χρησιμοποιείται αγροτικά σε διαφορετικά είδη αγαθών προκειμένου να υπάρχει διασπορά του κινδύνου σε πιθανές τιμολογιακές και αγοραστικές μεταβολές, και β) Η δημιουργία οικονομιών κλίμακας όπως ακριβώς μπορεί να δημιουργηθεί και στο δευτερογενή τομέα με αύξηση παραγωγής και ελαχιστοποίηση του κόστους. Εναλλακτική πρόσθετη λύση θα ήταν η εισαγωγή ή η δημιουργία τεχνολογικού εξοπλισμού και μηχανημάτων για την πραγματοποίηση βέλτιστης παραγωγής και ελαχιστοποίηση των τεχνικών προβλημάτων. Όμως, με δεδομένη την ύπαρξη αυστηρά οριοθετημένων καλλιεργήσιμων εκτάσεων είτε λόγω πληθυσμού (χώρες όπως της Άπω Ανατολής και της Νοτιοανατολικής Ασίας), είτε λόγω προστασίας του περιβάλλοντος (Δυτική Ευρώπη) δεν κρίνεται ότι θα είναι 100% αποδοτική ενέργεια.⁴²

Αναλύσεις στον αγροτικό χώρο αναφέρουν ότι ο στόχος επίτευξης οικονομιών κλίμακας είναι πολύ δύσκολος. Κύριος λόγος που συντελεί στην διαπίστωση αυτή είναι ότι δεν υπάρχει η άριστη τεχνογνωσία και η δυνατότητα καθημερινού ελέγχου της εργασίας που προσφέρει το εργατικό δυναμικό. Ακόμη ένας λόγος της δυσκολίας επίτευξης των οικονομιών κλίμακας είναι το πρόβλημα της βαθύτερης γνώσης και τη δυσκολία ακολουθίας των τεχνολογικών εξελίξεων από τους μέχρι τώρα ασχολούμενος στον αγροτικό τομέα.⁴³ Όμως με τα νέα δεδομένα και την πρόοδο της πληροφόρησης οι νέοι σε ηλικία απασχολούμενοι σε αυτόν τον κλάδο γίνονται τακτικά ενήμεροι και προσπαθούν να αναπτύξουν την γεωργική εργασιακή εξειδίκευση.

Πρόσφατα, αναλυτές που ασχολήθηκαν με έρευνες για τον πρωτογενή τομέα αναφέρουν ότι η ενίσχυση και η ενασχόληση με τον συνδυασμό διατροφικού και του

⁴¹ Λιανού Θ., Δαμιανού Δ., Μέργου Γ., Ντεμούση Μ., Κατρανίδη Σ., (2009), Αγροτική Οικονομική Θεωρία και Πολιτική, Μπένου, Αθήνα, σελ. 105

⁴² Λιανού Θ., Δαμιανού Δ., Μέργου Γ., Ντεμούση Μ., Κατρανίδη Σ., (2009), Αγροτική Οικονομική Θεωρία και Πολιτική, Μπένου, Αθήνα, σελ. 112

⁴³ Begg D., Fischer S., Dornbusch R., (2006) Εισαγωγή στην Οικονομική, Κριτική, Τόμος Α' Αθήνα, σελ. 374

αγροτικού τομέα δηλαδή με τον αγροδιατροφικού τομέα θα μπορούσε να επιφέρει σημαντικά ενθαρρυντικά αποτελέσματα. Με την έννοια του αγροδιατροφικού τομέα αναφερόμαστε στον συνδυασμό και τη συνεργασία της αγροτικής/κτηνοτροφικής παραγωγής με τους τομείς της βιομηχανίας των τροφίμων που επεξεργάζονται τα αντίστοιχα πρωτογενή αγαθά και τον κλάδο της διανομής τους για να βρεθούν στα κατάλληλα σημεία πώλησης.⁴⁴

1.6 Βασικά Χαρακτηριστικά Κτηνοτροφικών Κλάδων στην Ελλάδα

Βασικότατο μέρος του πρωτογενούς τομέα παραγωγής πέρα από την γεωργική ενασχόληση είναι και ο κλάδος της κτηνοτροφίας. Αναμφισβήτητα, πρόκειται για δύο σημαντικότερα πρωταρχικά θεμέλια στην παραγωγή κάθε χώρας καθώς έχουν ρυθμιστικό ρόλο στο ισοζύγιο του εμπορίου και κατά επέκταση και στο Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν. Επίσης, πρακτικά είναι και οι δύο κύριοι τομείς που μπορούν να ικανοποιήσουν τις πληθυσμιακές ανάγκες κάθε χώρας για κατανάλωση τροφής. Σε τυχόν ανεπάρκεια προκύπτει η ανάγκη εισαγωγών. Η κτηνοτροφία από τη μεριά της απαιτεί σημαντικό μέρος έκτασης για την χρήση της και την δραστηριοποίηση πάνω σε αυτή, αλλά παράλληλα απαιτεί λιγότερη γη συγκριτικά με τον γεωργική παραγωγή. Η Ελλάδα λόγω της γεωγραφικής και γεωλογικής δομής της είναι ικανή να προσφέρει καλές συνθήκες στα πλαίσια της κτηνοτροφίας. Όμως, παρά αυτό το γεγονός έλλειψης και μικρότερη προσφερόμενη ποσότητα παρατηρείται σε σχέση με τη ζήτηση που υπάρχει για τα προϊόντα της.

Ορισμένα αριθμητικά στοιχεία σχετιζόμενα με την κτηνοτροφία δεν είναι ενθαρρυντικά για την ελληνική επικράτεια, ειδικά αν αναλογιστούμε και τα χρόνια ύφεσης είναι σε εξέλιξη. Για το έτος 2015, ένα έτος που παρατηρούνταν ύφεση, με τον ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ να λαμβάνει αρνητικές τιμές και να είναι στο $-0,3\%$ και με υψηλά ποσοστά ανεργίας που έφθαναν στο 25% ,⁴⁵ ο τομέας της κτηνοτροφίας δεν είναι θετικά εξελισσόμενος. Σε βόειο κρέας έχουμε την εγχώρια παραγωγή να καλύπτει μόλις 18% της καταναλωτικής ανάγκης. Σε χοιρινό κρέας έχουμε την εγχώρια παραγωγή να καλύπτει το 27% της καταναλωτικής ανάγκης και τέλος στο προϊόν του γάλακτος που προέρχεται από τις αγελάδες η εγχώρια παραγωγή καλύπτει το 45% της καταναλωτικής ανάγκης.⁴⁶

Γνωρίζοντας ότι η κατανάλωση του αγελαδινού γάλακτος, η κατανάλωση του χοιρινού και των βόειων παραγώγων είναι σε υψηλά επίπεδα στη Ελλάδα, τα νούμερα κάλυψης

⁴⁴ <https://www.dianeosis.org/2019/05/neoi-ellinikoi-synetairismoι/>

⁴⁵ <https://www.imf.org/external/datamapper/LUR@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD>

⁴⁶ <https://www.agro24.gr/agrotika/proionta/ktinotrofia/i-elliniki-ktinotrofia-simera>

της ζήτησης είναι πολύ χαμηλά. Αναγκαστικά, για την επάρκεια των αναγκών ακολουθείται ο δρόμος των εισαγωγών καταγράφοντας το 2015 να έχουμε για τον κτηνοτροφικό και αγροτικό τομέα 6,5 δισεκατομμύρια εισαγωγές και 4 δισεκατομμύρια εξαγωγές. Έτσι, τα μέρη αυτά του πρωτογενή κλάδου δημιούργησαν μια τρύπα της τάξεως των 2,5 δισεκατομμυρίων ευρώ από το ελληνικό εμπορικό ισοζύγιο. Με δεδομένη την μη ανταγωνιστική βιομηχανία και μεταποίηση στην Ελλάδα αλλά και την κάθοδο του κλάδου των κατασκευών λόγω της ύφεσης, το ΑΕΠ δεν είναι εύκολο να κινηθεί θετικά.⁴⁷ Αναλύοντας τα κύρια μέρη της κτηνοτροφίας στον ελληνικό χώρο κατηγοριοποιούνται στα εξής:

- Αιγοπροβατοτροφία
- Βοοτροφία
- Χοιροτροφία
- Πτηνοτροφία

Στη συνέχεια θα ακολουθήσει ανάλυση για κάθε ένα κλάδο ξεχωριστά για να διαπιστωθεί η όποια δυναμική του υπάρχει στην ελληνική αγορά.

1.6.1 Αιγοπροβατοτροφία

Πρόκειται για έναν κλάδο που αποτελεί κύριο πυλώνα της κτηνοτροφίας ειδικά για τον ελλαδικό χώρο και περιλαμβάνει εκτρεφόμενα πρόβατα και γίδια. Πέρα από το κρέας που μπορεί να προσφέρει έχει και πολλά παράγωγα όπως τα γαλακτοκομικά προϊόντα, τα οποία αποτελούν σημαντικό μερίδιο εγχώριας κατανάλωσης. Για το έτος 2017 η Ελλάδα κατείχε την τέταρτη θέση στην Ευρωπαϊκή Ένωση στον αριθμό των προβάτων που εκτρέφονται, παρουσιάζοντας έναν σταθερό μικρό αριθμό αύξησης στα πλαίσια της συνολικής ζωικής παραγωγής.

Το κύριο βασικό της πλεονέκτημα εστιάζεται στο γεγονός ότι για την δραστηριότητα της οι εκτάσεις που απαιτούνται δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν για καλλιεργητική διαδικασία και έτσι αξιοποιούνται ορεινά και άγονα εδάφη που είναι οικονομικά προσιτά (ενοίκιο για βοσκή) για τέτοιας μορφής επένδυση. Επιπροσθέτως, με τη βοήθεια της τεχνολογικής εξέλιξης, η δυνατότητα για αύξηση της παραγωγής και από πλευρά ποσότητας και από πλευρά ποιότητας και η ορθότερη διαχείριση μιας κτηνοτροφικής μονάδας, παρέχουν έναν επιπλέον κίνητρο για τον υποψήφιο παραγωγό.⁴⁸

Σε περιόδους με προβληματική αγορά εργασία και με τη συρρίκνωση των παραγωγικών κλάδων ειδικά του δευτερογενή τομέα, μέρος των ανέργων που είχαν

⁴⁷ <https://www.agro24.gr/agrotika/proionta/ktinotrofia/i-elliniki-ktinotrofia-simera>

⁴⁸ Harlaftis G., (1993), Greek Shipowners and Greece 1945-1975, London

πρόσβαση σε αγροτικές περιοχές στράφηκαν σε τέτοιες ενέργειες. Ειδικά όταν έχουμε να αντιμετωπίσουμε ποσοστά ανεργίας που έφθαναν ακόμη και στο 27,5% το έτος του 2013 και τα ποσοστά της μακροχρόνιας ανεργίας, δηλαδή για πάνω από 12 μήνες ήταν στο 67,1% του ποσοστού των ανέργων για το 2013 και στο 72,7% του ποσοστού των ανέργων για το 2017.⁴⁹ Τέλος, η αυξανόμενη ζήτηση των παραγόμενων προϊόντων της αιγοπροβατοτροφίας (γάλα, κρέας, γιαούρτι) από αγορές του εξωτερικού, χρίζουν τη δυνατότητα των εξαγωγών ως ένα επιπλέον παράθυρο πιθανού αυξανόμενου εισοδήματος με την κατάλληλη οργάνωση και κατανομή πόρων. Στα πλαίσια της ενίσχυσης των πόρων θα μπορούσαμε να εντάξουμε και τον παράγοντα των επιδοτούμενων προγραμμάτων στήριξης της γεωργίας από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Παρά τη γεωγραφικής και οικονομικής ευκολίας της επένδυσης οι ενασχολούμενοι θα ήταν χρήσιμο να λάμβαναν κάποια εμπειρία και γνώση μέσω εφαρμογών γεωργικών προγραμμάτων (ΤΠΕ).⁵⁰

1.6.2 Βοοτροφία

Ο κλάδος της βοοτροφίας είναι παρόμοιος με τον κλάδο της αιγοπροβατοτροφίας ως προς τα τελικά και ενδιάμεσα αγαθά που παράγει (γαλακτοκομικά, κρέας) αλλά διαφέρει ως προς το είδος της εκτροφής και αυτό είναι κυρίως το μοσχάρι. Η ελληνική αγροτική οικονομία πλήττεται από πολλά προβλήματα και ελλείψεις ως προς της προσφερόμενη ποσότητά του. Για το οικονομικό έτος 2017 η ζητούμενη ποσότητα που μπορούσε να ανταποκριθεί χωρίς την παρέμβαση εισαγωγών ήταν στο 40% των καταναλωτικών αναγκών του ελληνικού πληθυσμού για γάλα και στο 17% των καταναλωτικών αναγκών για το κρέας.⁵¹ Τα προβλήματα που προκύπτουν για αυτόν τον κλάδο έχουν τις ακόλουθες αιτίες οι οποίες είναι:

- Οι εισπράξεις που φέρνουν τα προϊόντα για κάθε ζώο που εκτρέφεται μπορεί να είναι σχετικά υψηλές για τον Έλληνα ενασχολούμενο παραγωγό σε σχέση με τον κλάδο της αιγοπροβατοτροφίας, όμως στην υπόλοιπη Ευρώπη είναι ακόμη υψηλότερες. Έτσι η συγκριτικά μεγαλύτερη δαπάνη για κάθε εκτρεφόμενο ζώο στην υπόλοιπη Ευρωπαϊκή Ένωση δεν αποτελεί εμπόδιο καθώς το κέρδος είναι μεγαλύτερο λόγω της αποδοτικότερης αξιοποίησής του.

⁴⁹ ΕΛΣΤΑΤ, <http://www.oaed.gr/synkentrotika-stoicheia>

⁵⁰ Συντονιστής Έρευνας Γ. Αρσένος, (2017), Περιγραφή Στρατηγικών Δράσεων ΕΤΑΚ στην Ζωική παραγωγή για τα έτη 2016-2017, Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας, Αθήνα, σελ. 4

⁵¹ Συντονιστής Έρευνας Αρσένος Γ., (2017), Περιγραφή Στρατηγικών Δράσεων ΕΤΑΚ στην Ζωική παραγωγή για τα έτη 2016-2017, Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας, Αθήνα, σελ. 4

- Αλλαγές της εφαρμοζόμενης πολιτικής με την άρση του των υποχρεωτικών ποσοστώσεων. Η ύπαρξη των ποσοστώσεων είχε σημαντική συμβολή στην παγίωση ικανοποιητικών τιμών για το γάλα παρέχοντας μια σχετική ασφάλεια στον παραγωγό και κίνητρο για ενασχόληση με την βοοτροφία.
- Ο υψηλός ανταγωνισμός στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς με την είσοδο νέων χωρών μελών όπως για παράδειγμα της Βουλγαρίας, η εισαγωγή βόειου κρέατος στα σημεία πώλησης μπορεί να μην είναι πολύ δαπανηρή. Αυτό συμβαίνει και λόγω του κόστους παραγωγής και λόγω της κοντινής γεωγραφικής απόστασης.⁵²

Όλα τα παραπάνω σε συνδυασμό και την απουσία της καινοτομίας στην παραγωγή οδηγούν στην προβληματική πορεία του κλάδου. Αν ληφθεί υπόψιν ότι στη Δανία ο μέσος όρος απόδοσης για κάθε αγελάδα είναι ο μεγαλύτερος στην Ευρώπη και ότι οι τα γαλακτοφόρα ζώα του κλάδου αριθμούν σε περίπου 620.000 διαφορετικών αποδοτικών ειδών (πέντε φορές περισσότερα σε σχέση με την ελληνική παραγωγή), τότε αντιλαμβανόμαστε τη δυσκολία του ανταγωνισμού.⁵³

1.6.3 Χοιροτροφία

Είναι ένας κλάδος που το κύριο του προϊόν είναι η παραγωγή και προσφορά κρέατος και σε κάποιες περιπτώσεις η χρησιμοποίηση του λίπους του ως πρώτη ύλη. Στην ελληνική αγροτική οικονομία η κατάστασή του παρουσιάζει σταδιακή πτώση. Από το 1980 μέχρι και στις αρχές του 1990 οι χοιροτροφικές εγχώριες μονάδες κατάφεραν να καλύψουν σχεδόν τις μισές ανάγκες της καταναλωτικής ζήτησης για το ανάλογο κρέας, κοντά στο 50%. Το 2017 χοιροτροφικές εγχώριες μονάδες δεν κατάφεραν να καλύψουν πάνω από το 31% των αναγκών για αυτό το κρέας αν και η ζήτησή του από το 2012 και έπειτα παρουσίασε πτώση κατά 10%. Ένα χρήσιμο στατιστικό στοιχείο που μας παρουσιάζει αισθητές διαφορές είναι ότι το 1988 υπήρχαν 100.000 προσεγγιστικά χοιρομητέρες ενώ στα τέλη του 2017 αριθμούσαν σε περίπου 65.000, δηλαδή πτώση της τάξεως του 35%.⁵⁴

Αξίζει να αναφέρουμε ότι, η εξέλιξη της χοιροτροφίας σε παγκόσμια κλίμακα άρχισε να γίνεται ιδιαίτερα έντονη μετά το 1945. Αυτό οφείλονταν στο ότι υπήρχε το φαινόμενο της αστικοποίησης ειδικά στα πλαίσια ανασύστασης και ανοικοδόμησης της Ευρωπαϊκής βιομηχανίας που είχε καταστραφεί από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο

⁵² <https://www.yraithros.gr/vootrofia-ageladotrofia-h-paragwgikotita-twn-ektrofwn-megalwn-zwwn/>

⁵³ <https://www.yraithros.gr/vootrofia-ageladotrofia-h-paragwgikotita-twn-ektrofwn-megalwn-zwwn/>

⁵⁴ Συντονιστής Έρευνας Αρσένος Γ., (2017), Περιγραφή Στρατηγικών Δράσεων ΕΤΑΚ στην Ζωική παραγωγή για τα έτη 2016-2017, Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας, Αθήνα, σελ. 4

χοίρος ως ζώο παμφάγο, γρήγορης ανάπτυξης του αλλά και ικανό για να αναπτυχθεί σε όχι ιδιαίτερα μεγάλο χώρο και εγκαταστάσεις, είχε χαρακτηριστικά που ευνοούσε την παραγόμενη ποσότητα.⁵⁵

Για την ελληνική παραγωγή και εκτροφή χοιρινού υπάρχουν κάποιες συγκεκριμένες ράτσες που γίνονται αντικείμενο κτηνοτροφικής δραστηριότητας. Αυτές είναι οι ακόλουθες:

- Η ράτσα Landrace, η οποία χρησιμοποιείται κυρίως για την αναπαραγωγή.
- Η ράτσα Largewhite, η οποία δεν παρουσιάζει εύκολα ζωικές ασθένειες και έχει χαρακτηριστικό την ταχύτατη ανάπτυξή της.
- Η ράτσα Duroc, η οποία έχει τα ίδια χαρακτηριστικά με την ράτσα Largewhite.
- Η ράτσα Pietrain, η οποία προσφέρει κρέας με λιγότερο λίπος.
- Ο αυτόχθονος χοίρος, ο οποίος έχει τα ίδια χαρακτηριστικά με την ράτσα Pietrain.
- Οι αγριόχοιροι, οι οποίοι εκτρέφονται συνήθως στα όρια αγροκτήματος.⁵⁶

1.6.4 Πτηνοτροφία

Αποτελεί ένα κλάδο ο οποίος σχετίζεται κυρίως με την εκτροφή πουλερικών, τα προϊόντα του (αυγά, πουλερικό κρέας) παρουσιάζουν ιδιαίτερη ζήτηση τόσο σε παγκόσμιο επίπεδο όσο και στα πλαίσια της ελληνικής αγοράς. Μαζί με τον κλάδο της αιγοπροβατοτροφίας προτιμώνται περισσότερο από τους Έλληνες παραγωγούς. Σημαντικό στοιχείο αποτελεί ότι η εγχώρια ελληνική παραγωγή για την περίοδο 2016 – 2017 μπορούσε να καλύψει πάνω από το 90% της συνολικής ζήτησης για αυγά και περίπου το 75% της συνολικής ζήτησης για το πουλερικό κρέας. Πιο συγκεκριμένα η παραγωγή σε αριθμούς για τα αυγά στην ελληνική επικράτεια για την ίδια περίοδο ανέρχονταν σε περίπου 121.000 τόνους και για πουλερικό κρέας ανέρχονταν σε περίπου 165.000 τόνους. Βοηθητικός παράγοντας σε αυτό είναι όπως αναφέραμε η υψηλή ζήτηση που υπάρχει από τον καταναλωτή και πιο συγκεκριμένα α) η ζήτηση για αυγά το 2017 κυμάνθηκε σε 11 kg ανά άτομο το χρόνο και β) η ζήτηση πουλερικού κρέατος την ίδια χρονιά κυμάνθηκε σε 22 kg ανά άτομο το χρόνο.⁵⁷

Απαραίτητες πληροφορίες σε μια μικρή κλίμακα για κάποιον υποψήφιο προς επιχειρηματική απασχόληση με τον κλάδο της πτηνοτροφίας στην ελληνική αγορά είναι τα παρακάτω δεδομένα:

⁵⁵ <https://www.ypaidthros.gr/ekdoseis/xoirotrofia-prooptikes-provlhmata-lyseis/>

⁵⁶ <https://www.ypaidthros.gr/ekdoseis/xoirotrofia-prooptikes-provlhmata-lyseis/>

⁵⁷ Συντονιστής Έρευνας Αρσένος Γ., (2017), Περιγραφή Στρατηγικών Δράσεων ΕΤΑΚ στην Ζωική παραγωγή για τα έτη 2016-2017, Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας, Αθήνα, σελ. 5

- Για την έκταση απαιτείται 1 τετραγωνικό μέτρο ανά 8 περίπου πουλερικά
- Το μέσο όρος κόστους ανά πτηνό προκειμένου να αγοραστεί από τον παραγωγό είναι από 0,5 Ευρώ έως 0,6 Ευρώ.
- Το κόστος γενικό εξοπλισμού όπως θερμομέτρα, υποδοχές τροφής και νερού για κάθε 1.000 πουλερικά ανέρχεται στα 650 Ευρώ.
- Για κάθε 45 ημέρες απαιτείται 1 Ευρώ ανά πουλερικό για την τροφή του.
- Κάθε ένα κιλό πουλερικού κρέατος θα πωληθεί από τον παραγωγό προς τους μεσάζοντες από 2,2 Ευρώ έως 3,1 Ευρώ.
- Τα κόστη εκτός από αυτά του γενικού εξοπλισμού για μια παραγωγική μονάδα αυγών αυξάνεται περίπου κατά 100%
- Για κάθε 1 ωτόκα όρνιθα η αγορά της κοστολογείται στο 1 Ευρώ.
- Το κάθε αυγό μπορεί να πωληθεί από τον παραγωγό από 0,2 Ευρώ έως 0,35 Ευρώ.⁵⁸

⁵⁸ <http://www.paragogi.net/1079/se-dokimasia-h-ellhnikh-ptnotrofia>

Βιβλιογραφία

Ελληνική

- Αγιακλόγλου Χ., Πέκκα-Οικονόμου Β., (2014), Η Μικροοικονομική Προσέγγιση της Σύγχρονης Επιχείρησης, Ε. Μπένου, Αθήνα
- Αγριαντώνη Χρ., Μπουρνόβα Ε., Παπαθανασόπουλος Κ., Προγουλάκης Γ., Ρηγίνος Μ., Χαρλαύτη Τ., Χατζηιωσήφ Χ., (2007), Εισαγωγή στην Νεοελληνική Οικονομική Ιστορία, Τυπωθήτω
- Λιανού Θ., Δαμιανού Δ., Μέργου Γ., Ντεμούση Μ., Κατρανίδη Σ., (2009), Αγροτική Οικονομική Θεωρία και Πολιτική, Ε Μπένου, Αθήνα
- Κωστής Κ., (1990), Αγροτική Οικονομία και Γεωργική Τράπεζα Τόμος Β', Αθήνα
- Μέργος, Γ. (1980), Πάγιο Κεφάλαιο στην Ελληνική Γεωργία, ΠΑΣΕΓΕΣ
- Μέργος Γ., Ψαλτόπουλος Δ., (1996), Αγροτική Εκμηχάνιση και Βιομηχανία Αγροτικών Μηχανημάτων, Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών
- Μητροφάνης, Γ. (1991), Η Κίνηση των Τιμών του Σταριού στην Ελλάδα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης
- Πιζάνιας Π., (1988), Οικονομική Ιστορία της Ελληνικής Σταφίδας 1851-1912, Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος
- Συντονιστής Έρευνας Αρσένος Γ., (2017), Περιγραφή Στρατηγικών Δράσεων ΕΤΑΚ στην Ζωική παραγωγή για τα έτη 2016-2017, Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας
- Begg D., Fischer S., Dornbusch R., (2006) Εισαγωγή στην Οικονομική, Κριτική, Τόμος Β' Αθήνα
- North D., (2000) Δομή και Μεταβολές στην Οικονομική Ιστορία, Κριτική
- Gillis M., Perkins D.H., Roemer M., Snodgrass D.R., (2001), Οικονομική της Ανάπτυξης Β' Τόμος, Τυπωθήτω

Ξένα

- Harlaftis G., (1993), Greek Shipowners and Greece 1945-1975, Athlone Press London
- Mazower M., (1991), Greece and the inter-war economic crisis, Oxford
- Pepelasis A., Yotopoulos P., (1962), Surplus Labor in Greek Agriculture, Athens
- Ritson C., (1977), Agricultural Economics: Principles and Policy, Crosby Lockwood Staples, London
- Tracy M., (1993) Food and Agriculture in a Market Economy, APS, Brussels

Διαδίκτυο

- ΕΛΣΤΑΤ
- <https://www.agro24.gr/agrotika/proionta/ktinotrofia/i-elliniki-ktinotrofia-simera>
- https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD
- <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SIN06/2013>
- <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SIN06/2007>
- <https://www.dianeosis.org/2019/05/neoi-ellinikoi-synetairismoι/>
- <https://www.imf.org/external/datamapper/LUR@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD>
- <http://www.oaed.gr/synkentrotika-stoicheia>
- <https://www.ypaidros.gr/vootrofia-ageladotrofia-h-paragwgikotita-twn-ektrofwn-megalwn-zwwn/>
- <http://www.paragogi.net/1079/se-dokimasia-h-ellhnikh-ptnnotrofia>

Κεφάλαιο 2

Η έννοια του συνεταιρισμού, οι μορφές του, οι κατηγορίες του και η κατανομή τους (αγροτική) στην Ελλάδα, είναι μερικά από τα ζητήματα που θα μας απασχολήσουν στην αρχή αυτού του κεφαλαίου. Εξετάζουμε έπειτα, οικονομικές και στατιστικές πλευρές του κύκλου εργασιών της ζωικής και φυτικής παραγωγής καθώς και τη δυναμική που προσφέρουν αυτοί οι κλάδοι στην αγορά εργασίας σε σχέση με άλλους κλάδους του πρωτογενή τομέα. Επιπροσθέτως, παρατίθενται δεδομένα που σχετίζονται με την αξιοποίηση του καλλιεργουμένου εδάφους και οι διαφορές που προκύπτουν ανάλογα με το πως η γη χωρίζεται γεωργικά. Κλείνοντας δίνονται οι αξίες τις παραγόμενης φυτικής και ζωικής παραγωγής για να διαπιστωθούν οι αποκλίσεις που διαμορφώθηκαν από έτος σε έτος συμπεριλαμβάνοντας και τη διάρκεια της ύφεσης.

2.1 Συνεταιρισμοί

Πολλά άτομα που δραστηριοποιούνται στο χώρο των επιχειρήσεων και της αγοράς κάνουν προσπάθειες προκειμένου με πρωτεύοντα σκοπό να βελτιώσουν την ατομική οικονομική τους κατάσταση και θέση και έπειτα κατά δευτερεύον για να συμβάλλουν στην ανάπτυξη της συνολικής οικονομίας. Επίσης, σημαντικό στοιχείο για τα μέλη που δημιουργούν και εισέρχονται σε έναν συνεταιρισμό είναι ότι σκοπεύουν σε μια κοινή πορεία και δράση με τα υπόλοιπα μέλη είτε για να προσφέρουν τα προϊόντα τους ή τις υπηρεσίες τους σε πιο προσοδοφόρες τιμές είτε για να προμηθευτούν υλικά σε συμφέρουσες τιμές.⁵⁹

Αναφερόμενοι στους συνεταιρισμούς μπορούμε να τους προσδιορίσουμε και από νομική και από κοινωνική έννοια. Από νομικής έννοιας σύμφωνα με τον H.Kaufman συνεταιρισμός ορίζεται η σύμπραξη φυσικών προσώπων ή ατομικών ενώσεων, όπου έχοντας ίδιες υποχρεώσεις και ίδια δικαιώματα μεταβιβάζουν μερικές ενέργειες οικονομικού προσανατολισμού στην κοινή ένωση για καλύτερα αποτελέσματα.

⁵⁹ Αβδελίδης Π., (1976) Το Αγροτικό Συνεταιριστικό Κίνημα στην Ελλάδα, Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 18

2.2 Μορφές Συνεταιρισμών

Η κατηγοριοποίηση των συνεταιρισμών για να αντιληφθούμε σε ποιο οικονομικό φάσμα ή ποιο κλάδο κινούνται μπορεί να γίνει είτε σε καταναλωτικούς συνεταιρισμούς είτε σε παραγωγικούς. Οι παραγωγικοί συνεταιρισμοί μπορούν να χωριστούν με τη σειρά τους σε α) αυτούς που ιδρύονται από μικρομεσαίους αυτόνομους παραγωγούς και σε β) από εργάτες που λαμβάνουν ημερομίσθιο.

Σύμφωνα με τον E. Jacob οι παραγωγικοί συνεταιρισμοί της πρώτης ομάδας κατηγοριοποιούνται σε:

- Συνεταιρισμούς κατανάλωσης και σε προμήθειας
- Συνεταιρισμούς πιστωτικούς
- Συνεταιρισμούς χρήσης μηχανολογικού εξοπλισμού
- Συνεταιρισμούς επεξεργασίας
- Συνεταιρισμούς ασφαλιστικούς

Οι παραγωγικοί συνεταιρισμοί της δεύτερης ομάδας κατηγοριοποιούνται σε:

- Συνεταιρισμούς αμοιβαίας παραγωγής
- Συνεταιρισμούς εργασίας

Επίσης για την κατηγορία των καταναλωτικών συνεταιρισμών ο E. Jacob του διαχωρίζει σε:

- Καταναλωτικούς Συνεταιρισμούς
- Οικοδομικούς Συνεταιρισμούς

2.3 Αγροτικοί Συνεταιρισμοί

Στον ελλαδικό χώρο η σύσταση και ίδρυση σύγχρονων αγροτικών συνεταιρισμών ήρθε με καθυστέρηση σε σχέση με την υπόλοιπη Ευρώπη. Από την απελευθέρωση της Ελλάδας το 1828 και έπειτα άρχισαν με αργά βήματα να γίνονται προσπάθειες συγκρότησης αγροτικών συνεταιρισμών, καθώς η οικονομία της χώρας ήταν αποκλειστικά βασισμένη στην γεωργία και κτηνοτροφία. Με την ίδρυση της κρατικής Αγροτικής Τράπεζας της Ελλάδος (ΑΤΕ) παρατηρήθηκε σημαντική βοήθεια στον πρωτογενή τομέα παραγωγής και κατά επέκταση στους αγροτικούς συνεταιρισμούς. Σταδιακά πραγματοποιούνται εξελικτικές ενέργειες για τη στήριξη των αγροτικών ενώσεων και έχουμε την ίδρυση της Ένωσης Γεωργικών Συνεταιρισμών (ΕΓΣ) το 1935.⁶⁰

⁶⁰ Αγριαντώνη Χρ., Μπουρνόβα Ε., Παπαθανασόπουλος Κ., Προγουλάκης Γ., Ρηγίνος Μ., Χαρλαύτη Τ., Χατζηιωσήφ Χ., (2007), Εισαγωγή στην Νεοελληνική Οικονομική Ιστορία, Τυπωθήτω, Αθήνα, σελ. 89-91

Το έτος 1985 έχουμε τη θέσπιση νόμου ο οποίος παγιώνει τη διάρθρωση και τη μορφή των αγροτικών συνεταιρισμών. Αναφέρει για την διοίκηση του ότι τα μέλη του έχουν την Γενική Συνέλευση και κάθε ένα μέλος κατέχει ισάξια ψήφο. Ακόμη, υπάρχει διοικητικό συμβούλιο όπου πρέπει να απαρτίζεται από 5 μέλη και πάνω και έχει τη δυνατότητα να ασκεί διοίκηση ανάλογα όμως με τις εντολές της Γενικής Συνέλευσης. Τέλος, υπάρχει και ένα εποπτικό συμβούλιο που είναι κυρίως αρμόδιο για οικονομικής φύσης ελέγχους και θέματα.⁶¹

Σύμφωνα με το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης ο ακριβής ορισμός του αγροτικού συνεταιρισμού είναι: η αυτόνομη και εκούσια σύμπραξη προσώπων που αποσκοπεί την οικονομική και κοινωνική πρόοδο τους με δημοκρατικές διαδικασίας αλλά και κοινή εργασία προς αυτήν την κατεύθυνση των μελών του. Οι αγροτικού συνεταιρισμοί μπορούν να διαφέρουν ανάλογα με τον κλάδο και την δραστηριότητα που πραγματοποιούν. Αυτοί είναι:

1. Γεωργικοί Συνεταιρισμοί
2. Κτηνοτροφικοί Συνεταιρισμοί
3. Αλιευτικοί Συνεταιρισμοί
4. Μελισσοκομικοί Συνεταιρισμοί
5. Αγροβιοτεχνικοί Συνεταιρισμοί
6. Αγροτουριστικοί Συνεταιρισμοί
7. Οικοτεχνικοί Συνεταιρισμοί

Στην κατηγορία του αγροτικού συνεταιρισμού δεν μπορούν να συμπεριληφθούν οι Δασικοί Συνεταιρισμοί.⁶²

Για την πρόοδο ενός αγροτικού συνεταιρισμού και την άνθησή του είναι αναγκαίο να υπάρχουν κάποιες βασικές προϋποθέσεις. Αυτές είναι:

- Η κατά καιρούς εκπαίδευση σε αγροτικά θέματα των μελών
- Κρατικός οργανισμός όπου με σχετική νομοθεσία θα προσδιορίζει τις ενέργειες του αγροτικού συνεταιρισμού
- Ύπαρξη σχετικών ιδιοκτησιών αγροτικής γης
- Δημιουργία μέσων παραγωγής στον πρωτογενή τομέα για να προσεγγισθούν σχετικές οικονομίες κλίμακας
- Βελτιστοποίηση και ανάπτυξη των οδικών δικτύων

⁶¹ Λιανού Θ., Δαμιανού Δ., Μέργου Γ., Ντεμούση Μ., Κατρανίδη Σ., (2009), Αγροτική Οικονομική Θεωρία και Πολιτική, Μπένου, Αθήνα, σελ. 661

⁶² <http://www.opengov.gr/yfaat/?p=1682>

Ο αγροτικός συνεταιρισμός μπορεί να αποτελεί μια μορφή ιδιωτικής επιχείρησης είναι όμως διαφορετικός ως προς τη λειτουργία του. Παρέχει τη δυνατότητα ελεύθερης προσέλευσης και αποχώρησης των αγροτών και με βάση τις δημοκρατικές αρχές λειτουργεί ως προς την κατεύθυνση της βέλτιστης απόδοσης ως προς τις κτηνοτροφικές, γεωργικές, αλιευτικές και μελισσοκομικές δραστηριότητες. Στηρίζεται σε ένα σύνολο κανόνων που αναγράφονται και αναφέρονται σε στα εκάστοτε καταστατικά. Οι κανόνες αυτοί κατά κύρια βάση μπορεί να είναι:

- Απόλυτη ελευθερία στην είσοδο και έξοδο των μελών
- Η ανάληψη μιας δέσμευσης, κατά κανόνα οικονομικής φύσης σύμφωνα με την συμμετοχή σε πλαίσια περιορισμένης ευθύνης
- Ισότητα ως προς την άσκηση του εκλογικού καθήκοντος και δικαιώματος
- Δυνατότητα απομάκρυνσης μελών που κρίθηκαν ανίκανοι για ορθή διαχείριση
- Πραγματοποίηση εξωτερικού οικονομικού ελέγχου και συγκρότηση σχετικού εποπτικού συμβουλίου
- Μη παροχή δικαιώματος για συνεργασία με άλλους συνεταιρισμούς
- Ορθή κατανομή πλεονάσματος⁶³

2.3.1 Κατανομή Αγροτικών Συνεταιρισμών στην Ελλάδα Ανά Νομό

Όπως είναι φυσικό οι συνεταιρισμοί ανάλογα με τη μορφή που μπορούν να έχουν (πιστωτικοί, ασφαλιστικοί, καταναλωτικοί, οικοδομικοί, αγροτικοί) θα ιδρυθούν και θα αναπτυχθούν στις ανάλογες γεωγραφικές περιοχές μιας οικονομίας. Οι αγροτικοί συνεταιρισμοί συνήθων παρουσιάζουν μεγαλύτερη συχνότητα σε αγροτικές περιοχές παρά σε αστικές και νομούς σε σχέση με άλλους. Σε αυτό το σημείο παρατίθενται σε μορφή πίνακα ο αριθμός των αγροτικών συνεταιρισμών που υπάρχουν και λειτουργούν για κάθε νομό της ελληνικής επικράτειας μέχρι και 31 Μαΐου 2019. (Στον πίνακα 2.1 έχουν πραγματοποιηθεί αλλαγές για τη συγγραφή της εργασίας)

⁶³ Λιανού Θ., Δαμιανού Δ., Μέργου Γ., Ντεμούση Μ., Κατράνιδη Σ., (2009), Αγροτική Οικονομική Θεωρία και Πολιτική, Μπένου, Αθήνα, σελ. 662

Πίνακας 2.1 Αριθμητική Κατανομή Αγροτικών Συνεταιρισμών Ανά Νομό

Νομός	Δήμος με τους Περισσότερους Συνεταιρισμούς (Αριθμός)	Συνολικός Αριθμός Αγροτικών Συνεταιρισμών Νομού
Αιτωλοακαρνανίας	Ιεράς Πόλεως Μεσολογγίου (25)	38
Αργολίδας	Άργους - Μυκηνών (23)	31
Αρκαδίας	Τρίπολης (2)	4
Άρτας	Αρταίων (9)	11
Αττικής	Μεγάρων (2)	15
Αχαΐας	Αιγιαλείας (28)	36
Βοιωτίας	Ορχομενού (2)	7
Γρεβενών	Γρεβενών (2)	3
Δράμας	Δράμας (2)	4
Δωδεκανήσου	Ρόδου (5)	9
Έβρου	Ορεστιάδος (8)	16
Ευβοίας	Καρύστου (2)	6
Ευρυτανίας	/	0
Ζακύνθου	Ζακύνθου (2)	2
Ηλείας	Ηλίδας (5)	17
Ημαθίας	Βέροιας (17)	39
Ηρακλείου	Αρχανών - Αστερουσίων (8)	44
Θεσπρωτίας	Φιλιατών (2)	4
Θεσσαλονίκης	Χαλκηδόνος (7)	19
Ιωαννίνων	Ιωαννιτών (2)	4
Καβάλας	Νέστου (6)	15
Καρδίτσας	Σοφάδων (4)	11
Καστοριάς	Καστοριάς (3)	3
Κέρκυρας	Κέρκυρας (2)	2
Κεφαλληνίας	Κεφαλονιάς (2)	2
Κιλκίς	Παιονίας (2)	3
Κοζάνης	Εορδαίας (4)	14
Κορινθίας	Σικυωνίων (13)	24
Κυκλάδων	Νάξου (13)	23
Λακωνίας	Μονεμβασιάς (10)	25
Λαρίσης	Κιλελέρ (12)	60
Λασιθίου	Σητείας (28)	42
Λέσβου	Λέσβου (33)	36
Λευκάδας	Λευκάδας (10)	1
Μαγνησίας	Βόλου (8)	26
Μεσσηνίας	Τριφυλίας (10)	33

Ξάνθης	Ξάνθης (10)	6
Πέλλας	Πέλλας (14)	36
Πιερίας	Κατερίνης (8)	13
Πρεβέζης	Πρεβέζης (6)	6
Ρεθύμνης	Ρεθύμνης (3)	6
Ροδόπης	Κομοτηνής (2)	5
Σάμου	Σάμου (1)	1
Σερρών	Σερρών (5)	11
Τρικάλων	Τρικκαίων (4)	5
Φθιώτιδος	Λαμιέων (6)	18
Φλώρινας	Αμύνταιου (7)	9
Φωκίδας	Δελφών (1)	1
Χαλκιδικής	Πολύγυρου (7)	17
Χανίων	Πλατανιά (6)	17
Χίου	Χίου (2)	2
Σύνολο	/	782

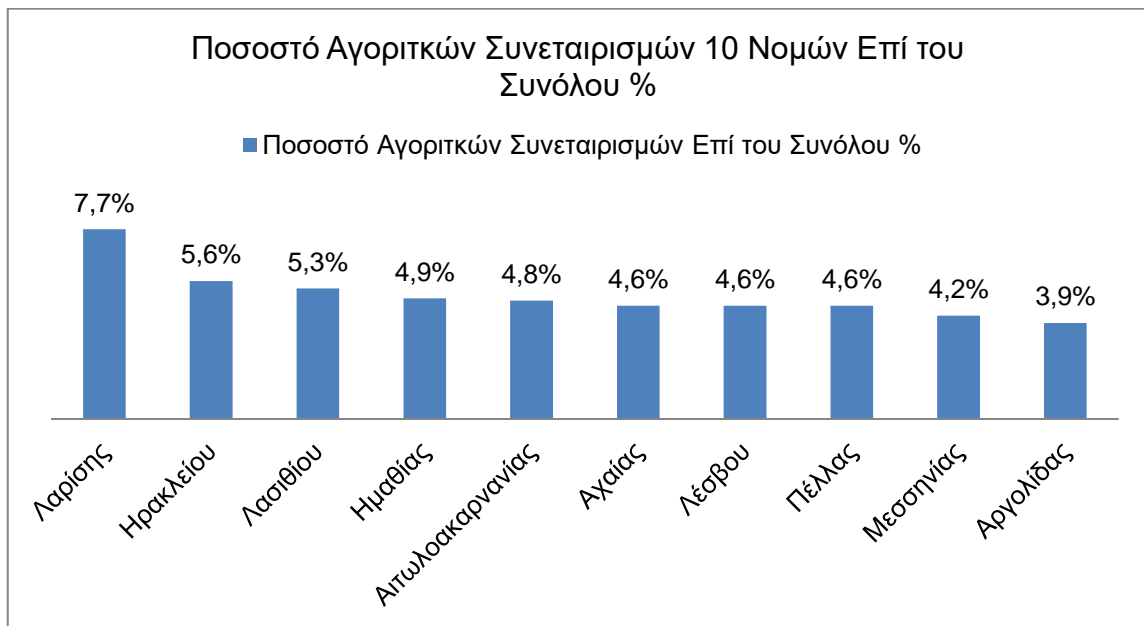
Πηγή: Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων

Από τον πίνακα 2.1 παρατηρούμε ότι το σύνολο των αγροτικών συνεταιρισμών που δραστηριοποιούνται στην ελληνική αγροτική οικονομία είναι στο σύνολο τους 782. Από αυτές τις ενώσεις κάποιες περιοχές κυρίως αγροτικές και ημιαστικές παρουσιάζουν μεγαλύτερη συγκέντρωση αγροτικής δραστηριότητας. Οι 5 νομοί που συγκεντρώνουν τον μεγαλύτερο αριθμό σε ενεργούς αγροτικούς συνεταιρισμούς είναι 1) ο νομός Λαρίσης με 60 συνεταιρισμούς, 2) ο νομός Ηρακλείου με 44 συνεταιρισμούς, 3) ο νομός Λασιθίου με 42 συνεταιρισμούς, 4) ο νομός Ημαθίας με 39 συνεταιρισμούς και 5) ο νομός Αιτωλοακαρνανίας με 38 συνεταιρισμούς. Αντίθετα, οι νομοί με χαμηλή αγροτική συνεταιριστική πορεία είναι 1) ο νομός Ευρυτανίας με 0 συνεταιρισμούς, 2) ο νομός Φωκίδας με μόλις 1 συνεταιρισμό, 3) ο νομός Σάμου με 1 συνεταιρισμό, 4) ο νομός Λευκάδας με 1 συνεταιρισμό και οι νομοί Χίου, Κέρκυρας, Κεφαλληνίας, Ζακύνθου με 2 συνεταιρισμούς.⁶⁴

Στη συνέχεια για την ορθότερη ανάλυση των δεδομένων δίνεται διαγραμματική σχετική απεικόνιση με τους 10 νομούς με υψηλότερο αριθμό παρουσίας αγροτικών συνεταιρισμών και το ποσοστό που διαθέτουν σε σύγκριση με το σύνολο των συνεταιρισμών στην επικράτεια.

⁶⁴ <http://www.minagric.gr/index.php/el/ethniko-mitroo-agrotikon-synetairismon-kai-allon-syllogikon-foreon-menu/ethniko-mitroo-agrotikon-synetairismon-kai-allon-syllogikon-foreon/agrotikoi-synetairismoι-a-s>

Διάγραμμα 2.1 Ποσοστό Αγροτικών Συνεταιρισμού 10 Νομών Επί του Συνόλου

Πηγή: <http://www.minagric.gr/index.php/el/ethniko-mitroo-agrotikon-synetairismon-kai-allon-sylogikon-foreon-menu/ethniko-mitroo-agrotikon-synetairismon-kai-allon-sylogikon-foreon/agrotikoi-synetairismo-i-a-s>

Παρατηρούμε ότι οι δέκα νομοί με τον μεγαλύτερο αριθμό αγροτικών συνεταιρισμών είναι ο νομός Λαρίσης να με 7,7% επί του συνόλου, ο νομός Ηρακλείου να έχει το 5,6%, ο νομός Λασιθίου το 5,3%, ο νομός Ημαθίας το 4,9%, ο νομός Αιτωλοακαρνανίας το 4,8%, ο νομός Αχαΐας, Λέσβου, Πέλλας να έχουν 4,6% έκαστος, ο νομός Μεσσηνίας το 4,2% και ο νομός Αργολίδας το 3,9%. Όλοι μαζί αθροιστικά κατέχουν πάνω από το μισό του συνολικού αριθμό αγροτικών συνεταιρισμών με ποσοστό 50,2%. Αυτό μας βοηθά να συμπεραίνουμε ότι σε νομούς με χαμηλότερη τουριστική δραστηριότητα σε σχέση με άλλους όπως της Λάρισας, της Ημαθίας, της Αχαΐας της Αιτωλοακαρνανίας καθώς και λόγω απουσίας άλλων τομέων παραγωγής (κυρίως του τριτογενούς τομέα) βρίσκεται εργασιακή διέξοδος στους τομείς κυρίως της γεωργίας, της κτηνοτροφίας και της μελισσοκομίας.

2.3.2 Κατανομή Αγροτικών Συνεταιρισμών Ανά Γεωγραφικό Διαμέρισμα

Στην ενότητα 2.1.3 είδαμε την κατανομή των αγροτικών συνεταιρισμών στα πλαίσια των νομών της επικράτειας. Σε μια εξέταση ως προς κάθε γεωγραφικό διαμέρισμα που αριθμούν συνολικά σε 9, με βάση τους νομούς που διαθέτει κάθε ένα και με τον πληθυσμό που κατοικεί προκύπτει ο πίνακας 2.2 που θα μπορούσε να μας δείξει ενδεικτικά τον βαθμό δραστηριοποίησης αναφορικά με τους αγροτικούς συνεταιρισμούς. (Στον πίνακα 2.2 έχουν πραγματοποιηθεί αλλαγές για τη συγγραφή της εργασίας)

Πίνακας 2.2 Πληθυσμός και Αγροτικοί Συνεταιρισμοί Ανά Γεωγραφικό Διαμέρισμα και Αντιστοιχία Ανά Κάτοικο

Γεωγραφικό Διαμέρισμα	Συνολικός Αριθμός Αγροτικών Συνεταιρισμών	Πληθυσμός	Αντιστοιχία Κατοίκων Ανά Αγροτικό Συνεταιρισμό
Ήπειρος	25	334.337	13.373
Θεσσαλία	102	722.065	7.079
Θράκη	27	370.566	13.725
Κρήτη	109	633.506	5.812
Μακεδονία	186	2.375.827	12.773
Νησιά Αιγαίου Πελάγους	71	552.007	7.775
Νησιά Ιονίου Πελάγους	7	204.562	29.223
Πελοπόννησος	170	1.033.931	6.082
Στερεά Ελλάδα	85	4.514.364	53.110
Σύνολο	782	10.741.165	13.736

Πηγή: <http://www.minagric.gr/index.php/el/ethniko-mitroo-agrotikon-synetairismon-kai-allon-sylogikon-foreon-menu/ethniko-mitroo-agrotikon-synetairismon-kai-allon-sylogikon-foreon/agrotikoi-synetairismoι-a-s> και <http://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SPO18/>

Στον πίνακα 2.2 μπορούμε να διακρίνουμε αριθμούς και δεδομένα σχετικά με την πυκνότητα του αριθμού των αγροτικών συνεταιρισμών σε σχέση με την πυκνότητα του πληθυσμού, διαπιστώνοντας έτσι την αντιστοιχία αγροτικού συνεταιρισμού ανά κάτοικο. Λαμβάνοντας ένα μικρό δείγμα για την τάση αγροτικής δραστηριότητας σε συνδυασμό με άλλους παράγοντες όπως η γεωγραφία, το κλίμα, και άλλους οικονομικούς τομείς. Το γεωγραφικό διαμέρισμα της Κρήτης αντιστοιχεί ένας συνεταιρισμός για 5.812 κάτοικους, δείχνοντας την μεγαλύτερη πυκνότητα συγκριτικά με τον πληθυσμό, επομένως και πιο έντονη σχετική δραστηριότητα. Σημαντικός λόγος για αυτό είναι δυνατό να αποτελεί η γονιμότητα και η δυνατότητα ευκολότερης καλλιέργειας του εδάφους, μαζί με το ήπιο κλίμα.

Ακολουθεί το γεωγραφικό διαμέρισμα της Πελοποννήσου με 6.082 κάτοικους ανά συνεταιρισμό. Γεγονός αποτελεί και σε αυτή την περίπτωση η γεωλογική και κλιματική συνεισφορά. Ένα από τα παραδείγματα των καλών καιρικών συνθηκών αποτελεί η μέση ετήσια θερμοκρασία που δίνετε ενδεικτικά για 3 πόλεις του γεωγραφικού διαμερίσματος της Πελοποννήσου σε διαφορετικούς νομούς και είναι 17,8 για την Καλαμάτα, 17,5 για τον Πύργο και 18,1 για το Βέλο Κορινθίας.⁶⁵ Αμέσως μετά έρχεται η Θεσσαλία με 7.079 κατοίκους ανά αγροτικό συνεταιρισμό και στην τέταρτη θέση έχουμε το γεωγραφικό διαμέρισμα των νησιών του Αιγαίου Πελάγους με έναν συνεταιρισμό

⁶⁵ http://www.hnms.gr/emv/el/climatology/climatology_city?perifereia=Peloponnese&poli=Velos_Korinthia

για κάθε 7.775 κατοίκους . Αυτό μπορεί να ερμηνευθεί ότι δεν παρουσιάζουν όλα τα νησιά την ανάλογη τουριστική κίνηση όπως για παράδειγμα το νησί της Λέσβου που εδρεύουν 33 συνεταιρισμοί, δίνοντας έτσι με τον πρωτογενή τομέα εναλλακτική εργασιακή λύση στον ντόπιο πληθυσμό, μη έχοντας διαφορετική επιλογή απασχόλησης. Αξιοσημείωτη συνεταιριστή κίνηση παρατηρείται στο νησιωτικό σύμπλεγμα των Κυκλάδων με τον δήμο της Νάξου να κατέχει σημαντικό μερίδιο με 13 αγροτικούς συνεταιρισμούς.

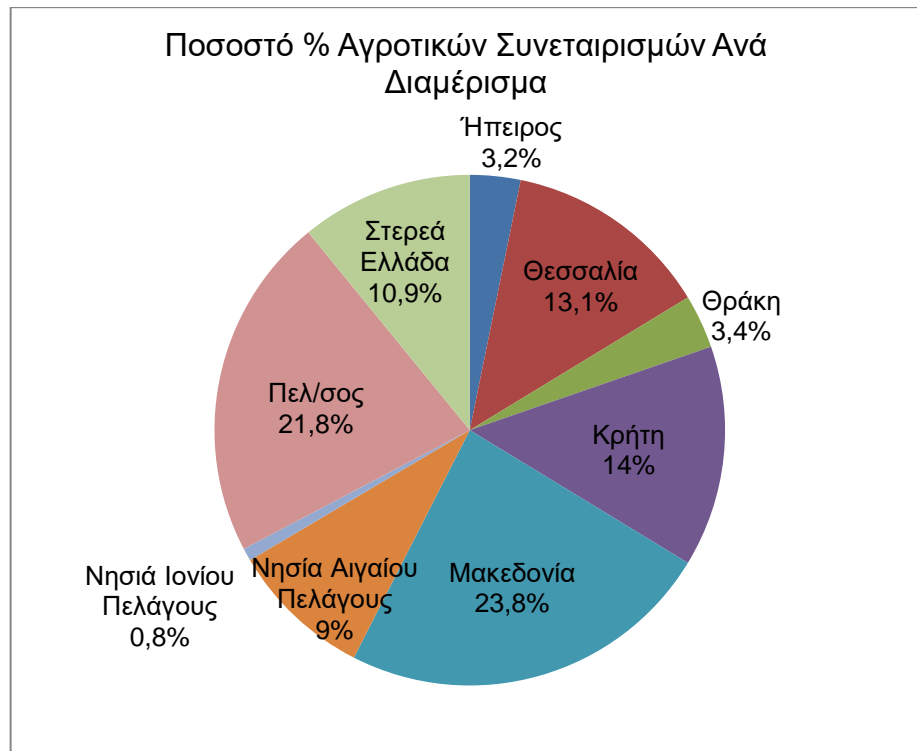
Στην πέμπτη θέση έχουμε το διαμέρισμα της Μακεδονίας με έναν συνεταιρισμό ανά 12.773 κατοίκους, η οποία διαθέτει ιδιαίτερα μεγάλα αστικά σημεία όπως της Θεσσαλονίκης και της Χαλκιδικής αλλά παράλληλα απαρτίζεται από αγροτικές περιοχές όπως του νομού Ημαθία, Καβάλας και Πέλλας. Αξίζει να αναφέρουμε ότι η Μακεδονία παρά το ότι έχει τους περισσότερους συνεταιρισμούς έρχεται σε αυτή την κατάταξη λόγω των κατοίκων. Στην έκτη θέση βρίσκεται η Ήπειρος έχοντας έναν συνεταιρισμό ανά 13.373 κατοίκους. Σημαντικό ρόλο σε αυτή την αραιή πυκνότητα έχει το πιο ψυχρό κλίμα που επικρατεί σε σύγκριση με Πελοπόννησο και Κρήτη, καθώς και οι περιορισμένες καλλιεργήσιμες εκτάσεις, καθιστώντας την περιοχή κυρίως κτηνοτροφική. Στην έβδομη θέση έχουμε τη Θράκη με έναν συνεταιρισμό για 13.725 κατοίκους, στην όγδοη θέση είναι τα νησιά του Ιονίου πελάγους με έναν συνεταιρισμό ανά 29.233 κατοίκους, καθώς η κύρια δραστηριότητα του πληθυσμού είναι η τουριστική προσέγγιση της οικονομίας. Τέλος, στην τελευταία θέση βρίσκουμε τη Στερεά Ελλάδα με έναν συνεταιρισμό ανά 53.110 κατοίκους. Παρά την ύπαρξη κάποιων περιοχών με αξιοσημείωτη παρουσία συνεταιρισμών όπως της Φθιώτιδας, η γεωλογική δομή (60% ορεινό έδαφος) και η έντονη αστικοποίηση του λεκανοπεδίου της Αττικής (3.756.453) καθιστούν δύσκολη την ισορροπία των αγροτικών συνεταιρισμών με τον πληθυσμό.

Η ύπαρξη μεγάλων ποσοστών ανεργίας σε περιφέρειες όπως της Δυτικής Μακεδονίας και της Ηπείρου με ποσοστά που άγγιζαν το 27% για το 2017 και για την περιφέρεια της Μακεδονίας και Θράκης που έφταναν το 22,2% αναμφίβολα επιφέρουν σημαντικά προβλήματα στην κοινωνική και οικονομική ζωή αυτών των περιοχών. Το πιο ψυχρό κλίμα, η γεωλογική δομή, και η παρουσία ενός προβληματικού δευτερογενούς και τριτογενούς τομέα παραγωγής, είναι επίσης σημαντικά θέματα προς επίλυση. Η στροφή σε κτηνοτροφικές δραστηριότητες, ανάλογα τον κλάδο μπορεί να αποτελούν χαμηλού κόστους επένδυση (αιγοπροβατοτροφία, πτηνοτροφία και χοιροτροφία). Όταν μάλιστα τα προϊόντα τους μπορούν να είναι ελκυστικά στον τομέα των εξαγωγών (γαλακτοκομικά) ή να έχουν υψηλή εγχώρια ζήτηση (χοιρινό κρέας) θα μπορούσαν να

αποτελέσουν κομμάτι διεξόδου του πληθυσμού και παράλληλα να υπάρξει συμβολή προς το ΑΕΠ.⁶⁶

Ολοκληρώνοντας τα στατιστικά στοιχεία σχετικά στην ενότητα αυτή δίνεται διάγραμμα για το ποσοστό που αναλογεί ανά γεωγραφικό διαμέρισμα επί του συνόλου του ποσοστού των συνεταιρισμών.

Διάγραμμα 2.2 Ποσοστό Αγροτικών Συνεταιρισμών Ανά Γεωγραφικό Διαμέρισμα

Πηγή: Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, ΕΛΣΤΑΤ

2.4 Κύκλος Εργασιών και Απασχόληση σε Φυτική και Ζωική Παραγωγή Κατά τη Διάρκεια της Ύφεσης

Αναμφισβήτητα η πορεία της αστικής, ημιαστικής και κυρίως της περιφερειακής αγροτικής ανάπτυξης έχει σημαντικό ρόλο στη δημιουργία και δραστηριοποίηση επιχειρήσεων κάθε οικονομικού τομέα. Η ανάπτυξη ανάλογα με την διακύμανσή της και τη μορφή της μπορεί να έχει σημαντικές μεταβολές στα πλαίσια μια τοπικής κοινωνίας. Πιο συγκεκριμένα, η προσέλευση πολλών επιχειρήσεων (βιομηχανικών) σε αστικά σημεία και (γεωργικών) σε αγροτικές τοποθεσίες μπορούν να επιφέρουν θέσεις εργασίας για τον ντόπιο πληθυσμό και δημιουργία κεφαλαιακού αποθέματος. Πολλές

⁶⁶ Gillis M., Perkins D.H., Roemer M., Snodgrass D.R., (2001), Οικονομική της Ανάπτυξης Β' Τόμος, Τυπωθήτω

φορές έχει παρατηρηθεί σε μια οικονομία κάποιες περιφέρειες να έχουν μεγάλες αυξομειώσεις σε σχέση με άλλες ειδικά ως προς την αγορά εργασίας.⁶⁷

Επίσης, είναι πιθανό να υπάρξουν συνθήκες χωρικής συγκέντρωσης, συμβάλλοντας στην οικονομική και κοινωνική πρόοδο. Η πρόοδος αυτή με τη σειρά της θα φέρει μελλοντικές αλλαγές στις τιμές της τοπικής κοινωνίας σε σημαντικούς παράγοντες όπως στις εκτάσεις γης είτε πρόκειται για καλλιεργήσιμη, είτε αφορά εγκαταστάσεις είτε αφορά κατοικία. Όλα τα παραπάνω όμως συνδέονται στενά με τα δεδομένα και συνολική ανάπτυξη μιας χώρας. Διότι, η φορολογική πολιτική, οι κρατικές παρεμβάσεις, ο καθορισμός των δαπανών για δημόσια έργα είναι βέβαιο ότι θα έχουν επίπτωση στις μεταφορές, στο εισόδημα και στο κόστος παραγωγής.⁶⁸

Σίγουρα μια τοπική ανάπτυξη, θα συμβάλει θετικά στους συνολικούς οικονομικούς δείκτες (ανεργία, ΑΕΠ, εξαγωγές, παραγωγή), όμως η επίδρασή της ειδικά αν δεν ακολουθείτε και από άλλες περιφέρειες πέρα από το ότι θα είναι αργή, θα είναι σχεδόν και μη καθοριστική. Έτσι κρίνεται χρήσιμη μια γενική παρουσία ορθής κατανομής του αριθμού των επιχειρήσεων όλων των κλάδων και τομέων, όσοι είναι δυνατόν προς παρουσία τους ανάλογα με το οικονομικό περιβάλλον, για τον περιορισμό καταστάσεων ανισορροπίας.⁶⁹

Στη συνέχεια θα αναφερθούμε σε ορισμένα στοιχεία των επιχειρήσεων του πρωτογενούς τομέα όπως, στο συνολικό κύκλο εργασιών που κατέγραψαν, στον αριθμό των εργαζομένων που απασχόλησαν, για να προκύψει αργότερα σύντομος απολογισμός της προσφοράς της σε χρόνια ύφεσης σε σχέση με άλλους οικονομικούς τομείς.

2.4.1 Κύκλος Εργασιών Ζωικής και Φυτικής Παραγωγής

Σε αυτή την ενότητα θα αναφερθούμε στον κύκλο εργασιών των βασικότερων κλάδων του πρωτογενούς τομέα προκειμένου να δούμε την διακύμανσή του σε χρόνια ύφεσης από το 2011 μέχρι και το 2016. Πραγματοποιώντας μια σύντομη αναφορά με τον όρο κύκλο εργασιών (turnover) εννοείται το σύνολο των λειτουργικών εσόδων που προκύπτουν κυρίως από τις πωλήσεις αγαθών και υπηρεσιών και δεν περιλαμβάνονται οι φορολογικές απώλειες, το κόστος πωληθέντων, τα έξοδα διοίκησης

⁶⁷ Ριζόπουλος Γ., (1988) Estimation of Social Welfare Weights in Agricultural Policy: The Case of Greek Cotton, *Journal of Agricultural Economics*

⁶⁸ McCann Philip, (2002), *Αστική και Περιφερειακή Οικονομική*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, σελ. 323

⁶⁹ Βαϊτσος Κ., Μπαρτζώκας Α., (2004) *Αναπτυξιακή Οικονομική*, Κριτική, Αθήνα, σελ. 119

και διάθεσης καθώς και οι τόκοι.⁷⁰ Παρατίθεται ο πίνακας 2.3 με τα σχετικά στοιχεία των επιχειρήσεων. (Στον πίνακα 2.3 έχουν πραγματοποιηθεί αλλαγές για τη συγγραφή της εργασίας)

Πίνακας 2.3 Κύκλος Εργασιών Επιχειρήσεων Πρωτογενούς Τομέα και Ποσοστό τους Επί του Συνολικού Κύκλου Εργασιών

Έτος	Κύκλος Εργασιών Πρωτογενούς Τομέα (Σε Χιλιάδες Ευρώ)	Συνολικός Κύκλος Εργασιών Όλων των Επιχειρήσεων (Σε Χιλιάδες Ευρώ)	Ποσοστό % Κύκλου Εργασιών Πρωτογενούς Τομέα Επί του Συνόλου
2011	4.217.561	317.205.419	1,3%
2012	4.240.280	293.082.630	1,4%
2013	4.659.740	275.101.028	1,7%
2014	7.984.134	287.755.915	2,8%
2015	8.112.739	284.916.975	2,8%
2016	8.408.977	272.423.838	3,1%

Πηγή: <http://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SBR01/>

Εξετάζοντας την μεταβολή του ετήσιου κύκλου εργασιών των μονάδων του πρωτογενούς τομέα για την εξαετία 2011 μέχρι και 2016 βλέπουμε ότι έχει δύο κύρια στοιχεία.

1. Ο κύκλος εργασιών παρά την επιδείνωση και την αρνητική συνολική πορεία της οικονομίας λαμβάνει κλιμακωτή αύξηση με έντονο βαθμό για όλα τα έτη. Ξεκινώντας με 4.217.561 χιλιάδες ευρώ το 2011, φθάνοντας τα 8.408.976 χιλιάδες ευρώ το 2016. Αύξηση κατά 4.191.415 χιλιάδες ευρώ, προσεγγίζοντας άνοδο της τάξεως του 99,4% δίνοντας μια σημαντική ανάσα στην αγορά.
2. Παρά τον διπλασιασμό του συνολικού τζίρου των αγροτικών, κτηνοτροφικών και εξορυκτικών μονάδων, το ποσοστό του τζίρου του πρωτογενούς τομέα επί του συνολικού τζίρου των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στην ελληνική επικράτεια καταγράφει αύξηση αλλά δεν μπορεί να ξεπεράσει το 3,1% που σημειώθηκε το 2016. Η συνολική διαφορά του από την έναρξη της περιόδου 2011-2016 είναι θετική κατά 1,8%.

Η προβληματική εικόνα της ελληνικής οικονομίας στα έτη της ύφεσης που άρχισαν το 2010 και συνεχίζονται με πολύ ήπια μορφή αποκλιμάκωσης και σήμερα επηρέασε σημαντικά πολλούς κλάδους και οικονομικούς τομείς. Ιδιαίτερα δυσάρεστη κατάσταση ήταν η πτώση του κύκλου εργασιών για αρκετές επιχειρήσεις εστίασης ειδικά στα χρόνια παρουσίας από το 2012 μέχρι και το 2014. Επίσης προβληματική είναι και η

⁷⁰ Ross S., Westerfield R., Jaffe J., (2017), Χρηματοοικονομική των Επιχειρήσεων, Π.Χ. Πασχαλίδης, Λευκωσία, σελ. 49

εικόνα για έναν ακόμη κλάδο αυτό των κτιριακών κατασκευών που ήταν από τους πρώτους που χτυπήθηκε στα δύσκολα χρόνια.

Όμως η δύσκολη κατάσταση της ελληνικής οικονομίας δεν επηρέασε το ίδιο όλους του κλάδους, δύο από αυτούς που έμειναν σχετικά όρθιοι από την πίεση της ύφεσης είναι της φυτικής και ζωικής παραγωγής και αυτό αποτυπώνεται από την σχετική σταδιακή αύξηση του κύκλου εργασιών τους στα χρόνια της κρίσης. Στον παρακάτω πίνακα αποτυπώνεται ο συνολικός κύκλος εργασιών των δύο αναφερόμενων κλάδων και υπολογίζουμε το ποσοστό τους επί του συνολικού κύκλου εργασιών όλων των κλάδων της οικονομίας. (Στον πίνακα 2.4 έχουν πραγματοποιηθεί αλλαγές για τη συγγραφή της εργασίας)

Πίνακας 2.4 Κύκλος Εργασιών Ζωικής και Φυτικής Παραγωγής και το Ποσοστό τους Επί του Συνολικού Κύκλου Εργασιών

Έτος	Κύκλος Εργασιών Ζωικής και Φυτικής Παραγωγής και Σχετικών Δραστηριοτήτων (Σε Χιλιάδες Ευρώ)	Συνολικός Κύκλος Εργασιών Όλων των Επιχειρήσεων (Σε Χιλιάδες Ευρώ)	Ποσοστό % Κύκλου Εργασιών Ζωικής και Φυτικής Παραγωγής Επί του Συνόλου
2011	2.582.889	317.205.419	0,81%
2012	2.759.019	293.082.630	0,94%
2013	3.038.246	275.101.028	1,10%
2014	6.276.195	287.755.915	2,18%
2015	6.460.905	284.916.975	2,26%
2016	6.855.185	272.423.838	2,51%

Πηγή: <http://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SBR01/>

Από τον πίνακα προκύπτει ότι ο κύκλος εργασιών ζωικής και φυτικής παραγωγής που είναι βασικό τμήμα του πρωτογενούς τομέα, έχουμε μια σταθερή αύξηση του κύκλου εργασιών που συμβαδίζει με την ανάλογη αύξηση των επιχειρήσεων σε αυτή την παραγωγή. Βλέπουμε ότι από το 2014 και έπειτα (διπλασιασμός τζίρου σε σχέση με το 2013 για τις μονάδες ζωικής και φυτικής παραγωγής). Σημειώνεται ότι αρκετός πληθυσμός στράφηκε σε αυτή την δραστηριότητα, ειδικά το έτος 2011 που άρχισε να κάνει εμφανέστατα την παρουσία της η ύφεση μέχρι και το 2016, παρουσιάζεται λοιπόν για αυτά τα έτη αύξηση του ποσοστού του κύκλου εργασιών σε αυτό το κομμάτι κατά 1,7% που μεταφράζεται σε 4.272.296.000 δισεκατομμύρια ευρώ.⁷¹

⁷¹ <http://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SBR01/>

2.4.2 Απασχολούμενο Εργατικό Δυναμικό στην Φυτική και Ζωική Παραγωγή

Η ζήτηση και η προσφορά εργασίας στα πλαίσια της λειτουργίας μιας οργανωμένης οικονομίας είναι δύο βασικοί ρυθμιστικοί παράγοντες του ποσοστού της ανεργίας. Ως ποσοστό ανεργίας ορίζουμε το σύνολο του εργατικού δυναμικού που δεν εργάζεται προς το άθροισμα όλου του εργατικού δυναμικού μιας χώρας, πολλαπλασιάζοντας το αποτέλεσμα με το εκατό.

Προκύπτοντας ο τύπος: $u = \frac{U}{L} \%$

- U= με το άθροισμα των ανέργων
- L= με το άθροισμα του εργατικού δυναμικού
- u= η ανεργία στο τελικό της ποσοστό ⁷²

Η ανεργία χωρίζεται σε διάφορες κατηγορίες από τις οποίες οι πιο σημαντικές είναι οι ακόλουθες: Ανεργία Τριβής, η Διαρθρωτική Ανεργία, η Ανεργία Ανεπαρκούς Ζήτησης, η Εποχιακή Ανεργία και η Τεχνολογική Ανεργία. Κάθε μια από αυτές τις κατηγορίες προκύπτει από διαφορετικό λόγο και μπορεί να έχει διαφορετικά ποσοστά ανάλογα με την εθνική οικονομία που υπάρχει.⁷³

Ο πρωτογενής τομέας και ειδικά περισσότερο ο κλάδος της γεωργίας και ακολούθως ο κλάδος της κτηνοτροφίας που καθορίζονται σημαντικά από τις εποχιακές μεταβολές (καλλιέργειες, συγκομιδή, καιρικά φαινόμενα), μπορούμε να πούμε ότι οι κατηγορίες της ανεργίας που τους επηρεάζουν σημαντικά είναι της αυτές τις εποχιακής ανεργίας και της διαρθρωτικής ανεργίας.

Η εποχιακή ανεργία εξ ορισμού προκύπτει από τα ποσοστά της ανεργίας που προκύπτουν από μια ιδιαίτερα πτωτική τάση της αγοράς εργασίας και της δραστηριότητας μιας οικονομίας σε κάποιες συγκεκριμένες χρονικές περιόδους μέσα σε ένα έτος.⁷⁴ Ο ορισμός συμβαδίζει απόλυτα με την παραγωγική διαδικασία του γεωργικού κλάδου καθώς μεγάλης ποσότητας και ποικίλα αγαθά προκύπτουν από την καλλιέργεια του εδάφους, καθώς και τη διαδικασία της συγκομιδής με αποτέλεσμα να μεταβάλλεται σημαντικά η συνολική προσφορά εργασίας. Με την περάτωση της συγκομιδής ένα μέρος των εργαζομένων αναγκάστηκε δεν έχει κάποιο άμεσο

⁷² Πετρινώτη Ξ., (1989), Αγορές Εργασίας Οικονομικές Θεωρίες και Έρευνες, Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 277

⁷³ Πετρινώτη Ξ., (1989), Αγορές Εργασίας Οικονομικές Θεωρίες και Έρευνες, Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 285

⁷⁴ Δεδουσόπουλος Α., (2000) Θεωρίες της Ανεργίας, Τυπωθήτω-Γιώργος Δαρδάνος, Αθήνα, σελ. 555

αντικείμενο εργασίας και περιμένει την επόμενη ευκαιρία να δουλέψει ξανά ευρισκόμενα ξανά στην διαδικασία αναζήτησης.

Η διαρθρωτική ανεργία από τον ορισμό της χαρακτηρίζεται ως η κατηγορία ανεργίας η στην οποία έχουμε μη αντιστοιχία ικανοτήτων των υποψήφιων εργαζομένων σε σχέση με το τι ζητούν οι εργοδότες.⁷⁵ Όμως η κύρια εστίαση της φυτικής και ζωικής παραγωγής στην ανεργία αυτής της κατηγορίας δεν σχετίζεται τόσο με τα προσόντα των υποψήφιων εργαζομένων καθώς μπορεί να βρεθεί λύση με μια σύντομη εκπαίδευση, καθώς δεν απαιτείται πολυετή εμπειρία για την άσκηση αγροτικών δραστηριοτήτων. Τα κύρια θέματα είναι 1) με το πρόβλημα της γεωγραφικής περιοχής όπου σε διαδικασία μεγάλης γεωργικής παραγωγής το εργατικό δυναμικό δεν μπορεί να ξέρει ότι ζητείτε άμεσα προσωπικό και 2) με το δημογραφικό και πληθυσμιακό πρόβλημα όπως για παράδειγμα η μετανάστευση του γεωργικού και κτηνοτροφικού δυναμικού σε αστικά και ημιαστικά κέντρα για περισσότερες εργασιακές ευκαιρίες.

Θα ήταν ιδιαίτερα ενδιαφέρον να δοθούν αριθμητικά στοιχεία για τον αριθμό απασχολούμενων στους δύο αυτούς κλάδους καθώς και τον υπόλοιπων κλάδων που συνθέτουν την πρωτογενή παραγωγή όπως της αλιείας, της υλοτομίας-δασσοκομίας και της εξόρυξης όπως ορυχεία και λατομεία. Επισημάνουμε, ότι η Ελλάδα από το 2011 και έπειτα μαζί με την Ισπανία σημείωσαν από τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας στο σύνολο της Ευρωζώνης.

Ο πίνακας που ακολουθεί μας δείχνει από το σύνολο των εργαζομένων στους κλάδους της γεωργίας και της κτηνοτροφία (κατά προσέγγιση) αλλά και των υπόλοιπων δραστηριοτήτων του πρωτογενή τομέα από το 2010 μέχρι και το 2017. (Στον πίνακα 2.5 έχουν πραγματοποιηθεί αλλαγές για τη συγγραφή της εργασίας)

⁷⁵ Πετρινώτη Ξ., (1989), Αγορές Εργασίας Οικονομικές Θεωρίες και Έρευνες, Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 291

Πίνακας 2.5 Σύνολο Εργατικού Δυναμικού σε Γεωργία, Κτηνοτροφία, Αλιεία, Δασοκομία, Λατομεία και Ορυχεία για την Περίοδο 2011-2018

Έτος	Φυτική και Ζωική Παραγωγή	Υλοτομία και Δασοκομία	Αλιεία και Υδατοκαλλιέργεια	Λατομεία και Ορυχεία	Σύνολο Πρωτογενή Τομέα
2011	505.921	5.958	20.757	10.907	543.543
2012	504.386	5.037	20.573	9.750	539.746
2013	501.990	4.631	20.960	10.437	538.018
2014	501.925	6.829	21.522	11.152	541.428
2015	483.587	7.247	20.915	10.261	522.010
2016	471.082	7.459	21.288	9.346	509.175
2017	474.627	7.821	20.845	10.201	513.494
2018	477.035	9.041	20.565	10.228	516.869

Πηγή: <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL21/>

Εξετάζοντας τον παραπάνω πίνακα συμπεραίνουμε τα εξής:

- Οι κλάδοι φυτικής και ζωικής παραγωγής 1) Απασχολούν με διαφορά τον μεγαλύτερο αριθμό εργαζομένων είτε με τη μορφή μισθωτού είτε ως αυτοαπασχολούμενοι σε σχέση με το σύνολο του εργατικού δυναμικού του πρωτογενή τομέα. 2) Πάρα τον μεγάλο αριθμό εργαζομένων υπάρχει μια σημαντική πτώση που πραγματοποιείται σε ετήσια βάση από το 2011 μέχρι και το 2018. Εξαιρεση αποτελεί το έτος 2018 όπου σημειώθηκε μια άνοδος σε σχέση με το προηγούμενο έτος κατά 2.408 εργαζομένους.
- Ο κλάδος της Αλιείας είναι με διαφορά ο δεύτερος σημαντικότερος στην απασχόληση προσωπικού είτε με τη μορφή μισθωτού είτε ως αυτοαπασχολούμενο. Παρά τα αισθητά μικρότερα νούμερα σε σχέση με τους κλάδους φυτικής και ζωικής παραγωγής δείχνει μια πιο σταθερή πορεία με μικρές αυξομειώσεις που εναλλάσσονται ανά έτος. Στο σύνολό του η διαφορά που υπάρχει από το 2011 μέχρι και το 2018 είναι μόλις 280 λιγότεροι απασχολούμενοι.
- Ο κλάδος των εξορύξεων (λατομεία και ορυχεία) είναι ο τρίτος σε σειρά απασχόλησης σε αριθμό εργαζομένων του πρωτογενή τομέα με αρκετές ετήσιες εναλλαγές και αυξομειώσεις μικρής όμως κλίμακας. Σημειώνεται ότι η διαφορά που υπάρχει από το 2011 μέχρι και το 2018 είναι 679 λιγότεροι απασχολούμενοι.

- Τέλος, οι κλάδοι της υλοτομίας και δασοκομίας μπορεί να έχουν τους λιγότερους εργαζομένους στον πρωτογενή τομέα. Η συνολική διαφορά όμως από το 2011 μέχρι και το 2018 είναι 3.083 περισσότεροι απασχολούμενοι.

Σύμφωνα με τα παραπάνω αριθμητικά στοιχεία προκύπτει ο πίνακας 2.5 που μας δείχνει το ποσοστό % των εργαζομένων στους κλάδους γεωργίας, αλιείας, δασοκομίας, λατομείων και ορυχείων επί του συνολικού εργατικού δυναμικού στον πρωτογενή τομέα για την αντίστοιχη περίοδο 2011-2018. Προσφέροντας μια εικόνα για την σημαντική συμβολή του φυτικού και ζωικού κλάδου στον τομέα της εργασιακής απασχόλησης. (Στον πίνακα 2.6 έχουν πραγματοποιηθεί αλλαγές για τη συγγραφή της εργασίας)

Πίνακας 2.6 Ποσοστό % Εργαζομένων σε Φυτική και Ζωική Παραγωγή, Αλιεία, Δασοκομία, Λατομεία και Ορυχεία Επί του Συνολικού Αριθμού Εργαζομένων στον Πρωτογενή Τομέα για την Περίοδο 2011-2018

Έτος	Ποσοστό % Εργαζομένων Φυτικής και Ζωικής Παραγωγής στο Σύνολο του Πρωτογενή Τομέα	Ποσοστό % Εργαζομένων σε Υλοτομία και Δασοκομία στο Σύνολο του Πρωτογενή Τομέα	Ποσοστό % Εργαζομένων σε Αλιεία στο Σύνολο του Πρωτογενή Τομέα	Ποσοστό % Εργαζομένων σε Λατομεία και Ορυχεία στο Σύνολο του Πρωτογενή Τομέα
2011	93,08%	1,10%	3,82%	2,01%
2012	93,45%	0,93%	3,81%	1,81%
2013	93,30%	0,86%	3,90%	1,94%
2014	92,70%	1,26%	3,98%	2,06%
2015	92,64%	1,39%	4,01%	1,97%
2016	92,52%	1,46%	4,18%	1,84%
2017	92,43%	1,52%	4,06%	1,99%
2018	92,29%	1,75%	3,98%	1,98%

Πηγή: [https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL21/-](https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL21/)

Από τον πίνακα είναι εμφανές ότι προκύπτει η δυναμική που έχει στην εργασία του πρωτογενή τομέα η φυτική και ζωική παραγωγή συγκεντρώνοντας για τα 8 αυτά έτη της περιόδου 2011-2018 πάνω από το 92% της απασχόλησης της πρωτογενούς παραγωγής.

2.5 Καλλιεργήσιμες Εκτάσεις και Κύρια Κατανομή του Εδάφους

Για έναν αποδοτικό πρωτογενή τομέα παραγωγής πολλές συναρτήσεις πρέπει να συνδυαστούν για να υπάρξει θετικό αποτέλεσμα. Παράγοντες όπως η ανθρώπινη εργασία, τα εργαλεία, η τεχνολογία και η τεχνογνωσία είναι απαραίτητοι. Ο σημαντικότερος όμως όλων είναι το έδαφος που μπορεί να φιλοξενήσει και να αναπτύξει επάνω του την αγροτική αυτή δραστηριότητα.

Το έδαφος μπορεί να είναι είτε γόνιμο είτε άγονο, το γόνιμο έδαφος διευκολύνει κυρίως την γεωργική διαδικασία και σε δεύτερο χρόνο την κτηνοτροφική παραγωγή προσελκύνοντας τους ενδιαφερόμενους. Αντίθετα, το άγονο έδαφος προσελκύει κυρίως της κτηνοτροφική δραστηριότητα καθώς η μετατροπή της γης από άγονη σε αποδοτική για γεωργική χρήση μπορεί να είναι χρονοβόρα και δαπανηρή και όχι με άμεσα και γρήγορα αποτελέσματα. Συνήθως οι αγροτικές περιοχές είναι αυτές που αριθμούν τις μεγαλύτερες σε αριθμό εκτάσεις γόνιμης γης. Αυτό δεν σημαίνει ότι οι ημιαστικές περιοχές περιφερειακά δεν μπορούν να έχουν αξιοποιήσιμο αγροτικά έδαφος, όμως είναι πολύ πιο περιορισμένο φαινόμενο.⁷⁶

Επίσης, η χρήση του εδάφους δεν μπορεί να είναι συνεχής καθώς είναι αδύνατη η αδιάκοπη υψηλή απόδοση σε παραγόμενο προϊόν. Έτσι απαιτείται ένα χρονικό διάστημα ανάπαυσης (Αγρανάπαυσης) που καθορίζεται κάθε φορά από παράγοντες που σχετίζονται με το είδος του αγαθού που καλλιεργείται και την ποιότητα του υπεδάφους. Με τον όρο αγρανάπαυση ορίζουμε το χρονικό διάστημα που είναι αναγκαίο να μην καλλιεργηθεί μια έκταση, προκειμένου να δημιουργηθούν ξανά όλα τα στοιχεία που χρειάζονται για μια αποδοτική μελλοντική γεωργική προσπάθεια.⁷⁷

Με τη χρήση της τεχνολογίας η οποία επεκτάθηκε έντονα και στον πρωτογενή χώρο, γίνεται μια προσπάθεια ανθρώπινης παρέμβασης για συντόμευση του χρόνου της αγρανάπαυσης με την χρήση λιπασμάτων και βοηθημάτων. Αυτό παρατηρήθηκε να συμβαίνει καθώς υπήρχε αύξηση του πληθυσμού και χρειάζονταν ανάλογη παραγόμενη ποσότητα προκειμένου να ικανοποιηθεί η βασικότερη του ανάγκη, δηλαδή η ανάγκη για σίτιση. Να σημειώσουμε ότι από τον μεσαίωνα και έπειτα σε όλα τα μήκη και πλάτη του κόσμου (Ευρώπη, Βόρεια Αμερική, Κίνα, Ταϊλάνδη) γίνονται συνεχόμενες πληθυσμιακές μεταβολές που οδηγούν στην ανάγκη διαφορετικής διαχείρισης των εκτάσεων.

⁷⁶ Manos V., (1986) A Rational Allocation of Livestock and Feedingstuff Farm Enterprises in a Region of Greece, Oxford Agrarian Studies, UK

⁷⁷ Gillis M., Perkins D.H., Roemer M., Snodgrass D.R., (2001), Οικονομική της Ανάπτυξης Β' Τόμος, Τυπωθήτω σελ. 228

Παράλληλα, γίνεται και ένας μικρός διαχωρισμός της γεωργίας σε α) σύγχρονη και β) παραδοσιακή. Οι βασικότερες διαφορές τους είναι:

- Η ταχύτητα εξέλιξής του (η σύγχρονη μεταβάλλεται πιο γρήγορα)
- Διακύμανση αριθμού νέων τεχνικών (η σύγχρονη γεωργία παρουσιάζει μεγαλύτερο αριθμό νέων εφαρμογών).⁷⁸

Στη συνέχεια θα αναφερθούμε για τις καλλιεργήσιμες εκτάσεις στην ελληνική επικράτεια σε ποσοτικό επίπεδο, τις αντίστοιχες εκτάσεις αγρανάπαυσης, καθώς και σε καλλιέργειες για διαφορετικών κατηγοριών όπως του κηπευτικού χώρου, γεωργικά δέντρα.

2.5.1 Έκταση Καλλιεργούμενων Εδαφών στην Ελλάδα και Αγρανάπαυση

Όπως αναφέραμε η ανάγκη για την εξέλιξη και την παραγωγή του αγροτικού κλάδου στηρίζεται στα εδάφη, είτε καλλιεργούμενα εδάφη είτε για κτηνοτροφική εκμετάλλευση. Στον πίνακα που ακολουθεί, δίνεται η συνολικά αξιοποιήσιμη έκταση με βάση την ανθρώπινη παρέμβαση, μετρούμενη σε μονάδες στεμμάτων στον ελλαδικό χώρο καθώς και το σύνολο της έκτασης που δεν χρησιμοποιήθηκε για λόγους αγρανάπαυσης. Η αγρανάπαυση υπολογίζεται για διάρκεια από ένα έως και πέντε χρόνια. (Στον πίνακα 2.7 έχουν πραγματοποιηθεί αλλαγές για τη συγγραφή της εργασίας)

Πίνακας 2.7 Καλλιεργούμενη Έκταση και Αγρανάπαυση για την Περίοδο 2011-2017 σε Στρέμματα

Έτος	Καλλιεργούμενη Έκταση	Αγρανάπαυση	Σύνολο Καλλιεργούμενης Έκτασης και Αγρανάπαυσης
2011	31.854.517	3.808.463	35.662.980
2012	31.811.946	3.787.960	35.599.906
2013	31.354.103	3.806.734	35.160.837
2014	29.374.317	3.914.395	33.288.712
2015	29.155.099	3.670.071	32.825.170
2016	29.011.192	3.529.597	32.540.789
2017	28.661.308	3.547.644	32.208.952

Πηγή: <http://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SPG06/2017>

⁷⁸ M. Gillis, D.H. Perkins, M. Roemer, D.R. Snodgrass, (2001), Οικονομική της Ανάπτυξης Β' Τόμος, Τυπωθήτω σελ. 228

Βλέπουμε ότι η καλλιεργούμενη έκταση από το 2011 μέχρι και το 2017 καταγράφει μια μικρή αλλά σταθερή ετήσια πτώση ως προς τον αριθμό των στρεμμάτων. Η μεγαλύτερη τιμή σε στρέμματα που λαμβάνει είναι το έτος 2011 και ακολουθεί το 2012 με 31.854.517 και 31.811.946 στρέμματα αντίστοιχα.

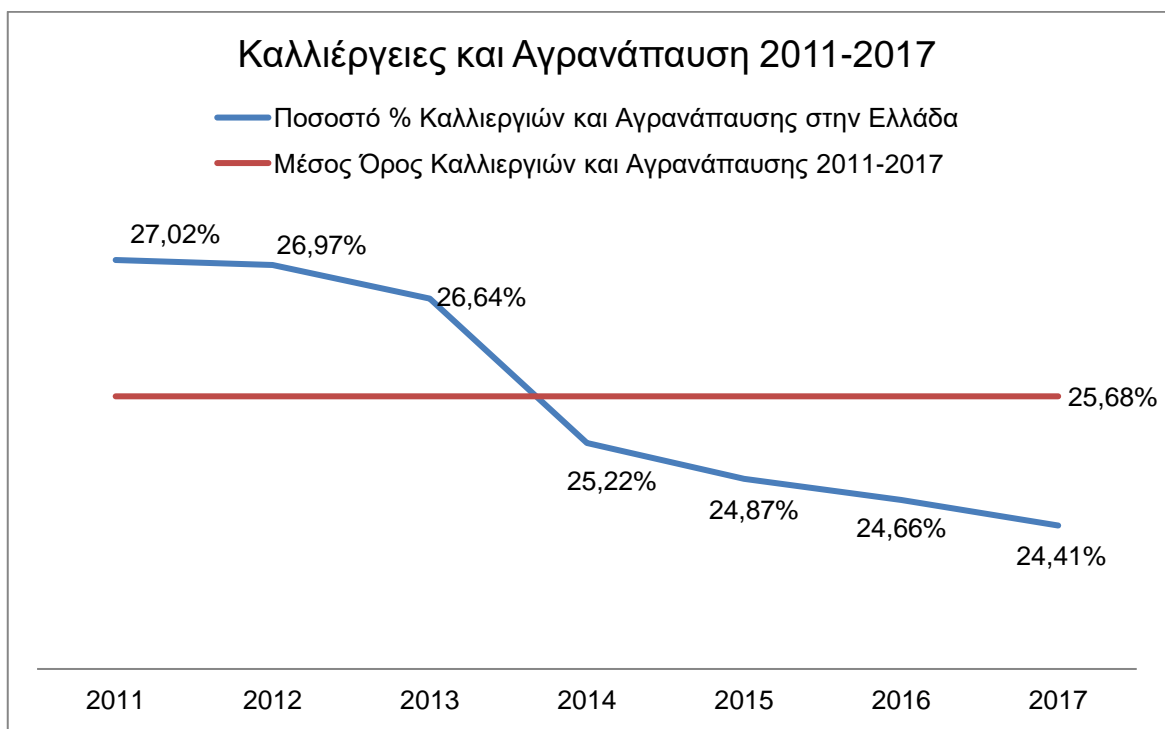
Από την άλλη πλευρά οι εκτάσεις της αγρανάπαυσης παρουσιάζουν μια πτώση από το 2015 μέχρι και το 2017 συμβαδίζοντας με την πτώση των καλλιεργούμενων εκτάσεων. Τέλος, την ίδια πτωτική πορεία έχουμε και για το σύνολο των γεωργικών εκτάσεων που αποτελεί το άθροισμα των καλλιεργούμενου χώρου με τα στρέμματα της απαιτούμενης αγρανάπαυσης. Η μείωση είναι κλιμακωτή και σταθερή από το 2011 μέχρι και το 2017. Ο μέσος όρος των εκτάσεων για αυτή την χρονική περίοδο που αξιοποιήθηκαν από ανθρώπους του επαγγέλματος του πρωτογενούς τομέα ήταν 33.898.192 στρέμματα.

Αναλύοντας τον πίνακα 2.6 με τα δεδομένου που μας παρέχει σε συνδυασμό με:

1. Τη συνολική έκταση της Ελλάδος 131.957 km
2. Τη μετατροπή των στρεμμάτων σε χιλιόμετρα

Μπορούμε να υπολογίσουμε το ποσοστό των καλλιεργήσιμων εδαφών στον ελλαδικό χώρο σε σχέση με τη συνολική του έκταση για την επταετία 2011-2017. Δίνεται το σχετικό διάγραμμα.

Διάγραμμα 2.3 Ποσοστό Καλλιεργούμενων Εδαφών και Αγρανάπαυσης Επί της Επιφάνειας της Ελλάδας 2011-2017

Πηγή: <http://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SPG06/2017>

Παρακολουθώντας το διάγραμμα 2.3 επιβεβαιώνεται η πτωτική πορεία της καλλιεργήσιμης γης στην επικράτεια από το 27,02% που είχε το 2011 σε 24,41% το 2017. Αυτό μεταφράζεται σε μια διαφορά 2,61%, δηλαδή σε 3.454.028 στρέμματα συνολικά. Ο μέσος όρος του ελλαδικού χώρου που χρησιμοποιήθηκε για γεωργική δραστηριότητα ανέρχεται στο 25,68%, δηλαδή σε 33.898.192 στρέμματα. Η πτώση αυτή της έκτασης έρχεται αρχικά σε αντίθεση με τον αύξουσα αριθμό των νομικών μονάδων πρωτογενούς παραγωγής του πίνακα 2.3 όπου σημείωσαν άνοδο από το 2013 στο 2014 κατά 26,5 ποσοστιαίες μονάδες. Όμως θα μπορούσε να δικαιολογηθεί από τον συγκριτικά μικρότερο αύξηση του κύκλου εργασιών στη ζωική και φυτική παραγωγή που από το 2013 στο 2014 μπορεί να διπλασιάστηκε από 1,1% σε 2,2%, αλλά δεν ακολούθησε την αντίστοιχη αύξηση του 26,5% των νομικών μονάδων. Τέλος, λαμβάνουμε υπόψιν και την παρουσία κτηνοτροφικής δραστηριότητας, όπου δεν απαιτεί αγροτική προσπάθεια εργασίας του εδάφους για να πραγματοποιηθεί, δημιουργώντας μια αναντιστοιχία στα ποσοστά.

2.5.2 Εκτάσεις για τις Αροτραίες Καλλιέργειες και της Κηπευτικής Γης

Οι αροτραίες εκτάσεις αποτελούνται από το συνολικό έδαφος που χρησιμοποιείται στη διαδικασία των καλλιεργειών με εναλλαγή λόγω απαιτήσεων των αγαθών προς παραγωγή. Αποτελούνται από:

- Σιτηρά που προορίζονται να χρησιμοποιηθούν για καρπό
- Όσπρια βρώσιμα
- Φυτά προς κτηνοτροφική χρήση
- Φυτά για βιομηχανική χρήση ⁷⁹

Τα κηπευτικά προϊόντα είναι εκείνα που έχουν γνώρισμα ένα νωπό εδώδιμο μέρος, και αποτελεί αντικείμενο της αγοράς τους για να καταναλωθεί. Μπορούν να χωριστούν σε α) ανοιξιάτικα και β) φθινοπωρινά φυτά. Τα κυριότερα από αυτά είναι: Κρεμμύδια, Λάχανα, Μαρούλι, Αγκινάρα, Πεπόνι, Υδροπέπνο, Τομάτα, Καρότο, Μελιτζάνα. Η καλλιέργειά τους μπορεί να γίνει και εκτός της εποχής που απαιτούν οι καιρικές συνθήκες για την ανάπτυξη του σπόρου τους σε μέρη όπως τα θερμοκήπια. Αυτά μπορεί να διαφέρουν ως προς τον τύπο τους και διακρίνονται σε γυάλινα, με μεταλλικό σκελετό σκεπασμένα με πλαστικό και με ξύλινο σκελετό σκεπασμένα πάλι με πλαστικό.

Στον πίνακα που ακολουθεί θα παρατεθούν το σύνολο των γεωργικών εκτάσεων που υπάρχουν στην επικράτεια και αναφέρονται σε αροτραίες και κηπευτικές καλλιέργειες. (Στον πίνακα 2.8 έχουν πραγματοποιηθεί αλλαγές για τη συγγραφή της εργασίας)

⁷⁹ <http://www.gaiapedia.gr/gaiapedia/index.php>

Πίνακας 2.8 Σύνολο Στρεμμάτων για Αροτραίες και Κηπευτικές Εκτάσεις

Έτος	Αροτραίες Εκτάσεις	Κηπευτικές Εκτάσεις	Σύνολο για Αροτραίες και Κηπευτικές Εκτάσεις
2011	19.478.267	1.004.561	20.482.828
2012	19.441.641	985.729	20.427.370
2013	19.144.239	967.104	20.111.343
2014	17.663.306	670.312	18.333.618
2015	17.370.581	673.195	18.043.776
2016	17.240.436	634.289	17.874.725
2017	17.201.318	633.113	17.834.431

Πηγή: <http://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SPG06/2017>

Από την αρχή του 2011 μέχρι και το 2017 βλέπουμε τη συνεχόμενη πτώση των στρεμμάτων για τις αροτραίες και κηπευτικές εκτάσεις. Μοναδική εξαίρεση στον κανόνα αποτελεί το 2015 που οι κηπευτικές εκτάσεις αυξήθηκαν κατά 2.883 στρέμματα σε σχέση με το 2014. Πιο συγκεκριμένα οι διαφορά που προκύπτει για τα στρέμματα στις αροτραίες είναι 2.276.949 λιγότερα στρέμματα για το 2017 σε σχέση με το έτος βάσης του 2011 δηλαδή 11,7% μείωση. Επίσης οι αντίστοιχοι αριθμοί για το κηπευτικό έδαφος είναι 371.448 λιγότερα στρέμματα για το 2017 σε σχέση με το έτος βάσης του 2011 δηλαδή πτώση περίπου κατά 37 ποσοστιαίες μονάδες. Η συνολική διαφορά των δύο τύπων εκτάσεων από το 2011 μέχρι και το 2017 υπολογίζεται σε 2.648.397 στρέμματα, ποσοστό που αγγίζει το -13%.

Για να δούμε την συνολική πορεία για τις αροτραίες και κηπευτικές εκτάσεις έναντι των συνολικών καλλιεργούμενων εδαφών, χωρίς να συμπεριλάβουμε τις απαιτούμενες ετήσιες εκτάσεις της αγρανάπαυσης σε ετήσια βάση στα γεωγραφικά πλαίσια της Ελλάδας για την περίοδο 2011-2017, δίνεται το σχετικό διάγραμμα.

Διάγραμμα 2.4 Ποσοστό Κηπευτικής Γης και Αροτραίες Εκτάσεις Επί των Συνολικών Καλλιεργειών με Εξαιρέση των Εκτάσεων Αγρανάπαυσης

Πηγή: <http://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SPG06/2017>

Παρατηρούμε ότι οι κηπευτικές εκτάσεις και οι αροτραίες έχουν το μεγαλύτερο ποσοστό των συνολικών καλλιεργούμενων εκτάσεων για την περίοδο 2011-2017 σε σχέση με τις υπόλοιπες αγροτικές δραστηριότητες όπως οι δενδρώδεις καλλιέργειες, και αυτές της αμπέλου. Το υψηλότερο νούμερο που καταγράφηκε σε ποσοστιαίες μονάδες ήταν το 2012 με 64,2% ενώ το χαμηλότερο το έτος 2016 με 61,6%.

2.5.3 Εκτάσεις για Δενδρώδεις Καλλιέργειες, Αμπελοκαλλιέργειες, Σταφίδα

Στην ενότητα αυτή θα έχουμε μια στατιστική απεικόνιση για τις εκτάσεις που σχετίζονται με την αξιοποίηση της αμπέλου καθώς και τα γεωργικά προϊόντα που είναι αποτέλεσμα καλλιέργειας δένδρων. Να τονίσουμε ότι πρόκειται για σημαντικό μέρος από θέμα ποιότητας και ποσότητας οι κατηγορίες αυτές καθώς από το αμπέλι προκύπτει κατόπιν επεξεργασίας το κρασί και από τις δενδρώδεις εκτάσεις η ελιά που αποτελούν δύο βασικές εξαγωγικές δραστηριότητες της ελληνικής οικονομίας. Επίσης από τις καλλιέργειες δένδρων προκύπτουν πολλά ακόμη αγαθά που είτε ως τελικά προϊόντα είτε ως προϊόντα επεξεργασίας και μεταποίησης φθάνουν στον καταναλωτή. Δίνεται πίνακας σχετικός με το σύνολο των εκτάσεων για τις παραπάνω καλλιεργούμενες κατηγορίες. (Στον πίνακα 2.9 έχουν πραγματοποιηθεί αλλαγές για τη συγγραφή της εργασίας)

Πίνακας 2.9 Σύνολο Δενδρώδεις Καλλιεργείων, Αμπέλου και Σταφίδας

Έτος	Καλλιεργούμενη Έκταση	Δενδρώδεις Καλλιέργειες	Καλλιέργεια Αμπέλου και Σταφίδας
2011	31.854.517	10.224.474	1.147.215
2012	31.811.946	10.236.227	1.148.349
2013	31.354.103	10.127.652	1.115.108
2014	29.374.317	10.102.481	938.218
2015	29.155.099	10.164.095	947.228
2016	29.011.192	10.225.155	911.312
2017	28.661.308	9.923.268	903.609

Πηγή: <http://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SPG06/2017>

Εξετάζοντας τα δεδομένα που παρέχονται, βλέπουμε ότι και για την καλλιέργεια της αμπέλου και της σταφίδας τα στοιχεία με τις εκτάσεις αξιοποιήσιμων στρεμμάτων είναι σταθερά πτωτικά από το 2011 μέχρι και το 2017. Η διαφορά των λιγότερων χρησιμοποιούμενων στρεμμάτων για αυτά τα προϊόντα με το κλείσιμο του έτους 2017 σε σύγκριση με το αντίστοιχο του 2011 είναι κατά 243.606 στρέμματα λιγότερα. Αντίθετα οι καλλιέργειες που έχουν δενδρώδεις στοιχείο είχαν μια αυξομειούμενη πορεία καταγράφοντας λιγότερη έκταση το 2017 με 9.923.268 στρέμματα και υψηλότερη έκταση το 2016 με 10.225.155 στρέμματα.

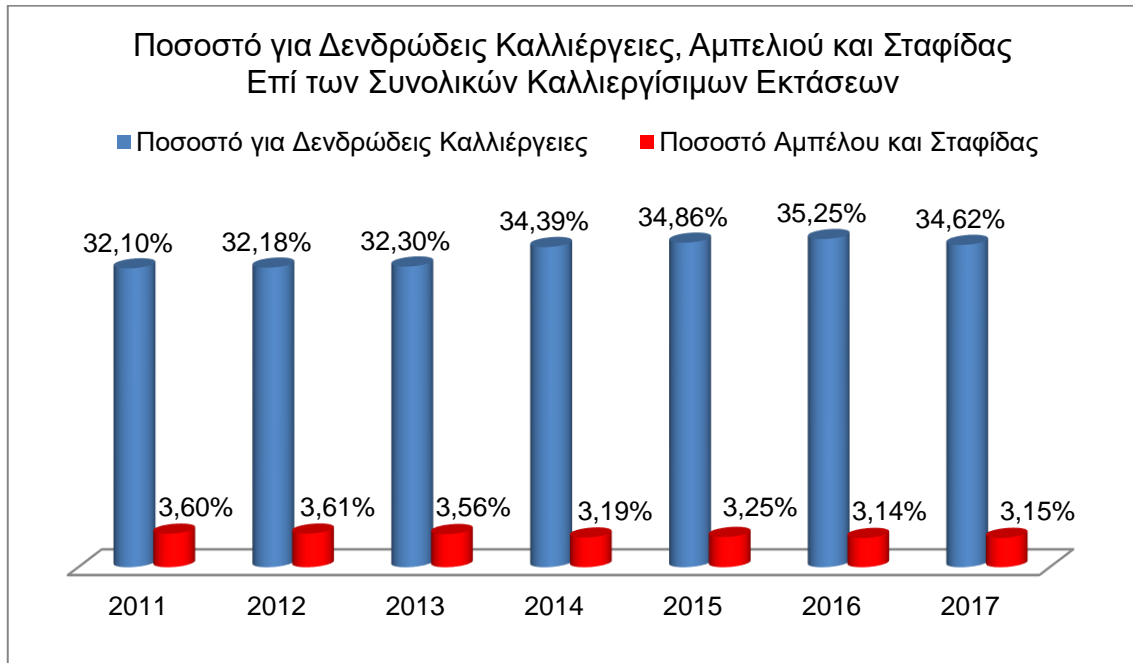
Η προτίμηση που εκδηλώθηκε και κράτησε σε καλύτερο επίπεδο την αγροτική προσπάθεια των δενδροειδών καλλιεργείων έχει τους εξής λόγους:

- Η υψηλή χρηματική απόδοση για τον ενασχολούμενο ορισμένων ειδών (βερίκοκο, αμύγδαλο, φιστίκι)
- Η αυξανόμενη ζήτησή τους που οφείλεται και από την τάση της αγοράς του εξωτερικού σε μεγάλο βαθμό
- Το χαμηλότερο κόστος παραγωγής κάποιων ειδών (αμύγδαλο)
- Υψηλά περιθώρια αποθήκευσης της παραγωγής που φθάνει μέχρι και τους 7 μήνες εξαιρώντας το μείζον πρόβλημα της αλλοίωσης του προϊόντος (ξηροί καρποί)⁸⁰

Τέλος, δίνεται διάγραμμα που παραθέτει την συνολική ποσοστιαία απεικόνιση των εκτάσεων για καλλιέργειας δένδρων, αμπελιού και σταφίδας σε σχέση με τη συνολική έκταση των καλλιεργείων αφαιρώντας την έκταση που απαιτείται για αγρανάπαυση.

⁸⁰ <http://www.agroekfrasi.gr/se-poiies-dendrokalliergeies-strefontai-oi-agrotēs/>

Διάγραμμα 2.5 Ποσοστό Εκτάσεων Δενδροκαλλιεργειών, Αμπέλου και Σταφίδας Επί των Συνολικών Καλλιεργίσιμων Εκτάσεων

Πηγή: <http://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SPG06/2017>

Το συμπέρασμα που επικυρώνει το διάγραμμα είναι η μικρή ανοδική πορεία του τομέα των καλλιεργειών δένδρων σε σύγκριση με τη πτωτική πορεία της αξιοποίησης του εδάφους για τα αμπέλια και σταφίδα, καθώς και ότι αποτελεί την δεύτερη σε σειρά κατάταξη κατηγορία σε ποσότητα στρεμμάτων μετά τις αροτραίες εκτάσεις.

2.6 Μηχανολογικός Εξοπλισμός Αγροτικού Τομέα Παραγωγής

Για την διευκόλυνση, την πρόοδο και την ταχύτερη απόδοση της παραγωγικής διαδικασίας στον αγροτικό κλάδο εκτός από τους βασικότερους παράγοντες του εδάφους και της ανθρώπινης προσπάθειας, ιδιαίτερη βαρύτητα έχει και ο μηχανολογικός εξοπλισμός που χρησιμοποιείται για την εκάστοτε δραστηριότητα. Τα μηχανήματα αυτά κατηγοριοποιούνται με βάση τη χρήση που προορίζονται είτε για γεωργική είτε για κτηνοτροφική είτε για μελισσοκομική εφαρμογή.⁸¹ Σε αυτή την ενότητα θα γίνει μία αναφορά για το αριθμό των αγροτικών μηχανημάτων στο σύνολό του καθώς και στην ποσότητα που υπάρχει στις διοικητικές περιφέρειες της ελληνικής επικράτειας.

⁸¹ Λιανού Θ., Δαμιανού Δ., Μέργου Γ., Ντεμούση Μ., Κατρανίδη Σ., (2009), Αγροτική Οικονομική Θεωρία και Πολιτική, Μπένου, Αθήνα, σελ. 649

2.6.1 Κατηγοριοποίηση Αγροτικού Εξοπλισμού

Ο αγροτικός εξοπλισμός που χρησιμοποιείται ανά κατηγορία ανάλογα με την εφαρμογή του που καταγράφηκε στην Ελλάδα για την πενταετία από το 2013 μέχρι και το 2017 είναι ο εξής:

1. Ελκυστήρες για γεωργική χρήση, όπου μπορεί να είναι είτε διαξονικοί είτε μονοαξονικοί
2. Μηχανήματα και εξαρτήματα σχετικά των ελκυστήρων όπου μπορεί να είναι είτε μηχανές για σπαρτική χρήση είτε για ψεκαστική
3. Εξοπλισμός εξαγωγής και συλλογής πρώτης γεωργικής ύλης
4. Γεωργικές αντλίες που λειτουργούν είτε με βενζίνη είτε με πετρέλαιο είτε με τη διαδικασία της ηλεκτροκίνησης
5. Ποτιστικά συστήματα
6. Μηχανήματα για κτηνοτροφική χρήση (διαδικασία αρμέγματος)
7. Άλλη κατηγορία αγροτικού εξοπλισμού ⁸²

Δίνεται πίνακας με την αντίστοιχη κατανομή των κατηγοριών του εξοπλισμού που χρησιμοποιείται. (Στον πίνακα 2.10 έχουν πραγματοποιηθεί αλλαγές για τη συγγραφή της εργασίας)

Πίνακας 2.10 Σύνολο Εξοπλισμού Αγροτικών Δραστηριοτήτων Ανά Κατηγορία για την Περίοδο 2013-2017

Κατηγορίες Μηχανημάτων-Εξοπλισμού και Αριθμός					
Έτος	2013	2014	2015	2016	2017
Ελκυστήρες για Γεωργική Χρήση	387.728	380.229	386.634	382.176	378.196
Μηχανήματα Σχετικά των Ελκυστήρων	291.640	299.578	310.367	317.009	312.807
Εξοπλισμός Εξαγωγής Πρώτης Ύλης	34.963	36.256	35.470	35.170	34.275
Ποτιστικές Γεωργικές Αντλίες	306.283	272.327	259.810	241.589	239.737
Ποτιστικά Γεωργικά Συστήματα	365.074	383.655	379.646	371.059	371.197
Μηχανήματα για Κτηνοτροφική Χρήση	14.944	17.300	17.672	18.225	19.382
Άλλη Κατηγορία Εξοπλισμού	279.528	357.826	373.047	393.488	392.738
Σύνολο	1.680.160	1.747.171	1.762.646	1.758.716	1.748.332

Πηγή: <http://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SPG43/2017>

⁸² <http://www.minagric.gr/index.php/el/for-farmer-2/agrotikamixanimata>

Παρατηρούμε πάνω πίνακα ότι από το 2013 μέχρι και το 2015 υπάρχει μια σταθερή αύξηση των μηχανημάτων και του αγροτικού εξοπλισμού γενικότερα. Αυτό είναι δυνατό να συνδεθεί με τον πίνακα 2.3 όπου παρατηρούμε την ραγδαία αύξηση λειτουργίας των αγροτικών μονάδων φυτικής και ζωικής παραγωγής. Το 2016 και το 2017 καταγράφεται μια ελαφριά πτώση του αριθμού του εξοπλισμού, όμως ο αριθμός παραμένει σε μεγαλύτερα επίπεδα από το 2013. Αναφερόμενοι στο πιο πρόσφατο έτος της στατιστικής αυτής δηλαδή το 2017 σημειώνουμε ότι ανάλογα με την κατηγορία που υπάρχει ο μεγαλύτερος αριθμός μηχανημάτων για κάθε μία διαμορφώνεται ως εξής:

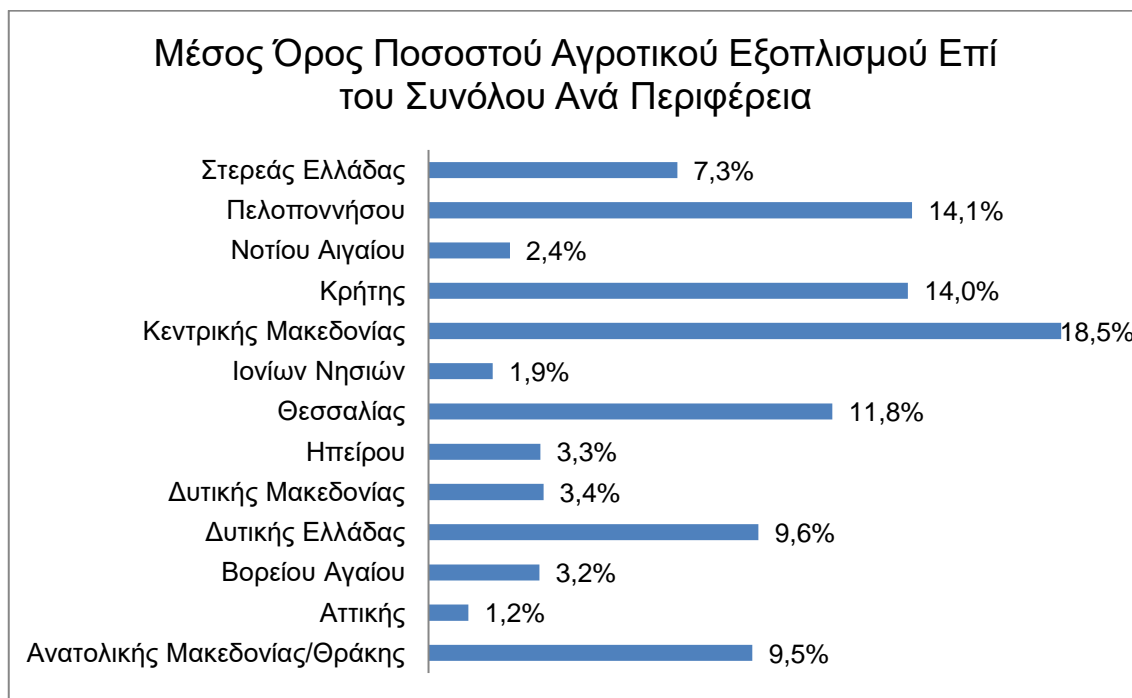
1. Ελκυστήρες για Γεωργική Χρήση: Ελκυστήρες διαξονικοί 259.264.
2. Μηχανήματα Σχετικά των Ελκυστήρων: Ψεκαστήρες μεγάλης πίεσης (μηχανοκίνητοι) 109.680.
3. Εξοπλισμός Εξαγωγής Γεωργικής Πρώτης Ύλης: Μηχανήματα συλλογής χόρτου 11.109.
4. Ποτιστικές Γεωργικές Αντλίες: Ηλεκτροκίνητες ποτιστικές αντλίες 128.948.
5. Ποτιστικά Γεωργικά Συστήματα: Ποτιστικό σύστημα με σταγόνες 187.527.
6. Μηχανήματα Κτηνοτροφικής Χρήσης: Κινούμενες μηχανές και εξοπλισμός αρμέγματος 11.427.
7. Άλλη Κατηγορία Εξοπλισμού: Μηχανές Κλαδέματος (καύσης βενζίνης) 365.320.⁸³

2.6.2 Συνολικός Αγροτικός Εξοπλισμός Ανά Περιφέρεια

Η παρουσία των γεωργικών μηχανημάτων είναι καταγεγραμμένη και υπαρκτή σε όλες τις περιφέρειες της ελληνικής επικράτειας. Η παρουσία, η διαχείριση και η χρήση του εξοπλισμού ειδικά ανάλογα με το κλίμα, τις γεωλογικές και εδαφικές συνθήκες ορεινό ή πεδινό έδαφος (γη για καλλιέργεια) και τη βλάστηση (μηχανές κλαδέματος) έχει σημαντική συμβολή στην αγροτική προσπάθεια που καταβάλλεται. Ο αριθμός του μπορεί να αυξομειώνεται ανάλογα με την αύξηση ή τη μείωση της παραγωγής και την διακύμανση του εργατικού δυναμικού που απασχολείται σε αυτή την δραστηριότητα. Σύμφωνα με τον ακόλουθο διάγραμμα δίνεται ο μέσος όρος του ποσοστού % του γεωργικού και κτηνοτροφικού εξοπλισμού που έχει κάθε περιφέρεια στην Ελλάδα σύμφωνα με τον υπάρχοντα συνολικό αριθμό για την περίοδο 2013-2017.

⁸³ Πηγή: <http://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SPG43/2017>

Διάγραμμα 2.6 Μέσος Όρος Ποσοστού Εξοπλισμού Αγροτικών Δραστηριοτήτων Κάθε Περιφέρειας για την Περίοδο 2013-2017 Επί του Συνόλου

Πηγή: <http://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SPG43/2017>

Σύμφωνα με τον υπολογισμό του μέσου όρου, δηλαδή το συνολικό άθροισμα του εξοπλισμού όλων των κατηγοριών για κάθε περιφέρεια και τη διαίρεσή του με το πέντε που αντιπροσωπεύει τα έτη της περιόδου 2013-2017, φανερώνονται τα εξής:

- Η περιφέρεια της κεντρικής Μακεδονίας είναι αυτή που έχει τον μεγαλύτερο αριθμό κατά μέσο όρο αγροτικών μηχανημάτων με 18,5 % από το 2013 μέχρι και το 2017.
- Η Πελοπόννησος η Κρήτη και η Θεσσαλία καταλαμβάνουν την δεύτερη, τρίτη και τέταρτη θέση αντίστοιχα με ποσοστά 14,1%, 14% και 11,8%
- Στις τελευταίες θέσεις βρίσκονται η περιφέρεια των Ιονίων Νησιών και της Αττικής με 1,9% και 1,2% έκαστος.

Τα αποτελέσματα αυτά έχουν συσχέτιση με α) το μέγεθος των περιοχών, β) την αυξημένη ή μειωμένη αγροτική δραστηριότητα που υπάρχει καθώς ακόμη και με γ) τον αριθμό αγροτικών συνεταιρισμών. Για παράδειγμα σύμφωνα με τον πίνακα 2.2 τα γεωγραφικά διαμερίσματα της Μακεδονίας, της Πελοποννήσου, της Κρήτης και της Θεσσαλίας έχουν τις τέσσερις πρώτες θέσεις στην κατάταξη με τον αριθμό των περισσότερων αγροτικών συνεταιρισμών, ενώ το γεωγραφικό διαμέρισμα των Ιονίων Νησιών βρίσκεται στην τελευταία θέση.

Συσχετίζοντας το διάγραμμα 2.6 με τον πίνακα 2.2, βλέπουμε την ίδια κατάταξη κατά προσέγγιση στις περιφέρειες και την ίδια με τα γεωγραφικά διαμερίσματα. Δηλαδή, στην κεντρική Μακεδονία, στην Πελοπόννησο, την Κρήτη και τη Θεσσαλία έχουμε τους περισσότερους αγροτικούς συνεταιρισμούς και στα γεωγραφικά διαμερίσματα Μακεδονίας, Πελοποννήσου, Κρήτης και Θεσσαλίας έχουμε τα περισσότερα σε αριθμό αγροτικά μηχανήματα (το γεωγραφικό διαμέρισμα της Μακεδονίας περιλαμβάνει και τις περιφέρειες της δυτικής και ανατολικής Μακεδονίας). Στην τελευταία θέση έχουμε για την περιφέρεια των Ιονίων Νησιών με τον αριθμό γεωργικών μηχανημάτων, που σχετίζεται με τον χαμηλό αριθμό των αγροτικών συνεταιρισμών στο γεωγραφικό διαμέρισμα του Ιονίου.

2.7 Η Χρηματική Αξία της Ζωικής και Φυτικής Παραγωγής στην Ελλάδα

Η ζήτηση για αγορά προϊόντων μπορεί να επηρεαστεί από πολλούς παράγοντες όπως η καταναλωτική συμπεριφορά, οι τιμές των αγαθών και το διαθέσιμο εισόδημα. Όμως η ζήτηση από την δική της σκοπιά και ο αριθμός των εξαγωγών μπορούν να καθορίσουν την παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών από τις οικονομικές μονάδες που λειτουργούν καθώς μειωμένη ζήτηση δεν επιφέρει πτώση της παραγόμενης ποσότητας και αυξημένη ζήτηση φέρνει αύξηση σε παραγόμενες ποσότητες.⁸⁴

Έτσι από την πλευρά της η παραγωγή σε έναν τομέα όπως αυτόν της πρωτογενούς παραγωγής μπορεί να καταγράψει αύξηση ή μείωση ανάλογα με τις οικονομικές, δημοσιονομικές και κοινωνικές συνθήκες. Η ποσότητα που παράγεται από τους ενασχολούμενους επιχειρηματίες και εργαζόμενους σε έναν τομέα ή κλάδο για να αντιληφθούμε το μέγεθός της και τη μεταβολή της ευκολότερα θα μετρηθεί σε χρηματική αξία.

Στη συνέχεια θα αναφερθούμε στο ύψος της παραγωγής σε χρηματική αξία χωρίζοντας δύο τομείς 1) τη φυτική παραγωγή και 2) τη ζωική παραγωγή. Το αποτέλεσμα που θα προκύψει είναι ο συνδυασμός του αθροίσματος της αξίας της παραγωγής συν τις παρεχόμενες επιδοτήσεις. Επισημαίνεται ότι παρέχονται τα στοιχεία για τη χρηματική αξία της παραγωγής σε πραγματικές τιμές προκειμένου να αποτυπωθεί η μεταβολή στην παραγόμενη ποσότητα των αγροτικών προϊόντων και όχι η μεταβολές των τιμών τους. Η καταγραφή αφορά την αξία σε αγαθά που παρήχθησαν και όχι τη δραστηριότητα παροχής γεωργικών υπηρεσιών.

⁸⁴ Begg D., Fischer S., Dornbusch R., (2006) Εισαγωγή στην Οικονομική, Κριτική, Τόμος Α' Αθήνα, σελ. 77-79

2.7.1 Χρηματική Αξία Ζωικής Παραγωγής σε Σταθερές Τιμές

Καθώς αναφερόμαστε στην αξία της παραγόμενης ποσότητας της ζωικής παραγωγής συμπεριλαμβάνουμε εντός του ορισμού το σύνολο ολόκληρου του κτηνοτροφικού κλάδου. Υπολογίζοντας, αποδώσεις από δραστηριότητες που σχετίζονται με: βοοτροφία, πτηνοτροφία, χοιροτροφία, αιγοπροβατοτροφία και με τα παράγωγά τους όπως κρέας και γαλακτοκομικά.⁸⁵ Δίνεται ο σχετικός πίνακας για τη χρονική περίοδο 2009-2018 συνολικής διάρκειας 10 ετών. Από το 2011 μέχρι και το 2018 τα δεδομένα που παρατίθενται από την ΕΛΣΤΑΤ είναι προσωρινά. (Στον πίνακα 2.11 έχουν πραγματοποιηθεί αλλαγές για τη συγγραφή της εργασίας)

Πίνακας 2.11 Σύνολο Χρηματικής Αξίας Ζωικής Παραγόμενης Ποσότητας σε Εκατ. Ευρώ

Έτος	Αξία Ζωικής Παραγωγής σε Τιμή Παραγωγού	Επιδότησεις Αγαθών	Σύνολο Αξίας Ζωικής Παραγωγής
2009	2.812	20,9	2.833
2010	2.585	12,1	2.597
2011	2.477	0,4	2.478
2012	2.525	0,4	2.525
2013	2.550	0,9	2.551
2014	2.539	0,6	2.540
2015	2.544	0,6	2.545
2016	2.520	57,8	2.578
2017	2.465	75,3	2.540
2018	2.446	82,9	2.528

Πηγή: [https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL42/-](https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL42/)

Αναφερόμενοι στη δεκαετία 2009-2018 βλέπουμε την αξία της παραγόμενης ποσότητας του κτηνοτροφικού κλάδου και των προϊόντων του να έχει αρκετές αυξομειώσεις. Η μεγαλύτερη τιμή που λαμβάνεται είναι κατά το έτος 2009 με αξία 2.833 εκατομμύρια ευρώ και η κατώτερη τιμή είναι το 2018 με 2.528 εκατομμύρια ευρώ. Ερμηνεύοντας αριθμητικά τη μεγαλύτερη και χαμηλότερη αξία της ζωικής παραγωγής βλέπουμε ότι υπάρχει μια σημαντική απώλεια της τάξεως των 305 εκατομμυρίων ευρώ. Η πτώση αυτή μέχρι και το 2018 σε ποσοστιαίες μονάδες φθάνει περίπου στο 10,7%. Σημειώνουμε ότι η προσθήκη των επιδοτήσεων στην χρηματική αξία της ζωικής παραγωγής για την προαναφερθείσα δεκαετία έχει έντονες έως ακραίες αυξομειώσεις.

⁸⁵ Συντονιστής Έρευνας Αρσένος Γ., (2017), Περιγραφή Στρατηγικών Δράσεων ΕΤΑΚ στην Ζωική παραγωγή για τα έτη 2016-2017, Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας, Αθήνα, σελ. 5

2.7.2 Χρηματική Αξία Φυτικής Παραγωγής σε Σταθερές Τιμές

Αντίστοιχα, για τον τομέα της φυτικής παραγωγής για τον υπολογισμό της χρηματικής αξίας σε παραγόμενη ποσότητα θα συμπεριληφθούν ποικίλες κατηγορίες προϊόντων και αγαθών που προέρχονται από την σχετική δραστηριότητα. Αυτά είναι τα ακόλουθα:

- Κατηγορία με Δημητριακά όπως: οι καρποί και τα προϊόντα που προέρχονται από την κατηγορία ποσειδών φυτών (ρύζι, βρόμη, σιτάρι)⁸⁶
- Κατηγορία με Φυτά Βιομηχανικά όπως: η σόγια, φυτά πρωτεϊνούχα (ψυχανθή για κτηνοτροφική χρήση,⁸⁷ ζαχαρότευτλο (χρησιμοποιείται στον κλάδο της μεταποίησης για την παραγωγή της ζάχαρης), καπνός χωρίς επεξεργασία
- Κατηγορία Φρούτων και Λαχανικών (κηπευτικές, δενδροειδές) καλλιέργειες όπως: σταφύλια, πατάτες, καρότα, πιπεριές, πορτοκάλια, μήλα, αγκινάρες κ.α.
- Λοιπές γεωργικές εκτάσεις και καλλιέργειες.⁸⁸

Δίνεται ο σχετικός πίνακας χρηματικής αξίας παραγωγής για την χρονική περίοδο 2009-2018 (συνολικής διάρκειας 10 ετών). Από το 2011 μέχρι και το 2018 τα δεδομένα που παρατίθενται από την ΕΛΣΤΑΤ είναι προσωρινά. (Στον πίνακα 2.12 έχουν πραγματοποιηθεί αλλαγές για τη συγγραφή της εργασίας)

Πίνακας 2.12 Σύνολο Χρηματικής Αξίας Φυτικής Παραγόμενης Ποσότητας σε Εκατ. Ευρώ

Έτος	Αξία Φυτικής Παραγωγής σε Τιμή Παραγωγού	Επιδότησεις Αγαθών	Σύνολο Αξίας Φυτικής Παραγωγής
2009	6.710	316	7.026
2010	6.699	288	6.987
2011	7.313	285	7.598
2012	6.929	183	7.112
2013	6.851	201	7.053
2014	7.180	167	7.347
2015	7.195	150	7.345
2016	7.392	227	7.618
2017	7.725	235	7.959
2018	7.669	286	7.955

Πηγή: <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL42/>

⁸⁶ <https://www.olivemagazine.gr/>

⁸⁷ <https://www.agrocapital.gr/Category/Kalliergies/Article/18133/ellinika-ktinotrofika-fyta>

⁸⁸ Πηγή: Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων

Βλέπουμε ότι από το 2009 μέχρι και το 2014 καταγράφηκαν ισάξιες σε αριθμό αυξομειώσεις. Το γεγονός αυτό αποτυπώνει και τη νέα πραγματικότητα που είχε να αντιμετωπίσει η ελληνική οικονομία καθώς άρχισαν να εμφανίζονται οι πρώτοι ισχυροί τριγμοί και επιπτώσεις της κρίσης. Παρόμοια ήταν η κατάσταση και στη ζωική παραγωγή για τα έτη 2009-2014 με την διαφορά ότι η πτώση της συνεχίστηκε μέχρι και το 2018 σε αντίθεση με τον φυτικό κλάδο που έδειξε σημάδια κάποιας ανάκαμψης. Από το 2014 και έπειτα υπάρχει μια συστηματική και συνάμα σημαντική αύξηση στη χρηματική αξία της παραγόμενης φυτικής ποσότητας προϊόντων, καταλήγοντας στο 2018 όπου καταγράφηκαν 7.955 εκατομμύρια ευρώ. Η διαφορά με το 2009 ανέρχεται σε περίπου 929 εκατομμύρια ευρώ περισσότερα, αύξηση κατά περίπου 13 %.

Αξίζει να αναφέρουμε ότι η χρηματική αξία της καθαρά φυτικής παραγωγής το 2010 είχε την κατώτερη αξία στην περίοδο 2009-2018 με 6.5 δισεκατομμύρια ευρώ, παράλληλα το αμέσως επόμενο έτος (2011) ήταν εκείνο που σημείωσε τη μεγαλύτερη πτώση της τιμής του πραγματικού ΑΕΠ κατά 9,1%. Επίσης το 2013 που σημειώθηκε η δεύτερη χαμηλότερη αξία στην Ελλάδα σημειώθηκαν τα μεγαλύτερα ποσοστά ανεργίας με 27,5%.⁸⁹ Αντίστοιχα το 2017 όπου είχαμε την υψηλότερη τιμή στον παραπάνω πίνακα, το ΑΕΠ σε σταθερές τιμές στην ελληνική οικονομία σημείωσε αύξηση κατά 1,4%. Σημαντικό κομμάτι για την φυτική παραγωγή είχαν οι επιδοτήσεις οι οποίες για την αναφερόμενη χρονική περίοδο έφθασαν περίπου τα 2,3 δισεκατομμύρια ευρώ στο άθροισμά τους.

2.7.3 Συνολική Αξία Παραγωγής της Δραστηριότητας του Αγροτικού Τομέα σε Σταθερές Τιμές

Εκτός από την αποτύπωση σε χρηματική αξία της παραγωγής αγαθών που προέρχονται από φυτική και ζωική δραστηριότητα για τον υπολογισμό όλων των δραστηριοτήτων του αγροτικού κλάδου πρέπει να συμπεριληφθεί επίσης α) η προσφορά γεωργικών υπηρεσιών και β) οι μη αγροτικές δευτερεύουσες δραστηριότητες.

Έτσι το σύνολο των παραπάνω στοιχείων με την πρόσθεση της φυτικής και ζωικής παραγωγής της χρηματικής αξίας των προϊόντων τους μας δίνουν τον παρακάτω πίνακα για την περίοδο 2009-2018. (Στον πίνακα 2.13 έχουν πραγματοποιηθεί αλλαγές για τη συγγραφή της εργασίας)

⁸⁹ <https://www.imf.org/external/datamapper/LUR@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD>

Πίνακας 2.13 Χρηματική Αξία του Συνόλου της Αγροτικής Δραστηριότητας σε Εκατ. Ευρώ

Έτος	Αγροτική Προσφορά Υπηρεσιών	Μη Αγροτικές Δευτερεύουσες Δραστηριότητες	Αγροτική Παραγωγή Προϊόντων	Σύνολο Αξίας Αγροτικής Παραγωγής
2009	392	494	9.858	10.744
2010	259	709	9.584	10.551
2011	232	803	10.076	11.111
2012	219	819	9.637	10.676
2013	202	733	9.603	10.538
2014	229	785	9.887	10.901
2015	242	836	9.890	10.967
2016	263	748	10.196	11.207
2017	283	759	10.499	11.541
2018	263	734	10.484	11.481

Πηγή: <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL42/>

Εξετάζοντας αθροιστικά το σύνολο την αξία της αγροτικής παραγωγής σε ευρώ γίνεται αντιληπτό ότι στα έντονα υφεσιακά χρόνια από το 2010 μέχρι και το 2015 υπάρχει μια μικρή μείωση η οποία δεν συμβαδίζει με τις μεγαλύτερες πτωτικές τάσεις άλλων κλάδων. Με δεδομένη την πτώση της καταναλωτικής δαπάνης που θα δούμε στη συνέχεια, συμπεραίνουμε ότι συνέβαλε αρκετά τα στοιχεία των εξαγωγών για τα αγαθά αυτά, καθώς κατέχουν σημαντικό μερίδιο στις εμπορικές συναλλαγές έχοντας δεχτεί και μεταποίηση από τον δευτερογενή τομέα παραγωγής. Πιο συγκεκριμένα, αναφερόμενοι αποκλειστικά στα εξαγόμενα αγροτικά προϊόντα και όχι σε οποιαδήποτε άλλη μορφή υπηρεσίας, τονίζουμε ότι κατέχουν σημαντική θέση στις εξαγωγών σε χρηματική αξία.

2.8 Καθαρό Επιχειρηματικό Εισόδημα Αγροτικής Παραγωγής

Ένας από τους σημαντικότερους στόχους του επιχειρείν είναι η πραγματοποίηση της εμπορικής ή παραγωγικής δραστηριότητας με σκοπό την είσπραξη εισοδήματος ως ανταπόδοση της προσπάθειας που καταβλήθηκε. Καθαρό εισόδημα αποκαλούμε τα χρήματα που προκύπτουν από μια ενέργεια επιχειρηματική αφού αφαιρεθούν όλα τα έξοδα που έγιναν προκειμένου να δημιουργηθεί. Τα έξοδα αυτά μπορεί να είναι επιχειρηματικά κόστη, φόροι, κόστος συντελεστών παραγωγής, και συμπληρωματικά κόστη.⁹⁰ Αναφερόμενοι πιο συγκεκριμένα στο γεωργικό εισόδημα είναι εκείνο το οποίο προέρχεται αποκλειστικά από την αγροτική δραστηριότητα και από την 01/01/2014 σύμφωνα με τον νόμο 4172/2013 δεν υπάρχει καμία διαφορά με κάθε άλλο επιχειρηματικό κλάδο. Αυτό συμβαίνει διότι δεν καθορίζεται και λογαριάζεται με τρόπο τεκμαρτό, δηλαδή μόνο με τον αριθμό των αξιοποιούμενων στρεμμάτων και το πλήθος των ζώων. Για τον υπολογισμό του καθαρού γεωργικού επιχειρηματικού εισοδήματος αρχικά θα υπολογίσουμε το σύνολο της αγροτικής παραγωγής που είναι το σύνολο της αξίας από 1) τη ζωική παραγωγή, 2) φυτική παραγωγή προϊόντων, 3) υπηρεσίες αγροτικής παραγωγής και 4) δευτερεύουσες μη αγροτικές δραστηριότητες. Τα τέσσερα αυτά στοιχεία αποτελούν την συνολική χρηματική αξία παραγωγής του αγροτικού κλάδου η από την οποία θα προκύψει το καθαρό εισόδημα. Έχοντας πραγματοποιήσει το άθροισμα των τεσσάρων προαναφερθέντων δεδομένων η αναλυτική διαδικασία που ακολουθείτε είναι η εξής:

	Συνολική Αξία Παραγωγής Αγροτικού Κλάδου
-	Κόστος από Εισροές
=	Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία σε Τιμές Βασικές
-	Ανάλωση Παγίου Κεφαλαίου
=	Καθαρά Προστιθέμενη Αξία σε Τιμές Βασικές
+	Επιδότησεις για την Παραγωγή
-	Εισόδημα Μισθωτής Εργασίας
-	Φόροι για την Παραγωγή
=	Εισόδημα Μεικτό/Καθαρό Λειτουργικό Πλεόνασμα
-	Καταβληθείσα Γαιοπρόσοδος
-	Τόκοι Πληρωτέοι
=	Επιχειρηματικό Εισόδημα

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Γεωτεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας

⁹⁰ Keynes John Maynard, (2001), Η Γενική Θεωρία της Απασχόλησης, του Τόκου και του Χρήματος, Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 88-91

Δίνονται αριθμητικά στοιχεία και δεδομένα στον ακόλουθο πίνακα για το επιχειρηματικό αγροτικό εισόδημα για την περίοδο 2008-2017 καθώς και ο ρυθμός μεταβολής του για κάθε έτος. Από το 2011 και έπειτα τα δεδομένα που παρατίθενται είναι προσωρινά. (Στον πίνακα 2.14 έχουν πραγματοποιηθεί αλλαγές για τη συγγραφή της εργασίας)

Πίνακας 2.14 Αγροτικό Επιχειρηματικό Εισόδημα σε Τρέχουσες Τιμές και Ρυθμός Μεταβολής

Έτος	Αγροτικό Επιχειρηματικό Εισόδημα	Ρυθμός Μεταβολής %
2009	5.372	4,8%
2010	5.873	9%
2011	5.219	-11,1%
2012	5.415	3,7%
2013	5.066	-6,4%
2014	5.223	3,1%
2015	5.594	7,1%
2016	4.764	-14,8%
2017	5.461	14,6%
2018	5.147	-5,7%

Πηγή: [https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL42/-](https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL42/)

Το εισόδημα των ενασχολούμενων με την παραγωγή κτηνοτροφικών και γεωργικών ενδιάμεσων και τελικών προϊόντων και υπηρεσιών εμφανώς παρουσιάζει πτώση από το 2011 μέχρι και το 2013 σε αρκετά αισθητό βαθμό. Τα τρία πρώτα έτη της περιόδου ήταν ενθαρρυντικότερα καθώς μέχρι και τα μέσα του 2010 δεν είχε κάνει αισθητή την παρουσία της η ύφεση και οι δημοσιονομικές αλλαγές. Από το 2014 μέχρι και το 2017 το εισόδημα των αγροτών δείχνει να βρίσκεται σε μια μικρή ανάκαμψη παρουσιάζοντας θετικό ρυθμό μεταβολής. Φυσικά, απαιτούνται περισσότερες προσπάθειες για θετικότερη και αποδοτικότερη έκβαση της αγροτικής προσπάθειας για ποικίλους λόγους ειδικά όταν διανύει μια παρατεταμένη ύφεση μια οικονομία όπως η ελληνική. Οι λόγοι αυτοί είναι:

- Περιορισμένη αγοραστική δύναμη των καταναλωτών
- Αρνητικό εμπορικό ισοζύγιο
- Περιορισμένες κρατικές δαπάνες
- Υψηλή φορολογική πολιτική
- Υψηλά επίπεδα ανεργίας
- Ανταγωνισμός από χώρες του εξωτερικού

Χρειάζεται να λάβουμε υπόψιν ότι το επιχειρηματικό εισόδημα για γεωργούς και κτηνοτρόφους από το 1997 μέχρι και το 2017 δεν ξεπέρασε πότε το φράγμα των 6 δισεκατομμυρίων ευρώ, λαμβάνοντας την υψηλότερη τιμή του το 1999 με περίπου 5,8 δισεκατομμύρια ευρώ.

Σημειώνεται ότι το 1999 το πραγματικού ΑΕΠ ήταν 3,1% το έτος 2011, το πραγματικού ΑΕΠ ήταν -9,1% και το 2017 ήταν 1,5%. ⁹¹ Οι αντίστοιχοι ρυθμοί μεταβολής στο επιχειρηματικό αγροτικό εισόδημα σε σχέση με το προηγούμενο έτος ήταν 0,5% για το 1999, για το 2011 ήταν -11,1% και 14,6% για το 2017. ⁹²

⁹¹ https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD

⁹² <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL42/->

Βιβλιογραφία

Ελληνική

- Αβδελίδης Π., (1976) Το Αγροτικό Συνεταιριστικό Κίνημα στην Ελλάδα, Παπαζήση, Αθήνα
- Αγριαντώνη Χρ., Μπουρνόβα Ε., Παπαθανασόπουλος Κ., Προγουλάκης Γ., Ρηγίνος Μ., Χαρλαύτη Τ., Χατζηιωσήφ Χ., (2007), Εισαγωγή στην Νεοελληνική Οικονομική Ιστορία, Τυπωθήτω, Αθήνα
- Βαϊτσος Κ., Μπαρτζώκας Α., (2004) Αναπτυξιακή Οικονομική, Κριτική, Αθήνα
- Δεδουσόπουλος Α., (2000) Θεωρίες της Ανεργίας, Τυπωθήτω-Γιώργος Δαρδάνος, Αθήνα
- Λιανού Θ., Δαμιανού Δ., Μέργου Γ., Ντεμούση Μ., Κατρανίδη Σ., (2009), Αγροτική Οικονομική Θεωρία και Πολιτική, Μπένου, Αθήνα
- Πετρινώτη Ξ., (1989), Αγορές Εργασίας Οικονομικές Θεωρίες και Έρευνες, Παπαζήση, Αθήνα
- Συντονιστής Έρευνας Αρσένος Γ., (2017), Περιγραφή Στρατηγικών Δράσεων ΕΤΑΚ στην Ζωική παραγωγή για τα έτη 2016-2017, Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας, Αθήνα
- Begg D., Fischer S., Dornbusch R., (2006) Εισαγωγή στην Οικονομική, Κριτική, Τόμος Α' Αθήνα
- Gillis M., Perkins D.H., Roemer M., Snodgrass D.R., (2001), Οικονομική της Ανάπτυξης Β' Τόμος, Τυπωθήτω
- Gravelle H., Rees R., (2004), Μικροοικονομική, Α' Τόμος, Gutenberg, Αθήνα
- McCann Philip, (2002), Αστική και Περιφερειακή Οικονομική, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα
- Keynes John Maynard, (2001), Η Γενική Θεωρία της Απασχόλησης, του Τόκου και του Χρήματος, Παπαζήση, Αθήνα
- Ross S., Westerfield R., Jaffe J., (2017), Χρηματοοικονομική των Επιχειρήσεων, Π.Χ. Πασχαλίδης, Λευκωσία

Ξένα

- Ριζόπουλος Γ., (1988) Estimation of Social Welfare Weights in Agricultural Policy: The Case of Greek Cotton, Journal of Agricultural Economics
- Manos V., (1986) A Rational Allocation of Livestock and Feedingstuff Farm Enterprises in a Region of Greece, Oxford Agrarian Studies, UK

Διαδίκτυο

- Γεωτεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας
- ΕΛΣΤΑΤ
- Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων
- Eurostat
- <https://www.agrocapital.gr/Category/Kalliergies/Article/18133/ellinika-ktinotrofika-fyta>
- <http://www.agroekfrasi.gr/se-poies-dendrokalliergeies-strefontai-oi-agrotes/>
- <http://www.gaiapedia.gr/gaiapedia/index.php>
- http://www.hnms.gr/emv/el/climatology/climatology_city?perifereia=Peloponnes e&poli=Velos_Korinthia
- https://www.imf.org/external/datamapper/LUR@WEO/OEMDC/ADVEC/WEO_WORLD
- <http://www.minagric.gr>
- <https://www.olivemagazine.gr/>
- <http://www.opengov.gr/ypaat/?p=1682>
- <http://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SPG06/2017>
- <http://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SPG43/2017>

Κεφάλαιο 3

Σε αυτό το κεφάλαιο γίνεται εισαγωγικά μία γενική αναφορά στο ΑΕΠ προκειμένου να γίνουν διακριτές οι κύριες διαφορές ανάμεσα σε ονομαστικό και πραγματικό και εστιάζουμε στην ανάλυση θεωρητική και στατιστική του ΑΕΠ σε σταθερές τιμές. Αφού ερμηνεύσουμε και εξετάσουμε κάποια στοιχεία σε παγκόσμιο επίπεδο επικεντρωνόμαστε στη γενική πορεία που κατέγραψε ο δείκτης του (πραγματικού) ΑΕΠ στην ελληνική οικονομία, συμπεριλαμβανομένων και των ετών της ύφεσης. Μέσα από την εξέλιξη και τη μέτρηση του ΑΕΠ που μας προσφέρει συμπεράσματα για τις διακυμάνσεις του, βλέπουμε και τους αριθμούς σημαντικών μεγεθών που το προσδιορίζουν. Αυτά είναι οι εξαγωγές, οι εισαγωγές, η τελική καταναλωτική δαπάνη και ο σχηματισμός του ακαθάριστου κεφαλαίου.

3.1 Έννοια και Μέτρηση του ΑΕΠ

Ένα από τα πιο σημαντικά εργαλεία όχι μόνο της μακροοικονομικής επιστήμης αλλά και των οικονομικών επιτελείων αποτελεί το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ). Με δεδομένη τη διαφορετικότητα κάθε έθνους ως προς τη δυναμική και ως προς το είδος (τομέας παραγωγής), η μέτρηση του ΑΕΠ αποτελεί ένα κοινά αποδεκτό δείκτη και κριτήριο για μια πρώτη αξιολόγηση του επιπέδου μιας οικονομίας. Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν όπως αναφέρθηκε συνδράμει σημαντικά, διότι μπορεί να προσδιοριστεί η αξία σε χρήματα όλων των τελικών προϊόντων και υπηρεσιών που μπορούν να παραχθούν εντός των συνόρων μιας χώρας κατά τη διάρκεια ενός οικονομικού έτους. Έτσι, μαζί με πρόσθετα στοιχεία όπως το ποσοστό ανεργίας, απασχόλησης και το εθνικό εισόδημα μπορεί να υπάρξει η καταγραφή ενός κατατοπιστικού συμπεράσματος για την συνολική πορεία και επίδοση μιας οικονομίας.⁹³

Το ΑΕΠ λοιπόν χαρακτηρίζεται ως ένα βασικό μέγεθος για τη μικροοικονομία, καταγράφοντας την αξία σε χρηματικές μονάδες της συνολικής ποσότητας των προϊόντων και υπηρεσιών που παράγονται στα πλαίσια μιας εθνικής οικονομίας για μια δεδομένη χρονική περίοδο. Η μέτρηση του ΑΕΠ μπορεί να γίνει με τρεις διαφορετικούς τρόπους που δίνουν ίδιο αποτέλεσμα. Οι τρόποι αυτοί είναι οι ακόλουθοι:

1. Συνολική Ροή των Αγαθών (Μέτρηση της παραγωγής)
2. Καταναλωτική Δαπάνη (Νοικοκυριών, κράτους και μη κερδοσκοπικών ιδρυμάτων που εξυπηρετούν νοικοκυριά)
3. Συνολικό Άθροισμα σε Έσοδα (Μέτρηση εισοδήματος)

⁹³ Begg D., Fischer S., Dornbusch R., (2006) Εισαγωγή στην Οικονομική, Κριτική, Τόμος Β' Αθήνα, σελ. 39

Ροή των Αγαθών: Στον τρόπο αυτό λαμβάνονται υπόψιν το σύνολο των τελικών αγαθών για τα οποία δαπανούνται χρήματα από το καταναλωτικό κοινό προκειμένου να αποκτηθούν. Δεν περιλαμβάνονται τα αγαθά (ενδιάμεσα) που προορίζονται για να γίνουν μέρος της παραγωγικής διαδικασίας άλλων προϊόντων για να μην υπάρχει το πρόβλημα του διπλού υπολογισμού. Για παράδειγμα, στη μέτρηση του ΑΕΠ με τη ροή των αγαθών, στην περίπτωση των ζυμαρικών δεν θα υπολογισθούν τα συστατικά που χρησιμοποιήθηκαν για την παραγωγή τους (σιτάρι, νερό) και θεωρείται ότι συγκαταλέγονται με την δαπάνη των καταναλωτών διαμέσου του τελικού αγαθού. Έτσι, οι επίσημες εθνικές στατιστικές έρευνες με την συνολική άθροιση της ροής όλων των τελικών υπηρεσιών και προϊόντων είναι σε θέση να υπολογίσουν την χρηματική αξία. Επομένως, αφού παρέχεται η δυνατότητα να μετρηθεί η συνολική αξία σε χρηματικές μονάδες της ροής των αγαθών καταλήγουμε στο ΑΕΠ. Οι τιμές που υπάρχουν για τα τελικά αγαθά στην αγορά χρησιμοποιούνται ως εργαλεία για την καλύτερη μέτρηση λόγω της ανομοιομορφίας των προϊόντων και υπηρεσιών. Έτσι, οι τιμές των ποικίλων τελικών προϊόντων εξισώνονται με τις οριακές καταναλωτικές μονάδες.⁹⁴

Καταναλωτική Δαπάνη: Στην περίπτωση αυτή λαμβάνεται υπόψιν τα χρήματα που δίνονται από τα νοικοκυριά στο σύνολό τους, τις δαπάνες του κράτους καθώς και των μη κερδοσκοπικών ιδρυμάτων που εξυπηρετούν νοικοκυριά (ΜΚΙΕΝ) για αγορές αγαθών και υπηρεσιών. Επίσης, μαζί με την αποτίμηση τις πορείας των επενδύσεων και την διαφορά του εμπορικού ισοζυγίου, προσφέρουν ένα ακριβή αποτέλεσμα.

Άθροισμα σε Κόστος ή Έσοδα: Ο τρόπος αυτός θεωρείται το ίδιο αποτελεσματικός και ακριβής όσο και αυτός των συνολικών ροών και της καταναλωτικής δαπάνης. Χρηματικό κόστος καταβάλλεται από την επιχείρηση όπως για παράδειγμα στην έμμισθη εργασία και τη γη, τα οποία όμως με τη σειρά τους μετατρέπονται σε έσοδα για αρκετά νοικοκυριά. Αυτό συμβαίνει στο σύνολο της οικονομίας σε ευρεία κλίμακα με κύριο σημεία το κόστος όλων των επιχειρήσεων για μισθούς, όπου λαμβάνει τον ορισμό του εσόδου για τους απασχολούμενους οι οποίοι έχουν και ανήκουν σε νοικοκυριά. Η μέτρηση και η άθροιση των στοιχείων αυτών, δηλαδή κόστη επιχειρήσεων για την εργασία και έσοδα νοικοκυριών (ημερομίσθια, πληρωμή τόκων, μισθώσεις χώρου, κατανομή κερδών κεφαλαίου) κατευθύνουν στον υπολογισμό του ΑΕΠ.⁹⁵

Επιπρόσθετα, συνυπολογίζοντας τον παράγοντα του πληθωρισμού ο οποίος μεταβάλλει σε τακτά χρονικά διαστήματα τις τιμές των αγαθών και υπηρεσιών,

⁹⁴ Nordhaus S., (2000), Οικονομική, Τόμος Β', Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 67-69

⁹⁵ Nordhaus S., (2000), Οικονομική, Τόμος Β', Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 67-69

απαιτείται η μεταβλητή τους να είναι σταθερή για την μέτρηση του εθνικού προϊόντος. Έτσι, έχουμε τις περιπτώσεις μέτρησης α) του ονομαστικού ΑΕΠ και β) του πραγματικού ΑΕΠ. Στο ονομαστικό καταγράφεται το ΑΕΠ ενός συγκεκριμένου χρόνου, υπολογίζοντας τις αγοραίες πραγματικές τιμές (τρέχουσες). Στο πραγματικό ΑΕΠ, οι παραγόμενες ποσότητες προϊόντων πολλαπλασιάζονται με ένα μη κυμαινόμενο σύνολο τιμών. Με άλλα λόγια, μια μεταβολή στο πραγματικό ΑΕΠ θα οφείλεται σε μεταβολές στη ποσότητα παραγωγής των αγαθών, ενώ μια μεταβολή στο ονομαστικό ΑΕΠ θα προκύπτει από μεταβολές στις τρέχουσες τιμές και όχι από την ποσότητα των παραγόμενων αγαθών.⁹⁶

Για την ορθή προσαρμογή στις αλλαγές της παραγωγής αγαθών χρησιμοποιείται ο αποπληθωριστής ΑΕΠ, δίνοντας τη σχέση του αποπληθωριστή ΑΕΠ όπου έχουμε:

$$\text{Αποπληθωριστής ΑΕΠ} = \frac{\text{Ονομαστικό ΑΕΠ}}{\text{Πραγματικό ΑΕΠ}}$$

$$\text{Επίσης: Πραγματικό ΑΕΠ (Q)} = \frac{\text{Ονομαστικό ΑΕΠ}}{\text{Αποπληθωριστής ΑΕΠ}} = \frac{PQ}{P}$$

Θα ήταν δυνατό να αναφέρουμε τον αποπληθωριστή ΑΕΠ ως μέσο όρο του συνόλου των τιμών, όλων των παραγόμενων τελικών προϊόντων, με κάθε μία τιμή ξεχωριστά να σταθμίζεται με σχέση τι ποσοστό καταλαμβάνει το ανάλογο προϊόν μέσα στο ΑΕΠ. Η διακύμανση στις σταθμίσεις συνεπάγεται με αλλαγές των σχετικών ποσοστών με το πέρασμα των χρόνων. Ο πληθωρισμός είναι εφικτό να καταγράψει το ποσοστό του, χρησιμοποιώντας το ποσοστό μεγέθυνσης αποπληθωριστή ΑΕΠ. Έτσι προκύπτει η σχέση:

Ρυθμός Αύξησης του Ονομαστικού ΑΕΠ

- Ρυθμός Αύξησης του Πραγματικού ΑΕΠ

= Ποσοστό Πληθωρισμού⁹⁷

Τέλος, το ΑΕΠ για την ακριβή καταγραφή του στα πλαίσια μιας εθνικής οικονομίας παρουσιάζει ορισμένα προβλήματα και αδυναμίες. Μια κύρια πηγή πληροφοριών για τον υπολογισμό του ΑΕΠ είναι η φορολογική διαδικασία. Οι επιχειρήσεις είναι υποχρεωμένες να δηλώνουν τις συνολικές πωλήσεις τους σε χρηματική αξία και τα φυσικά πρόσωπα από τη μεριά τους είναι υποχρεωμένα να δηλώνουν τα συνολικά τους εισοδήματα όταν τα λαμβάνουν. Έτσι, το κράτος ανάλογα με το φορολογικό

⁹⁶ Burda M., Wyplosz C., (2008), Ευρωπαϊκή Μακροοικονομική, Gutenberg, Αθήνα, σελ. 61

⁹⁷ Burda M., Wyplosz C., (2008), Ευρωπαϊκή Μακροοικονομική, Gutenberg, Αθήνα, σελ. 62

σύστημα που επικρατεί και την κλίμακα που ανήκει η επιχείρηση και το φυσικό πρόσωπο ορίζει να πληρωθούν τα αντίστοιχα χρηματικά ποσά. Η παράνομη όμως απόκρυψη μέρος ή ολόκληρου του εισοδήματος που αποτελεί στοιχεία της παραοικονομικής δραστηριότητας πέρα από την νόμιμη είσπραξη εμποδίζει και την σωστή μέτρηση του ΑΕΠ. Παρόμοια θέματα για την μέτρηση του ΑΕΠ προκύπτουν και με την μη πληρωμή της εργασίας, η οποία μπορεί να αντιπροσωπεύει ένα μεγάλο μέρος του ΑΕΠ (εργασίες που γίνονται στα πλαίσια του νοικοκυριού, καθώς και η αδήλωτη εργασία).⁹⁸

3.2 Διακύμανση του Πραγματικού ΑΕΠ (Ρυθμός Ανάπτυξης Οικονομίας)

Όπως αναφέραμε και στην άνω ενότητα το πραγματικό ΑΕΠ αποτελεί μέτρο προσδιορισμού της χρηματικής αξίας στη διαδικασία παραγωγής σε μια εθνική οικονομία, υπολογίζοντας τις αλλαγές των τιμών κατά τη διάρκεια μεταβολών των ετών. Οι παγκόσμιες εξελίξεις κυρίως στον οικονομικό τομέα, η κατανομή και η διάθεση του εισοδήματος καθώς και οι τιμές των αγαθών είναι δύο σημαντικοί παράγοντες που μπορούν να επηρεάσουν σημαντικά την κατανάλωση. Επίσης, ο ρόλος των επενδύσεων και η καλλιέργεια των συνθηκών προκειμένου να δημιουργούνται ευνοϊκές συνθήκες για αυτές είναι ιδιαίτερα κρίσιμο για τη δυναμική μιας οικονομίας. Οι μεγάλοι και έντονοι ρυθμοί αύξησης στα επίπεδα του εισοδήματος, δεν είναι δυνατό να παγιωθούν για εύλογα χρονικά διαστήματα εφόσον οι οικονομίες δεν είναι σε θέση να κρατούν τις επενδύσεις σε υψηλό ποσοστό στα πλαίσια του ΑΕΠ.⁹⁹

Πολλοί ακόμη πρόσθετοι παράγοντες μπορούν να κατευθύνουν και να μεταβάλλουν θετικά ή αρνητικά το πραγματικό ΑΕΠ. Αυτοί είναι οι κρατικές δαπάνες και οι παρεμβάσεις ανάλογα με την δυνατότητα του κράτους, με τα επίπεδα της παραγωγής, αν καλύπτουν ή όχι τις πληθυσμιακές ανάγκες μια χώρας για τη ζήτηση υπηρεσιών και αγαθών καθορίζοντας το ύψος των εισαγωγών και των εξαγωγών.¹⁰⁰

⁹⁸ Burda M., Wyplosz C., (2008), Ευρωπαϊκή Μακροοικονομική, Gutenberg, Αθήνα, σελ. 64

⁹⁹ Gillis M., Perkins D.H., Roemer M., Snodgrass D.R., (2001), Οικονομική της Ανάπτυξης Β' Τόμος, Τυπωθήτω, Αθήνα σελ. 17

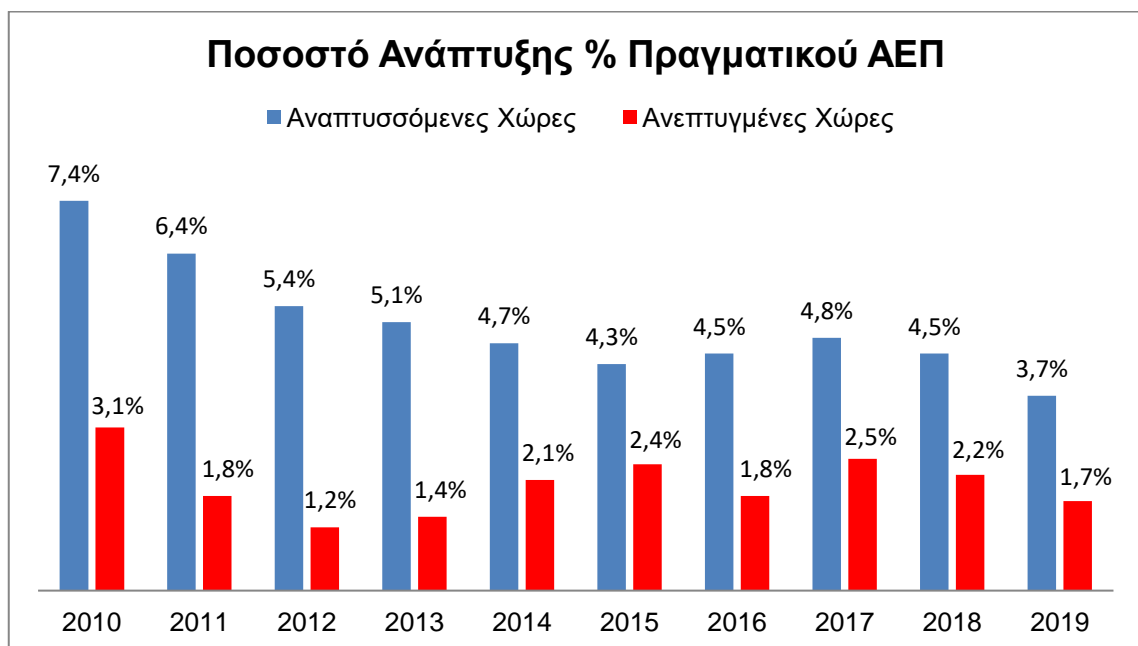
¹⁰⁰ Bowles S., Edwards R., (1996), Κατανοώντας τον Καπιταλισμό, Gutenberg, Αθήνα, σελ. 35

3.2.1 Διακύμανση Πραγματικού ΑΕΠ σε Αναπτυσσόμενες και Ανεπτυγμένες Οικονομίες

Στη συνέχεια θα αναφέρουμε σε αριθμητικά δεδομένα την μεταβολή (θετική ή αρνητική) που πραγματοποιείται στα επίπεδα του ρυθμού ανάπτυξης του ΑΕΠ σε όλες τις περιοχές του πλανήτη κατηγοριοποιούμενες σε α) σε αναπτυσσόμενες και ανεπτυγμένες χώρες και β) γεωγραφικές ζώνες οι οποίες είναι:

Χώρες της Αφρικής	Ανατολική Ασία
Αυστραλία/Νέα Ζηλανδία	Ανατολική Ευρώπη
Βόρεια Αμερική	Μέση Ανατολή
Νότια Αμερική	Δυτική Ευρώπη
Κεντρική Αμερική	Νότια Ασία
Κεντρική Ασία	Νοτιοανατολική Ασία
Καραϊβική	Νήσοι Ειρηνικού

Διάγραμμα 3.1 Ποσοστό Ανάπτυξης Πραγματικού ΑΕΠ σε Αναπτυσσόμενες και Ανεπτυγμένες Οικονομίες 2010-2019

Πηγή: https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOORLD

Στο διάγραμμα φαίνεται ξεκάθαρα ότι το ποσοστό ανάπτυξης του πραγματικού ΑΕΠ στις αναπτυσσόμενες χώρες είναι μεγαλύτερο σε μέγεθος σε σχέση με τον αντίστοιχο των ανεπτυγμένων χωρών. Ο μέσος όρος του ποσοστού ανάπτυξης του πραγματικού ΑΕΠ για τις αναπτυσσόμενες οικονομίες την τελευταία δεκαετία είναι 5,1% και για τις ανεπτυγμένες είναι 2%. Από το έτος 2013 και έπειτα βλέπουμε ότι παρά την διαφορά

που υπάρχει το ποσοστό ανάπτυξης του πραγματικού ΑΕΠ για τις αναπτυσσόμενες οικονομίες αν και έχει θετικές τιμές καταγράφει μια σταδιακή πτώση, όπου ακολουθείτε από μια μικρή αλλά παγιωμένη ανοδική πορεία του πραγματικού ΑΕΠ για τις ανεπτυγμένες χώρες. Αυτό επιβεβαιώνεται παρατηρώντας τον μέσο όρο ποσοστού ανάπτυξης από το 2015 και έπειτα όπου είναι 4,4% για τις αναπτυσσόμενες χώρες και 2,1% για τις ανεπτυγμένες.

Οι διαφορές που εμφανίζονται και επηρεάζουν το πραγματικό ΑΕΠ προκύπτουν από διάφορους παράγοντες οι οποίοι μπορεί να είναι:

- Πληθυσμιακές μεταβολές και διαφορές αναπτυσσόμενες και ανεπτυγμένων χωρών.
- Υποκατάσταση εισαγωγών και προώθηση εθνικής παραγωγής με αύξηση των εξαγωγών.
- Αύξηση άμεσων ξένων επενδύσεων σε χώρες που ευνοούν την πραγματοποίηση της παραγωγής με οικονομίες κλίμακας.¹⁰¹

Αξίζει να αναφέρουμε ότι οι εξαγωγές και οι επενδύσεις έχουν σημαντικότερο ρόλο στην διαφορά της ανάπτυξης του πραγματικού ΑΕΠ, ερμηνεύοντας με αυτόν τον τρόπο τις ανισοροπίες και τις ερωτήσεις που μπορεί να δημιουργούνται για το πώς μπορεί μια χώρα με αναπτυσσόμενη οικονομία το 2017 όπως η Κένυα και η Γκάνα να έχουν ανάπτυξη του πραγματικού ΑΕΠ 5% και 8,1% αντίστοιχα και χώρες με ανεπτυγμένη οικονομία όπως η Γερμανία και ο Καναδάς να έχουν 2,5% και 3% αντίστοιχα.¹⁰²

Αναφερόμενη στην περίπτωση της Κένυας, πρόκειται για μια κατάσταση η οποία διαμορφωνόταν από παλαιότερα χρόνια, κάνοντας προσπάθεια από το 1970 μέχρι και σήμερα να πραγματοποιήσει αύξηση εξαγωγών με ταυτόχρονη μείωση των εισαγωγών. Αρχικά, το 1970 τα εξαγόμενα προϊόντα της και υπηρεσίες υπολογίζονταν στο 28% του ΑΕΠ της. Το έτος 1993 κατέγραψε ότι το 55% των αγαθών εξαγωγής της ήταν αγροτικής παραγωγής. Εφαρμόζοντας υψηλούς δασμούς στα εισαγόμενα προϊόντα και την πολιτική των ποσοστώσεων προσπάθησε να προσελκύσει νέες επενδύσεις για περισσότερη αύξηση της παραγωγής αλλά και της βιομηχανίας. Το έτος 1992 καταγράφηκε πτώση των εξαγωγών και περιορίστηκαν στο 25% του ΑΕΠ της. Από το 1970 μέχρι και το 1993 κλάδος της μεταποίησης στη Κένυα αυξάνονταν κατά 7% το χρόνο του ΑΕΠ της. Οι κύριες μεταποιητικές και βιομηχανικές δραστηριότητες ήταν ο κλάδος της υπόδησης, των ενδυμάτων, η επεξεργασία του πετρελαίου, η

¹⁰¹ Gillis M., Perkins D.H., Roemer M., Snodgrass D.R., (2001), Οικονομική της Ανάπτυξης Β' Τόμος, Τυπωθήτω, Αθήνα σελ. 330

¹⁰² https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEO_WORLD

παραγωγή πλαστικών εμπορευμάτων και η συναρμολόγηση μηχανοκίνητων προϊόντων.¹⁰³

3.2.2 Διακύμανση Πραγματικού ΑΕΠ Ανά Γεωγραφική Περιοχή

Πέρα από τον διαχωρισμό σε ανεπτυγμένες και αναπτυσσόμενες οικονομίες θα γίνει αναφορά με αριθμητικά στοιχεία για την ανάπτυξη του πραγματικού ΑΕΠ ανάλογα με τη γεωγραφική περιοχή σε παγκόσμια επίπεδο. Ακολουθούν σχετικοί πίνακες με τα σχετικά δεδομένα για την περίοδο 2010-2014 και 2015-2019. (Στον πίνακα 3.1 και 3.2 έχουν πραγματοποιηθεί αλλαγές για τη συγγραφή της εργασίας)

Πίνακας 3.1 Ποσοστό Ανάπτυξης Πραγματικού ΑΕΠ Γεωγραφικών Περιοχών 2010-2014

Έτος	2010	2011	2012	2013	2014
Ανατολική Ασία	8,7%	6,7%	5,8%	6,0%	5,5%
Ανατολική Ευρώπη	3,4%	4,4%	2,5%	1,6%	1,1%
Αυστραλία/Νέα Ζηλανδία	2,3%	2,7%	3,6%	2,1%	2,7%
Αφρική	5,8%	2,8%	7,0%	3,6%	3,9%
Βόρεια Αμερική	2,8%	1,9%	2,3%	1,8%	2,6%
Δυτική Ευρώπη	2,2%	1,6%	-0,5%	0,2%	1,6%
Καραϊβική	0,6%	1,8%	0,8%	1,6%	0,8%
Κεντρική Αμερική	5,1%	5,1%	4,5%	4,1%	4,8%
Κεντρική Ασία	7,8%	9,4%	5,2%	7,7%	4,9%
Μέση Ανατολή	5,2%	6,6%	3,0%	3,1%	3,2%
Νήσοι Ειρηνικού	7,7%	1,9%	3,4%	3,9%	10,4%
Νότια Αμερική	6,7%	4,9%	2,6%	3,4%	0,5%
Νότια Ασία	9,1%	6,3%	5,4%	6,0%	6,9%
Νοτιοανατολική Ασία	7,4%	5,0%	6,1%	5,1%	4,8%

Πηγή: https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEO_WORLD

¹⁰³ Gillis M., Perkins D.H., Roemer M., Snodgrass D.R., (2001), Οικονομική της Ανάπτυξης Β' Τόμος, Τυπωθήτω, Αθήνα σελ. 361

Πίνακας 3.2 Ποσοστό Ανάπτυξης Πραγματικού ΑΕΠ Γεωγραφικών Περιοχών 2015-2019

Έτος	2015	2016	2017	2018	2019
Ανατολική Ασία	5,2%	5,1%	5,6%	5,1%	4,7%
Ανατολική Ευρώπη	-0,1%	1,6%	3,2%	3,4%	2,5%
Αυστραλία/Νέα Ζηλανδία	2,5%	3,0%	2,6%	2,8%	1,9%
Αφρική	3,3%	2,1%	3,8%	3,5%	3,3%
Βόρεια Αμερική	2,9%	1,7%	2,3%	2,8%	1,9%
Δυτική Ευρώπη	2,2%	1,9%	2,5%	1,8%	1,3%
Καραϊβική	1,0%	-0,8%	0,6%	1,6%	0,7%
Κεντρική Αμερική	4,9%	4,5%	4,2%	3,8%	3,2%
Κεντρική Ασία	5,1%	3,0%	6,4%	3,3%	2,2%
Μέση Ανατολή	2,1%	5,6%	0,8%	0,2%	-0,4%
Νήσοι Ειρηνικού	7,7%	3,9%	4,0%	0,5%	3,2%
Νότια Αμερική	-1,1%	-2,4%	0,8%	0,3%	-0,2%
Νότια Ασία	7,4%	7,7%	6,8%	6,1%	4,3%
Νοτιοανατολική Ασία	4,9%	5,0%	5,4%	5,2%	4,7%

Πηγή: https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOORLD

Αναλύοντας τα παραπάνω δεδομένα για τις περιοχές:

- Ανατολική Ασία: Ο μέσος όρος ποσοστού ανάπτυξης για αυτή την περιοχή για την περίοδο 2010-2014 είναι 6,5% και για την περίοδο 2015-2019 είναι 5,1%.
- Ανατολική Ευρώπη: Ο μέσος όρος ρυθμού μεγέθυνσης για αυτή την περιοχή για την περίοδο 2010-2014 είναι 2,6% και για την περίοδο 2015-2019 είναι 2,1%.
- Αυστραλία/Νέα Ζηλανδία: Ο μέσος όρος ποσοστού ανάπτυξης για τις δύο αυτές χώρες για την περίοδο 2010-2014 είναι 2,7% και για την περίοδο 2015-2019 είναι 2,6%.
- Αφρική: Ο μέσος όρος ποσοστού ανάπτυξης για την Ήπειρο της Αφρικής για την περίοδο 2010-2014 είναι 4,7% και για την περίοδο 2015-2019 είναι 3,1%.
- Βόρεια Αμερική: Ο μέσος όρος ποσοστού ανάπτυξης για τις οικονομίες του Καναδά και των ΗΠΑ και για την περίοδο 2010-2014: 2,3% και για την περίοδο 2015-2019 είναι 2,3%.
- Δυτική Ευρώπη: Ο μέσος όρος ποσοστού ανάπτυξης για αυτή την περιοχή για την περίοδο 2010-2014 είναι 1% και για την περίοδο 2015-2019 είναι 1,9%.
- Καραϊβική: Ο μέσος όρος ποσοστού ανάπτυξης του πραγματικού ΑΕΠ για τις χώρες νησιά της περιοχής αυτής είναι 1,10% και 0,6% για τις δυο περιόδους.

- Κεντρική Αμερική: Ο μέσος όρος ποσοστού ανάπτυξης για αυτή την περιοχή είναι 4,7% και 4,10% για τις δυο περιόδους.
- Κεντρική Ασία: Ο μέσος όρος ποσοστού ανάπτυξης για αυτή την περιοχή είναι 7% και 4% για τις δυο περιόδους.
- Μέση Ανατολή: Ο μέσος όρος ποσοστού ανάπτυξης για αυτή την περιοχή είναι 4% και 1,6% για τις δυο περιόδους.
- Νήσοι Ειρηνικού: Ο μέσος όρος ποσοστού ανάπτυξης για αυτή την περιοχή για την περίοδο 2010-2014 είναι 5,5% και για την περίοδο 2015-2019 είναι 3,9%.
- Νότια Αμερική: Ο μέσος όρος ποσοστού ανάπτυξης για αυτή την περιοχή είναι 3,6% και -0,5% για τις δυο περιόδους.
- Νότια Ασία: Ο μέσος όρος ποσοστού ανάπτυξης για αυτή την περιοχή είναι 6,7% και 6,9% για τις δυο περιόδους.
- Νοτιοανατολική Ασία: Ο μέσος όρος ποσοστού ανάπτυξης για αυτή την περιοχή για την περίοδο 2010-2014 είναι 5,6% και για την περίοδο 2015-2019 είναι 5%.

Προκύπτει ότι η περιοχή με τον χαμηλότερο ποσοστό ανάπτυξης του πραγματικού ΑΕΠ για την τελευταία δεκαετία είναι αυτή της Λατινικής Αμερικής και με τον υψηλότερο ρυθμό η περιοχή της Νότιας Ασίας με 6,8% μέσο όρο.

3.3 Συνολική Αξία Παραγωγής σε Τρέχουσες και Σταθερές Τιμές

Στον ελλαδικό χώρο η κατάσταση της οικονομίας και της παραγωγής έγινε ιδιαίτερα δύσκολη από την έναρξη της ύφεσης (2010) και έπειτα. Η ύφεση και τα μέτρα που πάρθηκαν από την ελληνική πλευρά και τους δανειστές προκειμένου να αποφευχθεί ο κίνδυνος χρεωκοπίας ήταν ιδιαίτερα σκληρά προκαλώντας μήνα με τον μήνα προβλήματα που επηρέαζαν όλους τους παράγοντες της οικονομίας. Εισόδημα και ανεργία μεταβλήθηκαν αντίστροφα επηρεάζοντας σημαντικά την κατανάλωση. Η υψηλή φορολογία έφερε σταδιακή μείωση των επενδύσεων, οι κρατικές δαπάνες μειώθηκαν και το εμπορικό ισοζύγιο λάμβανε αρνητικές τιμές.¹⁰⁴ Το τελικό αποτέλεσμα ήταν η προβληματική πορεία του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος. Την πορεία του ΑΕΠ θα την αναπαραστήσουμε με τα ακόλουθα διαγράμματα για 3 χρονικές περιόδους χωρισμένες σε 5 έτη ή κάθε μία (σύνολο 15 έτη). Η πρώτη από το 2004 μέχρι και το 2008, η δεύτερη από το 2009 μέχρι και το 2013 και η τρίτη από το 2014 μέχρι το 2018.

Ο διαχωρισμός γίνεται για να καταγραφεί η πορεία του πραγματικού και ονομαστικού ΑΕΠ πριν τη διάρκεια της ύφεσης, κατά τη διάρκεια της μεγάλης ύφεσης 2010-2014

¹⁰⁴ Ινστιτούτο Εργασίας/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, (2018), Η Ελληνική Οικονομία και Απασχόληση, Ετήσια Έκθεση, Καμπύλη Advertising, Αθήνα

όπου καταγράφηκαν τα πιο αρνητικά ποσοστά σε ανεργία και κατανάλωση και την τρίτη περίοδο για να καταγραφεί η πορεία του ΑΕΠ μετά από μια μικρή βελτίωση των οικονομικών δεικτών. Για τον προσδιορισμό του πραγματικού και ονομαστικού ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος με τον υπολογισμό της παραγωγής θα πρέπει να γίνει η ακόλουθη διαδικασία που αποτελείται από τα εξής βήματα:

1. Υπολογισμός Χρηματικής Αξίας της Συνολικής Παραγωγής Προϊόντων και Υπηρεσιών
2. Προστιθέμενη Αξία (Ακαθάριστη) = Χρηματική Αξία Συνολικής Παραγωγής Προϊόντων και Υπηρεσιών – Ενδιάμεση Ανάλωση Αγαθών
3. Προστιθέμενη Αξία (Ακαθάριστη) + Φόροι
4. ΑΕΠ = Προστιθέμενη Αξία (Ακαθάριστη) + Φόροι – Επιδοτήσεις Αγαθών

Αρχικά για την πρώτη περίοδο παρουσίασης στοιχείων έχουμε τους ακόλουθους πίνακες 3.3 και 3.4. Τα αποτελέσματα ονομαστικού και πραγματικού ΑΕΠ διαφέρουν λόγω υπολογισμού του ονομαστικού ΑΕΠ σε τρέχουσες τιμές. Τα στοιχεία που είναι προϊόν εξαγωγής έρευνας της ΕΛΣΤΑΤ από το 2011 μέχρι και το 2018 είναι προσωρινά. (Στους πίνακες 3.3 και 3.4 έχουν πραγματοποιηθεί αλλαγές για τη συγγραφή της εργασίας)

Πίνακας 3.3 Σύνολο Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος σε Τρέχουσες Τιμές (Ονομαστικό ΑΕΠ) 2004-2008 σε Εκατ. Ευρώ

Έτος	Συνολική Παραγωγή Προϊόντων και Υπηρεσιών	Ακαθάριστη Πρόσθετη Αξία	Φόροι	ΑΕΠ
2004	311.799	174.773	21.635	193.715
2005	321.498	178.820	22.755	199.242
2006	353.965	193.047	25.572	217.861
2007	377.759	205.266	28.120	232.693
2008	386.426	213.818	28.640	241.990

Πηγή: <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL15/>

Πίνακας 3.4 Σύνολο Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος σε Σταθερές Τιμές (Πραγματικό ΑΕΠ) 2004-2008 (Έτος Βάσης 2010) σε Εκατ. Ευρώ

Έτος	Συνολική Παραγωγή Προϊόντων και Υπηρεσιών	Ακαθάριστη Πρόσθετη Αξία	Φόροι	ΑΕΠ
2004	302.391	169.873	20.915	187.959
2005	311.210	175.457	21.699	194.876
2006	340.930	186.643	24.669	210.474
2007	365.415	198.256	27.338	224.993
2008	368.023	204.885	27.543	231.914

Πηγή: <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL15/>

Όπως έχει επισημανθεί η εξέλιξη και η καταγραφή του πραγματικού ΑΕΠ δείχνει την πραγματικά μεταβαλλόμενη ποσότητα αγαθών και υπηρεσιών που παρήχθησαν μέσα σε μια οικονομία.¹⁰⁵ Η απεικόνιση στον πίνακα 3.4 μας δείχνει μια σταθερά ανοδική πορεία σε σταθερές τιμές κάθε έτος από το 2004 μέχρι και το 2008 δείχνοντας άνοδο στο τέλος της πενταετίας περίπου 43.955 εκατομμύρια ευρώ. Όμοια είναι και η κατάσταση και σε τρέχουσες τιμές όπου από το 2004 μέχρι και το 2008 σημείωσε άνοδο κατά 48.275 εκατομμύρια ευρώ

Αντίστοιχα δεδομένα δίνονται και για την περίοδο 2009 μέχρι και 2013 (5 έτη) για την εξέλιξη του πραγματικού και ονομαστικού ΑΕΠ στην Ελλάδα, περίοδο με έντονη ύφεση επηρεάζοντας την αγορά, μειώνοντας του ρυθμούς ανάπτυξης και την απασχόληση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού. (Στους πίνακες 3.5 και 3.6 έχουν πραγματοποιηθεί αλλαγές για τη συγγραφή της εργασίας)

Πίνακας 3.5 Σύνολο Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος σε Τρέχουσες Τιμές (Ονομαστικό ΑΕΠ) 2009-2013 σε Εκατ. Ευρώ

Έτος	Συνολική Παραγωγή Προϊόντων και Υπηρεσιών	Ακαθάριστη Πρόσθετη Αξία	Φόροι	ΑΕΠ
2009	375.814	212.390	25.674	237.534
2010	355.758	197.729	26.920	224.124
2011	323.282	178.181	25.796	203.308
2012	306.800	166.159	23.320	188.389
2013	298.638	159.199	22.263	179.616

Πηγή: <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL15/>

¹⁰⁵ Nordhaus S., (2000), Οικονομική, Τόμος Β', Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 67

Πίνακας 3.6 Σύνολο Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος σε Σταθερές Τιμές (Πραγματικό ΑΕΠ) 2009-2013 (Έτος Βάσης 2010) σε Εκατ. Ευρώ

Έτος	Συνολική Παραγωγή Προϊόντων και Υπηρεσιών	Ακαθάριστη Πρόσθετη Αξία	Φόροι	ΑΕΠ
2009	373.792	206.587	25.538	231.576
2010	348.422	200.314	24.731	224.521
2011	318.249	179.608	22.440	201.377
2012	305.129	167.779	22.134	188.909
2013	305.422	162.296	22.660	183.224

Πηγή: <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL15/>

Η εξέλιξη του πραγματικού ΑΕΠ από το 2009 συνέχισε να εμφανίζει αρνητική πορεία σε σχέση με το προηγούμενο έτος (2008). Έπειτα ακολουθούν έντονες πτωτικές τάσεις λόγω της έναρξης της οικονομικής ύφεσης στην Ελλάδα και τις ραγδαίες αλλαγές που ακολουθούν. Κάθε αλλαγή του έτους μεταφράζεται και σε πτωτική μεταβολή του πραγματικού ΑΕΠ από το 2010 και έπειτα. Ακριβώς η ίδια κατάσταση ισχύει και για το ονομαστικό ΑΕΠ. Για το πραγματικό ΑΕΠ η διαφορά από το 2009 μέχρι και το 2013 ανέρχεται σε ένα αρκετά μεγάλο ποσό που ανέρχεται στα 48.352 εκατομμύρια ευρώ και για το ονομαστικό ΑΕΠ περίπου σε -57.918 εκατομμύρια ευρώ.

Για την περίοδο 2014-2018 η καταγραφή του πραγματικού και ονομαστικού ΑΕΠ για την ελληνική οικονομία δίνεται από τα παρακάτω δεδομένα και στοιχεία. Πίνακας 3.7 και πίνακας 3.8. Τα στοιχεία που είναι προϊόν εξαγωγής της έρευνας της ΕΛΣΤΑΤ από το 2011 μέχρι και το 2018 είναι προσωρινά. (Στους πίνακες 3.7 και 3.8 έχουν πραγματοποιηθεί αλλαγές για τη συγγραφή της εργασίας)

Πίνακας 3.7 Σύνολο Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος σε Τρέχουσες Τιμές (Ονομαστικό ΑΕΠ) 2014-2018 σε Εκατ. Ευρώ

Έτος	Συνολική Παραγωγή Προϊόντων και Υπηρεσιών	Ακαθάριστη Πρόσθετη Αξία	Φόροι	ΑΕΠ
2014	293.673	156.606	22.235	177.349
2015	287.504	155.577	22.136	176.110
2016	277.616	151.939	23.973	174.237
2017	287.749	154.593	24.210	177.152
2018	295.638	155.780	25.476	179.727

Πηγή: <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL15/>

Πίνακας 3.8 Σύνολο Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος σε Σταθερές Τιμές (Πραγματικό ΑΕΠ) 2014-2018 (Έτος Βάσης 2010) σε Εκατ. Ευρώ

Έτος	Συνολική Παραγωγή Προϊόντων και Υπηρεσιών	Ακαθάριστη Πρόσθετη Αξία	Φόροι	ΑΕΠ
2014	299.762	159.327	22.968	180.870
2015	297.357	156.336	21.917	176.619
2016	284.925	154.279	22.780	175.248
2017	284.145	154.919	23.189	176.469
2018	292.004	156.362	25.076	179.914

Πηγή: <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL15/>

Ολοκληρώνοντας την μελέτη για την εξέλιξη του ΑΕΠ τονίζουμε ότι η διαφορά ανάμεσα στα έτη 2014 και 2018 για το ονομαστικό και πραγματικό ΑΕΠ είναι 2.378 και 956 εκατομμύρια ευρώ αντίστοιχα. Σε ρυθμό μεταβολής τα νούμερα μεταφράζονται σε 1,3% και 0,5%. Τέλος, για τον υπολογισμό των εξαγωγών συμπεριλαμβάνονται α) στατιστικά στοιχεία προς και από κράτη που δεν υπάγονται στην Ευρωπαϊκή Ένωση (οι πηγές προέρχονται από τελωνεία) και β) από έρευνες ενδοκοινοτικού εμπορίου (οι πηγές προέρχονται από έντυπο που παρέχουν οι οργανισμοί).¹⁰⁶

3.4 Καταναλωτική Δαπάνη σε Τρέχουσες και Σταθερές Τιμές

Όπως έχει αναφερθεί η καταναλωτική δαπάνη σε συνδυασμό με τον ακαθάριστο σχηματισμό κεφαλαίου είναι ένας πρόσθετος τρόπος για την μέτρηση του ΑΕΠ είτε σε τρέχουσες τιμές είτε σε ονομαστικές. Η συνολική καταναλωτική δαπάνη περιλαμβάνει τα χρήματα που ξοδεύονται από τα νοικοκυριά, τα ιδρύματα που δεν χαρακτηρίζονται ως κερδοσκοπικά προς εξυπηρέτηση των νοικοκυριών και τις δαπάνες του κράτους προκειμένου να αποκτήσουν τελικά αγαθά και υπηρεσίες.¹⁰⁷

Στη συνέχεια δίνεται η μεθοδολογία καταγραφής του ΑΕΠ (σε τρέχουσες και ονομαστικές τιμές) από την Ελληνική Στατιστική Αρχή

1. Συνολική Καταναλωτική Δαπάνη = Δαπάνη Νοικοκυριών + Ιδρύματα μη Κερδοσκοπικά προς Εξυπηρέτηση Νοικοκυριών + Δαπάνες Κρατικές
2. Σχηματισμός Κεφαλαίου (Ακαθάριστος) = Σχηματισμός Πάγιου Κεφαλαίου (Ακαθάριστος) + Αποθεματική Μεταβολή
3. Εμπορικό Ισοζύγιο = Εξαγωγές – Εισαγωγές

¹⁰⁶ <https://www.bankofgreece.gr/statistika/ekswterikos-tomeas/isozygio-plhrwmwn/isozygio-agathwn>

¹⁰⁷ <https://www.investopedia.com/terms/c/consumer-spending.asp>

4. ΑΕΠ σε αγοραίες τιμές = Τελική Καταναλωτική Δαπάνη + Σχηματισμός Κεφαλαίου (Ακαθάριστος) – Καθαρές Εξαγωγές

Αναφερόμενοι στα 15 τελευταία έτη στην οικονομία της Ελλάδας ακολουθούν σχετική πίνακες χωρισμένοι σε περιόδους ανά πέντε ετών για την επιβεβαίωση της καταγραφής του ΑΕΠ και την διεξαγωγή της διαδικασίας από την προσέγγιση της δαπάνης. Τα στοιχεία που είναι προϊόν εξαγωγής έρευνας της ΕΛΣΤΑΤ από το 2011 μέχρι και το 2018 είναι προσωρινά. (Στους πίνακες 3.9 και 3.10 έχουν πραγματοποιηθεί αλλαγές για τη συγγραφή της εργασίας)

Πίνακας 3.9 Σύνολο Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος σε Τρέχουσες Τιμές (Ονομαστικό ΑΕΠ) 2004-2008 σε Εκατ. Ευρώ

Έτος	Τελική Καταναλωτική Δαπάνη	Σχηματισμός Κεφαλαίου (Ακαθάριστος)	Καθαρές Εξαγωγές	ΑΕΠ
2004	161.123	49.024	-16.431	193.715
2005	171.701	44.031	-16.490	199.242
2006	183.767	56.975	-22.880	217.862
2007	198.611	63.132	-29.049	232.694
2008	213.182	59.314	-30.506	241.990

Πηγή: [https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL15/-](https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL15/)

Πίνακας 3.10 Σύνολο Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος σε Σταθερές Τιμές (Πραγματικό ΑΕΠ) 2004-2008 (Έτος Βάσης 2010) σε Εκατ. Ευρώ

Έτος	Τελική Καταναλωτική Δαπάνη	Σχηματισμός Κεφαλαίου (Ακαθάριστος)	Καθαρές Εξαγωγές	ΑΕΠ
2004	155.352	48.654	-16.048	187.954
2005	166.642	43.808	-15.574	194.876
2006	178.081	54.546	-22.123	210.504
2007	191.836	61.835	-28.678	224.993
2008	202.904	57.315	-28.305	231.914

Πηγή: [https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL15/-](https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL15/)

Η πορεία του πραγματικού ΑΕΠ στην ελληνική οικονομία όπως παρατηρείται και από την μέτρησή του με τη μέθοδο της παραγωγής, παρουσιάζει ξεκάθαρα θετική εξέλιξη για την χρονική περίοδο 2004-2008. Η τελική καταναλωτική δαπάνη και ο σχηματισμός κεφαλαίου αυξάνονταν συνεχόμενα δίνοντας θετικό ρυθμό μεταβολής στο πραγματικό ΑΕΠ παρά την συνεχόμενη πτωτική πορεία των καθαρών εξαγωγών στην ελληνική αγορά. Η τελική διαφορά στην καταναλωτική δαπάνη που διαμορφώνει σε μεγάλο

βαθμό και το οριστικό αποτέλεσμα είναι συνεχόμενα αυξανόμενη και εμφανίζεται να έχει θετικό ρυθμό μεταβολής το 2008 σε σχέση με το 2004 κατά 30,6%.

Σχετικά δεδομένα δίνονται και για την περίοδο 2009 μέχρι και 2012 (5 έτη) για την εξέλιξη του πραγματικού και ονομαστικού ΑΕΠ στην Ελλάδα, περίοδο που άρχισε η έντονη ύφεση και επηρέασε την αγορά μειώνοντας του ρυθμούς ανάπτυξης και του οικονομικούς και εργασιακούς δείκτες. (Στους πίνακες 3.11 και 3.12 έχουν πραγματοποιηθεί αλλαγές για τη συγγραφή της εργασίας)

Πίνακας 3.11 Σύνολο Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος σε Τρέχουσες Τιμές (Ονομαστικό ΑΕΠ) 2009-2013 σε Εκατ. Ευρώ

Έτος	Τελική Καταναλωτική Δαπάνη	Σχηματισμός Κεφαλαίου (Ακαθάριστος)	Καθαρές Εξαγωγές	ΑΕΠ
2009	217.205	43.559	-23.229	237.534
2010	200.848	40.312	-17.036	224.124
2011	186.685	28.525	-11.902	203.308
2012	174.169	22.840	-8.621	188.389
2013	162.560	21.485	-4.429	179.616

Πηγή: <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL15/>

Πίνακας 3.12 Σύνολο Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος σε Σταθερές Τιμές (Πραγματικό ΑΕΠ) 2009-2013 (Έτος Βάσης 2010) σε Εκατ. Ευρώ

Έτος	Τελική Καταναλωτική Δαπάνη	Σχηματισμός Κεφαλαίου (Ακαθάριστος)	Καθαρές Εξαγωγές	ΑΕΠ
2009	211.473	43.369	-23.260	231.583
2010	204.347	38.867	-18.694	224.521
2011	184.300	27.479	-10.401	201.377
2012	173.722	22.560	-7.373	188.909
2013	166.741	22.088	-5.605	183.224

Πηγή: <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL15/>

Η εξέλιξη του πραγματικού ΑΕΠ από το 2009 ήδη άρχισε να εμφανίζει πτώση σε σχέση με το προηγούμενο έτος, η μείωση είναι ιδιαίτερα σημαντική για το ονομαστικό ΑΕΠ. Παρά την μειωμένη καταναλωτική δαπάνη και την πτώση του ακαθάριστου σχηματισμού κεφαλαίου, οι καθαρές εξαγωγές άρχισαν να μειώνουν τις αρνητικές τιμές τους αν και εξακολούθησαν να λαμβάνουν αρνητικές τιμές. Ακριβώς η ίδια κατάσταση ισχύει και για το ονομαστικό ΑΕΠ, η καταναλωτική δαπάνη από τις αρχές του 2009 μέχρι και το 2013 σημείωσε αρνητικό ρυθμό μεταβολής κατά -25,1% σε τρέχουσες τιμές της αγοράς και κατά -21,1% σε σταθερές τιμές με έτος βάσης το 2010.

Για την περίοδο 2014-2018 η καταγραφή του πραγματικού και ονομαστικού ΑΕΠ για την ελληνική οικονομία δίνεται από τα παρακάτω δεδομένα και στοιχεία. (Στους πίνακες 3.13 και 3.14 έχουν πραγματοποιηθεί αλλαγές για τη συγγραφή της εργασίας)

Πίνακας 3.13 Σύνολο Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος σε Τρέχουσες Τιμές (Ονομαστικό ΑΕΠ) 2014-2018 σε Εκατ. Ευρώ

Έτος	Τελική Καταναλωτική Δαπάνη	Σχηματισμός Κεφαλαίου (Ακαθάριστος)	Καθαρές Εξαγωγές	ΑΕΠ
2014	158.997	21.109	-2.756	177.349
2015	156.612	21.303	-1.805	176.110
2016	154.421	22.336	-2.520	174.237
2017	157.836	21.989	-2.673	177.152
2018	159.569	23.971	-3.812	179.727

Πηγή: <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL15/>

Πίνακας 3.14 Σύνολο Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος σε Σταθερές Τιμές (Πραγματικό ΑΕΠ) 2014-2018 (Έτος Βάσης 2010) σε Εκατ. Ευρώ

Έτος	Τελική Καταναλωτική Δαπάνη	Σχηματισμός Κεφαλαίου (Ακαθάριστος)	Καθαρές Εξαγωγές	ΑΕΠ
2014	162.335	22.447	-3.912	180.870
2015	159.207	22.015	-4.604	176.619
2016	155.903	22.645	-3.301	175.248
2017	156.639	21.914	-2.085	176.469
2018	159.083	23.019	-2.188	179.914

Πηγή: <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL15/>

Ολοκληρώνοντας την μελέτη για την εξέλιξη του ΑΕΠ με την τελευταία περίοδο αναφοράς με την μέθοδο της προσέγγισης της δαπάνης, τονίζουμε ότι τα δύο τελευταία έτη 2017 και 2018 το ΑΕΠ και στις δύο περιπτώσεις παρουσιάζει άνοδο σε σχέση με το προηγούμενο έτος όπως ακριβώς και με την προσέγγιση του ΑΕΠ με την παραγωγή. Ιδιαίτερα αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι οι καθαρές εξαγωγές έχουν κλιμακωτή και σταθερή βελτίωση για κάθε έτος λαμβάνοντας πρώτη φορά θετικές τιμές (σε ονομαστικές τιμές το 2015 και σε πραγματικές το 2018) από το 1995.

3.5 Εμπορικό Ισοζύγιο σε Σταθερές Τιμές

Όπως ήδη έχει αναφερθεί για τον υπολογισμό του ΑΕΠ με την προσέγγιση της δαπάνης είναι απαραίτητη και η χρήση των δεδομένων του εμπορικού ισοζυγίου. Εμπορικό ισοζύγιο είναι η διαφορά που προκύπτει ανάμεσα στην αξία των εισαγόμενων προϊόντων και υπηρεσιών μιας οικονομίας με την αξία των εξαγωγικών αγαθών της και υπηρεσιών της προς άλλες χώρες.¹⁰⁸ Η Ελλάδα ως χώρα μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης πραγματοποιεί εμπορική δραστηριότητα με χώρες της Ένωσης και με χώρες εκτός ένωσης, προκύπτοντας ένας σχετικός διαχωρισμός. Για τις χώρες εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουμε την χρήση των λέξεων αφίξεων και αποστολών και για τις υπόλοιπες χώρες χρησιμοποιούνται κανονικά οι λέξεις εισαγωγές και εξαγωγές. Η σημαντικότητα του εμπορικού ισοζυγίου είναι μεγάλη και για την μέτρηση του ΑΕΠ και το μέγεθος της παραγωγής μιας χώρας. Επίσης είναι ιδιαίτερα σημαντικό και στον προσδιορισμό του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών καθώς αποτελεί μέρος της συνάρτησής του για τον υπολογισμό του.

Το ισοζύγιο των τρεχουσών συναλλαγών που επηρεάζεται άμεσα από το εμπορικό δείχνει για μια οικονομία τη διαφορά στα χρηματικά έσοδα που πηγάζουν από αγορές του εξωτερικού για προϊόντα και υπηρεσίες που παρήχθησαν εντός της χώρας, αφαιρώντας τις πληρωμές της προς αλλοδαπές αγορές. Περικλείει το εμπορικό ισοζύγιο, το εισοδηματικό ισοζύγιο (κάλυψη μερισμάτων και τόκων από την αλλοδαπή και καθαρά κέρδη οργανισμών μιας χώρας που δρουν στο εξωτερικό) και το ισοζύγιο υπηρεσιών (πληρωμές παροχής υπηρεσιών).¹⁰⁹ Το ισοζύγιο των τρεχουσών συναλλαγών κατέχει σημαντικό ρόλο επηρεάζοντας σε μεγάλο βαθμό μια οικονομία καθώς συμβάλλει στην ανάλυση τριών πολύ σημαντικών στοιχείων. 1) Κατά πόσο χρησιμοποιούνται οι παραγωγικές ικανότητες μιας οικονομίας αναλόγως με το ύψος των ελλειμμάτων που υπάρχουν στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. 2) Η επιρροή που ασκείται στην επέκταση της οικονομίας από την μείωση ή την αύξηση ελλειμμάτων. 3) Τι συνέπειες δημιουργούνται όταν συνεχίζεται και μεγεθύνεται το ποσό χρηματοδότησης προς τα ελλείμματα. Η εγχώρια επένδυση είναι αυτή που πλήττεται έντονα όταν οι τρέχουσες συναλλαγές που πραγματοποιούνται με την αλλοδαπή

¹⁰⁸ <https://www.investopedia.com/terms/b/bot.asp>

¹⁰⁹ Krugman P., Obstfeld M., (2011), Διεθνής Οικονομική Θεωρία και Πολιτική, Τόμος Β, Κριτική, Αθήνα σελ. 65

επιφέρουν ελλείμματα, διότι αυτό συνεπάγεται με ανικανότητα δημιουργίας αποταμίευσης.¹¹⁰

Η εικόνα του εμπορικού ισοζυγίου, δηλαδή των καθαρών εξαγωγών στην ελληνική οικονομική δραστηριότητα αποτυπώνεται στην ενότητα 3.4 της εργασίας για δεκαπέντε έτη. Από το 2004 μέχρι και το 2018 τα έτη είναι χωρισμένα σε σταθερές και τρέχουσες τιμές στους πίνακες 3.10, 3.12 και 3.14. Διαπιστώνεται ότι παρουσιάζεται συνεχόμενα αρνητική πορεία δημιουργώντας εμπορικό έλλειμμα. Όμως φαίνονται κάποια σημάδια εμπορικής ανάκαμψης τα τελευταία κυρίως χρόνια από το 2009 και μετέπειτα παρά τις αρνητικές τιμές φθάνοντας στο σημείο να καταγραφεί εμπορικό πλεόνασμα σε σταθερές τιμές το 2018. Στη συνέχεια έπεται η αριθμητική παράθεση του εμπορικού ισοζυγίου αναφερόμενοι α) στο σύνολο των εισαγωγών των αγαθών και υπηρεσιών και β) στο σύνολο των αντίστοιχων εξαγωγών. Τα στοιχεία που είναι προϊόν εξαγωγής έρευνας της ΕΛΣΤΑΤ από το 2011 μέχρι και το 2018 είναι προσωρινά.

3.5.1 Εισαγωγές

Με τον όρο εισαγωγή αναφερόμαστε όταν πραγματοποιείται μετακίνηση αγαθών και υπηρεσιών από χώρες της αλλοδαπής προς μια εθνική οικονομία. Τα προϊόντα αυτά μπορεί να είναι είτε ενδιάμεσα είτε τελικά.¹¹¹ Η διαμόρφωση της ζήτησης για τις εισαγωγές επηρεάζεται από δύο κυρίως εξελίξεις οι οποίες είναι 1) το εισόδημα και 2) την πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία. Όταν διαπιστώνεται άνοδος στα επίπεδα του εισοδήματος του πληθυσμού μιας χώρας, τότε η ζήτηση για προϊόντα εισαγόμενα σημειώνει αύξηση. Αντίστοιχα όταν τα υποψήφια εισαγόμενα προϊόντα έχουν χαμηλότερη τιμή αγοράς από τα παραγόμενα εγχώρια τότε επαναλαμβάνετε η τάση για μεγέθυνση του αριθμού των εισαγωγών.¹¹² Οι λόγοι που κατευθύνουν στην διακύμανση των τιμών των εγχώριων αγαθών σε σχέση με τα εισαγόμενα ποικίλουν και μπορεί να είναι: α) Η υψηλή φορολογία, β) Η συμπεριφορά των καταναλωτών, γ) Το ύψος των ημερομίσθιων και δ) Η ύπαρξη δασμών. Δίνονται δύο πίνακες που εμφανίζουν αριθμητικά την διακύμανση του ύψους των εισαγωγών σε χρηματική αξία σε σταθερές τιμές για τα τελευταία 10 χρόνια στην ελληνική επικράτεια. (Στον πίνακα 3.15 έχουν πραγματοποιηθεί αλλαγές για τη συγγραφή της εργασίας)

¹¹⁰ Οικονόμου Γ., Σεμπεθάι Ι., Συμιγιάννης Γ., (2010) Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών της Ελλάδος, Αιτίες Ανισοροπιών και Προτάσεις Πολιτικής, Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα, σελ. 26

¹¹¹ <https://www.euretirio.com/eisagoges/>

¹¹² Begg D., Fischer S., Dornbusch R., (2006) Εισαγωγή στην Οικονομική, Κριτική, Τόμος Β' Αθήνα, σελ. 88 και 266

Πίνακας 3.15 Χρηματική Αξία Εισαγωγών σε Σταθερές Τιμές σε Εκατ. Ευρώ 2009-2018

Έτος	Εισαγωγές	Έτος	Εισαγωγές
2009	69.323	2014	62.731
2010	65.975	2015	65.069
2011	59.568	2016	59.728
2012	60.213	2017	61.327
2013	60.718	2018	69.812

Πηγή: <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL15/>

Η χαμηλότερη αξία σε εισαγωγές για αυτή την περίοδο καταγράφεται το έτος 2011, ενώ η υψηλότερη το έτος 2018. Η διαφορά ανάμεσα στη μέγιστη και ελάχιστη τιμή αριθμεί σε 10.244 εκατομμύρια ευρώ. Αξίζει να σημειώσουμε ότι το κατά κεφαλήν καθαρό διαθέσιμο εισόδημα το 2009 ήταν 17.409 ευρώ ενώ το 2016 ήταν κατά εκτίμηση 13.519 ευρώ, δηλαδή μειωμένο σε ποσοστό 22% ταυτιζόμενο με την αντίστοιχη πτώση των εισαγωγών.¹¹³

3.5.2 Εξαγωγές

Οι εξαγωγές είναι οι αντίστροφες διαδικασίες και ενέργειες που γίνονται για τις εισαγωγές. Αναφερόμαστε με αυτόν τον όρο όταν πραγματοποιείται μετακίνηση αγαθών και υπηρεσιών από μια χώρα προς άλλες τις αλλοδαπής. Παρόμοια με τις εισαγωγές τα προϊόντα αυτά μπορεί να είναι είτε ενδιάμεσα είτε τελικά.¹¹⁴ Η ζήτηση μπορεί είτε να αυξάνεται είτε να μειώνεται για τα εξαγόμενα αγαθά χωρίς να επηρεάζεται από το εισόδημα του πληθυσμού μιας χώρας.¹¹⁵

Η πραγματοποίηση των εισαγωγών από χώρες αναπτυγμένες και αναπτυσσόμενες προσφέρουν ένα συγκριτικό πλεονέκτημα. Αυτό συμβαίνει διότι η χώρα που εξάγει α) είναι σε θέση να βελτιώσει το εισόδημά της και β) η ορθή χρήση των συντελεστών παραγωγής της μπορεί να οδηγήσει σε οικονομίες κλίμακας.¹¹⁶ Το ελληνικό εμπόριο τα τελευταία έτη και ειδικότερα το 2018 άρχισε να καταγράφει αξιοσημείωτη άνοδο στα προϊόντα που εξάγει είτε προς την Ευρωπαϊκή Ένωση είτε προς τις υπόλοιπες χώρες.

¹¹³ <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL15/>

¹¹⁴ <https://www.euretirio.com/exagoges/>

¹¹⁵ Begg D., Fischer S., Dornbusch R., (2006) Εισαγωγή στην Οικονομική, Κριτική, Τόμος Β' Αθήνα, σελ. 266

¹¹⁶ Gillis M., Perkins D.H., Roemer M., Snodgrass D.R., (2001), Οικονομική της Ανάπτυξης Β' Τόμος, Τυπωθήτω σελ. 228

Οι σημαντικότεροι προορισμοί για το 2017 αποτελούσαν οι χώρες της Ιταλίας, της Γερμανίας, της Τουρκίας, της Κύπρου και ο Λίβανος.¹¹⁷ Οι κύριες κατηγορίες αγαθών κατά σειρά κατάταξης με βάση τη χρηματική αξία ήταν 1) τα βιομηχανικά 2) τα καύσιμα 3) τα αγαθά του αγροτικού τομέα και 4) οι πρώτες ύλες.

Δίνεται ο σχετικός πίνακας για τα έτη 2017 και 2018. (Στον πίνακα 3.16 έχουν πραγματοποιηθεί αλλαγές για τη συγγραφή της εργασίας)

Πίνακας 3.16 Κύρια Εξαγωγικά Αγαθά για τα Έτη 2017 και 2018

Έτος	Βιομηχανικά Αγαθά	Καύσιμα	Αγροτικά Αγαθά	Πρώτες Ύλες
2017	12.157.372.000	8.979.510.000	5.558.808.000	1.284.265.000
2018	13.725.373.000	11.480.742.000	5.914.339.000	1.361.853.000

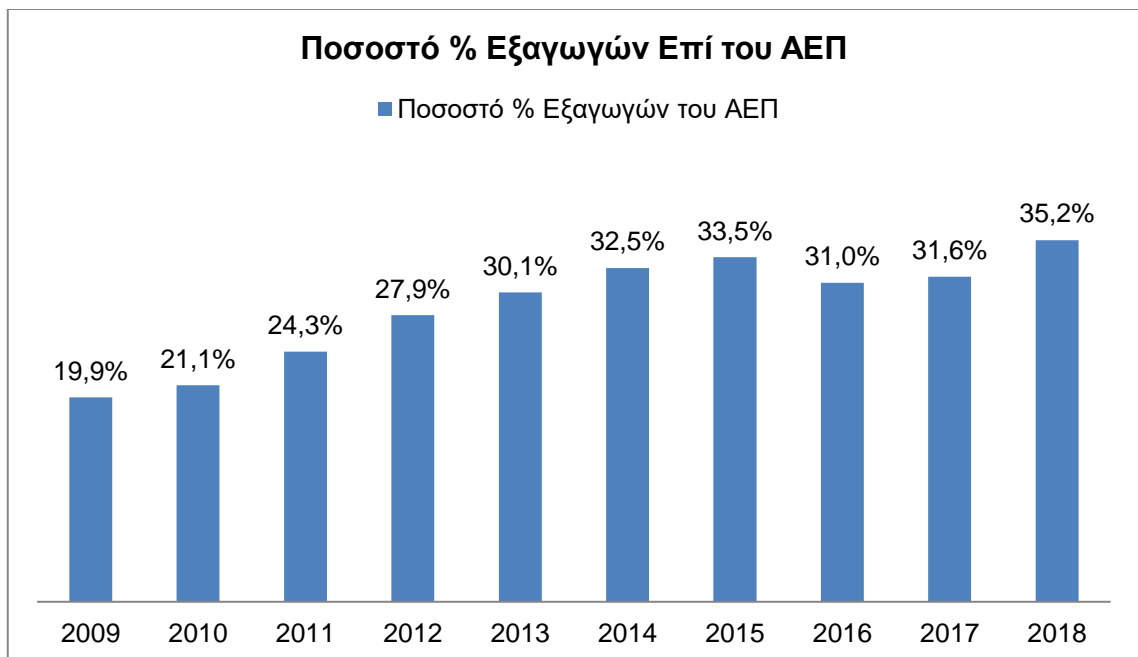
Πηγή: <http://www.pse.gr/node/41>, ΕΛΣΤΑΤ

Τα αγροτικά αγαθά και κατέχουν το 19,5% του συνόλου των προϊόντων εξαγωγών για το 2017 και το 18% του συνόλου των προϊόντων εξαγωγών για το 2018 (δεν συμπεριλαμβάνονται οι υπηρεσίες).

Αναφερόμενοι στο σύνολο των εξαγωγών οι οποίες είναι αυτές που παγιώνουν το εμπορικό ισοζύγιο (καθαρές εξαγωγές), ακολουθεί σχετικό διάγραμμα που απεικονίζει το ποσοστό που κατέχουν στο ελληνικό ΑΕΠ αναφερόμενοι σε σταθερές τιμές. Η χρονική περίοδος αναφοράς είναι από το 2009 μέχρι και το 2018.

¹¹⁷ <https://www.euro2day.gr/news/economy/article/1667642/exagoges-ta-100-top-ellhnika-proionta-to-2018.html>

Διάγραμμα 3.2 Ποσοστό Εξαγωγών στο ΑΕΠ σε Σταθερές Τιμές 2009-2018

Πηγή: <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL15/>

Είναι φανερή η συνεχόμενη αύξηση των εξαγωγών από το 2009 και έπειτα, γεγονός που έδωσε μια σημαντική ενίσχυση στο μειωμένο ελληνικό ΑΕΠ από την συνεχόμενη πτώση της καταναλωτικής δαπάνης νοικοκυριών και κράτους. Η διαφορά στο τέλος της περιόδου κλείνει με αύξηση του ποσοστού των εξαγωγών προς το σύνολο του ΑΕΠ κατά 15,3%.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

- Ινστιτούτο Εργασίας/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, (2018), Η Ελληνική Οικονομία και Απασχόληση, Ετήσια Έκθεση, Καμπύλη Advertising, Αθήνα
- Οικονόμου Γ., Σεμπεθεί Ι., Συμιγιάννης Γ., (2010) Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών της Ελλάδος, Αιτίες Ανισορροπιών και Προτάσεις Πολιτικής, Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα
- Begg D., Fischer S., Dornbusch R., (2006) Εισαγωγή στην Οικονομική, Κριτική, Τόμος Β' Αθήνα
- Bowles S., Edwards R., (1996), Κατανοώντας τον Καπιταλισμό, Gutenberg, Αθήνα
- Burda M., Wyplosz C., (2008), Ευρωπαϊκή Μακροοικονομική, Gutenberg, Αθήνα
- Gillis M., Perkins D.H., Roemer M., Snodgrass D.R., (2001), Οικονομική της Ανάπτυξης Β' Τόμος, Τυπωθήτω
- Krugman P., Obstfeld M., (2011), Διεθνής Οικονομική Θεωρία και Πολιτική, Τόμος Β, Κριτική, Αθήνα
- Nordhaus S., (2000), Οικονομική, Τόμος Β', Παπαζήση, Αθήνα

Διαδίκτυο

- <https://www.bankofgreece.gr/statistika/ekswterikos-tomeas/isozygio-plhrwmwn/isozygio-agathwn>
- <https://www.euro2day.gr/news/economy/article/1667642/exagoges-ta-100-top-ellhnika-proionta-to-2018.html>
- <https://www.euretirio.com/eisagoges/>
- <https://www.euretirio.com/exagoges/>
- https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEO_WORLD
- <https://www.investopedia.com/terms/b/bot.asp>
- <https://www.investopedia.com/terms/c/consumer-spending.asp>
- <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL15/>

Κεφάλαιο 4

Δεν μπορούμε να μην αναφερθούμε σε ένα βασικό μέρος του προβλήματος που δημιούργησε η ύφεση στην Ελλάδα και αυτό δεν είναι άλλο από την ανεργία. Λαμβάνοντας υπόψη τα ποσοστά ανεργίας στις αγροτικές περιοχές κάνουμε σύγκριση με τα συνολικά επίπεδα ανεργίας προκειμένου να δούμε τη συμβολή του φυτικού και ζωικού κλάδου παραγωγής. Στη συνέχεια, έχοντας την αριθμητική και στατιστική γνώση του ΑΕΠ σε πραγματικές τιμές και την χρηματική αξία φυτικής και ζωικής παραγωγής σε σταθερές τιμές που συμπεριλαμβάνεται και διαμορφώνει το ΑΕΠ, γίνεται φανερό το πόσο είχαμε θετική ή αρνητική συμβολή του φυτικού και ζωικού κλάδου στην ελληνική οικονομία. Τέλος, ακολουθεί μία εκτενή αναφορά σε τρόπους βέλτιστης συμβολής των αναφερόμενων αγροτικών κλάδων για ενίσχυση του ΑΕΠ.

4.1 Ελλάδα και Ανεργία

Όταν αναφερόμαστε στο φαινόμενο της ανεργίας εξετάζουμε το πλήθος του εργατικού δυναμικού που δεν μπορεί να απασχοληθεί διαιρούμενο το σύνολο του. Η ανεργία αποτελεί ένα σημαντικότατο μακροοικονομικό πρόβλημα για κάθε χώρα επηρεάζοντας βασικότερες καθημερινές λειτουργίες, καταναλωτικές δαπάνες και γενικά το βιοτικό επίπεδο. Πραγματοποιούνται προσπάθειες από κρατικούς και ιδιωτικούς φορείς και εξετάζονται μέθοδοι για την αντιμετώπιση αυτού του φαινομένου που ταλανίζει με υψηλά ποσοστά ακόμη και αναπτυγμένες χώρες όπως είναι οι χώρες της νότιας Ευρώπης που αποτελούν και μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Με δεδομένο ότι μεγάλο μέρος του εισοδήματος των ανθρώπων αποτελεί η μισθωτή εργασία προκειμένου να εξασφαλίσουν αρχικά την επιβίωση τους και μετέπειτα να εξελιχθούν, γίνεται απόλυτα κατανοητή η σημασία του προβλήματος. Ειδικά όταν αναφερόμαστε στην περίπτωση της μακροχρόνιας ανεργίας τότε μπορούμε να πούμε ότι οι συνέπειές της γίνονται ακόμη πιο έντονες και απαιτείται μεγαλύτερο χρονικό διάστημα για να επιστέψει το κοινωνικό και εργατικό σύνολο σε μια κανονικότητα.¹¹⁸

Η ανεργία μπορεί να ταξινομηθεί σε διαφορετικές κατηγορίες ανάλογα με τα αίτια που προκαλείται και παρουσιάζεται. Η κατηγοριοποίησή της είναι σε: 1) Ανεργία Τριβής, 2) Διαρθρωτική Ανεργία, 3) Ανεργία Βασισμένη στην Ανεπάρκεια της Ζήτησης, 4) Εποχιακή και 5) Τεχνολογική.¹¹⁹

Ανεργία Τριβής: Προκαλείται όταν γίνεται προσπάθεια από έναν υποψήφιο εργαζόμενο είτε να μεταβεί από μία εργασία που ήδη απασχολείται σε μία άλλη στα πλαίσια

¹¹⁸ Δεδουσόπουλος Α., (2000) Θεωρίες της Ανεργίας, Τυπωθήτω-Γ. Δαρδάνος, Αθήνα, σελ. 38-40

¹¹⁹ Δεδουσόπουλος Α., (2000) Θεωρίες της Ανεργίας, Τυπωθήτω-Γ. Δαρδάνος, Αθήνα, σελ. 60-71

αναζήτησης καλύτερων συνθηκών και καλύτερης αμοιβής είτε όταν είναι νεοεισαχθείς στην αγορά εργασίας και αναζητά δουλειά ανάλογη των ικανοτήτων του και γνώσεων του (τεχνικών ή μορφωτικών) με το μέγιστο μισθολογικό κέρδος για αυτόν. Πρόκειται για μια κατηγορία η οποία κινείται σε ένα αρκετά βραχυχρόνιο πλαίσιο και δεν εμφανίζεται για επίμονα και μεγάλα χρονικά διαστήματα προς το εργατικό δυναμικό μιας οικονομίας.¹²⁰ Με βάση και την υποστήριξη του James Hughes το 1975 κατά τον οποίο στην ανεργία τριβής οι διαθέσιμες δουλειές είναι αρκετές ως προς τα προσόντα των υποψηφίων, μπορούμε να συμπεραίνουμε ότι η κατηγορία αυτή συναντάται σε οικονομίες που έχουν α) πολύ χαμηλά ποσοστά ανεργίας και β) σημειώνεται έντονη αναπτυξιακή δραστηριότητα.

Ανεργία Διαρθρωτική: Προκαλείται από συγκεκριμένα προβλήματα, τα οποία είναι η μη ύπαρξη κατάλληλων γνώσεων και δεξιοτήτων των εν δυνάμει εργαζομένων για τις κενές θέσεις εργασίας που υπάρχουν στην αγορά. Επίσης από γεωγραφικά θέματα και την απόσταση των διαθέσιμων εργασιών που είναι δυνατό να υπάρχουν σε διάφορες απομακρυσμένες περιοχές της επικράτειας. Έτσι δεν είναι δυνατόν να καλυφθούν οι θέσεις με την πρόκληση ποσοστών ανεργίας η οποία σχετιζόμενη με τα παραπάνω οδηγεί σε μια παγίωση της μη απασχόλησης κάποιων πολύ συγκεκριμένων εργατικών ομάδων.¹²¹

Ανεργία Βασισμένη στην Ανεπάρκεια της Ζήτησης: Στην κατηγορία αυτή έχουμε την πτωτική τάση της ζήτησης για αγαθά και υπηρεσίες σε μια οικονομία, η οποία όταν συμβαίνει οδηγεί αφενός στην μείωση των εσόδων της επιχείρησης αφετέρου στην μείωση της παραγωγής και προσφοράς προϊόντων. Τα χαμηλότερα επίπεδα παραγωγής συνεπάγονται με χαμηλότερο διοικητικό και εργατικό προσωπικό. Δημιουργείται έτσι ένα σημαντικό ποσοστό ανεργίας που περιορίζει το εισόδημα και κατά επέκταση την καταναλωτική δαπάνη του πληθυσμού πράττοντας έναν κύκλο της κατάστασης.¹²²

Ανεργία Εποχιακή: Προκαλείται σε οικονομίες που ορισμένες εργασιακές ομάδες του πληθυσμού απασχολούνται σε εργασίες που δεν έχουν ετήσια διάρκεια. Τέτοιες δραστηριότητες είναι κυρίως στον τουριστικό κλάδο και στην γεωργική και φυτική

¹²⁰ Πετρινώτη Ξ.,(1989), Αγορές Εργασίας Οικονομικές Θεωρίες και Έρευνες, Παπαζήση, Αθήνα σελ. 286

¹²¹ Δεδουσόπουλος Α., (2000) Θεωρίες της Ανεργίας, Τυπωθήτω-Γ. Δαρδάνος, Αθήνα, σελ. 63

¹²² Πετρινώτη Ξ.,(1989), Αγορές Εργασίας Οικονομικές Θεωρίες και Έρευνες, Παπαζήση, Αθήνα σελ. 289

παραγωγική διαδικασία.¹²³ Η εποχιακή ανεργία λόγω αυτής της αιτίας που προκαλείται είναι εμφανές ότι επηρεάζει και μεγάλο κομμάτι στα ελληνικά δεδομένα.

Ανεργία Τεχνολογική: Προκύπτει από διάφορες τεχνολογικές αλλαγές και εξελίξεις που συμβαίνουν πλέον σε τακτικότερη βάση. Οι εφαρμογές αυτές των αλλαγών στην παραγωγική διαδικασία είναι σε θέση να τροποποιήσουν τα υπάρχοντα δεδομένα και να μεταβάλλουν τον απαιτούμενο αριθμό εργατών. Η μεταβολή αυτή όταν μεταφράζεται σε πτώση του αριθμού του εργατικού δυναμικού καλείται τεχνολογική ανεργία.¹²⁴

Στον ελλαδικό χώρο η ανεργία στα πλαίσια της ύφεσης, της πτώσης του κύκλου εργασιών των επιχειρήσεων, στο πάγωμα των επενδύσεων, στην αύξηση των φορολογικών συντελεστών γνώρισε ραγδαία εξάπλωση. Η πορεία της έφερε σε δυσάρεστη θέση αρκετά μεγάλο μέρος των νοικοκυριών, πολλούς μικρομεσαίους επιχειρηματίες, ακόμη και τον ίδιο τον κρατικό μηχανισμό.

Η εξέλιξη της ανεργίας στην αγορά εργασίας της Ελλάδας τα δέκα τελευταία χρόνια, δηλαδή από το 2010 μέχρι και το 2019 παραθέτετε στα ακόλουθα δεδομένα για κάθε έτος:

- 2010: Ποσοστό ανεργίας στο 12,7%
- 2011: Ποσοστό ανεργίας στο 17,9%
- 2012: Ποσοστό ανεργίας στο 24,4%
- 2013: Ποσοστό ανεργίας στο 27,5%
- 2014: Ποσοστό ανεργίας στο 26,5%
- 2015: Ποσοστό ανεργίας στο 24,9%
- 2016: Ποσοστό ανεργίας στο 23,6%
- 2017: Ποσοστό ανεργίας στο 21,5%
- 2018: Ποσοστό ανεργίας στο 19,3%
- 2019: Ποσοστό ανεργίας στο 17,3%¹²⁵

Τα έντονα σημάδια της κρίσης οδήγησαν σε κλιμακωτή και σταθερή αύξηση του ποσοστού της ανεργίας από το 2010 μέχρι και το 2014. Έπειτα φθάνοντας στο 2019 παρατηρείται μια μικρή και σταδιακή ύφεση του φαινομένου η οποία έχει ξεκινήσει από το 2015. Δεν παύει όμως παρά τη βελτίωση που υπάρχει να καταγράφονται τα υψηλότερα ποσοστά στην ευρωζώνη. Δεύτερη ακολουθεί μια ακόμη Μεσογειακή χώρα

¹²³ Πετρινιώτη Ξ.,(1989), Αγορές Εργασίας Οικονομικές Θεωρίες και Έρευνες, Παπαζήση, Αθήνα σελ. 293

¹²⁴ Δεδουσόπουλος Α., (2000) Θεωρίες της Ανεργίας, Τυπωθήτω-Γ. Δαρδάνος, Αθήνα, σελ. 71

¹²⁵ <https://www.imf.org/external/datamapper/LUR@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD>

η Ισπανία με 14% και στην τρίτη θέση βρίσκεται ξανά οικονομία του νότου η Ιταλία με ποσοστό 10,3%.

4.2 Ανεργία και Απασχόληση στις Αγροτικές Περιοχές

Η απασχόληση στον πρωτογενή τομέα της παραγωγής και στους διαιρούμενους κλάδους του με έμφαση σε αυτούς της γεωργίας και της κτηνοτροφίας, αποτελεί μία πιο σύνθετη και ιδιαίτερη κατάσταση για την περιγραφή της πραγματικότητας. Η εργασία που λαμβάνει χώρα σε φυτικές και ζωικές δραστηριότητες μπορεί να είναι είτε με τη μορφή αυτοαπασχόλησης είτε με τη μορφή του μισθού.

Στην αυτοαπασχολούμενη μορφή λόγω της κατανομής του εδάφους, καθώς οι εκτάσεις για καλλιέργεια φυτικής παραγωγής και η εκμετάλλευση γης για κτηνοτροφική παραγωγή και βοσκή είναι καθορισμένες και συγκεκριμένες εντός οριοθετημένων πλαισίων, μπορεί να κατευθύνει τον αυτοαπασχολούμενο παραγωγό σε μια διάσπαρτη και πολυποίκιλη κατανομή των ενεργειών και προσπαθειών του. Οι δραστηριότητες αυτές θα πρέπει να είναι τέτοιες ώστε να του επιτρέπουν να έχει τη δυνατότητα να καλύπτει ταυτόχρονα τις ανάγκες του όπως είναι: α) οι εργασιακές, β) οι προσωπικές και γ) οι κοινωνικές. Αυτό με τη σειρά του παραπέμπει ότι πρέπει να υπάρξει δυνατότητα του αυτοαπασχολούμενου για προσφορά της προσωπικής του εργασίας στην παραγωγική διαδικασία, να γίνονται εκ μέρους του κινήσεις για εξασφάλιση εισοδήματος διαμέσου της πώλησης των αγαθών του (σημεία αγορών προμηθευτές), να καταβάλει τα απαραίτητα ημερομίσθια σε περίπτωση απασχόλησης μισθωτών εργατών. Επιπλέον θα πρέπει να καλύπτει τις φορολογικές του υποχρεώσεις και να εξασφαλίζει χρόνο για προσωπικές και κοινωνικές του υποχρεώσεις. Σε όλα τα παραπάνω πρέπει να συμπεριλάβουμε τον ημερήσιο περιορισμό των 24 ωρών που συρρικνώνονται ακόμη περισσότερο με δεδομένο ότι οι αγροτικές εργασίες στην πλειοψηφία τους, ειδικά οι κτηνοτροφικές δεν μπορούν να διεξαχθούν σε βραδινά χρονικά διαστήματα.¹²⁶

Στον παράγοντα της μισθωτής μορφής εργασίας στον αγροτικό τομέα όπου στην Ελλάδα αλλά και σε αρκετές χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποτελεί μειοψηφία των απασχολούμενων, πρέπει να προσμετρήσουμε τρία σημαντικά κριτήρια. Αυτά είναι α) η ελκυστικότητα της εργασίας με βάση τον προσφερόμενο μισθό β) τα ποσοστά της ανεργίας των αγροτικών περιοχών και γ) τον αριθμό των διαθέσιμων καλλιεργούμενων

¹²⁶ Λιανού Θ., Δαμιανού Δ., Μέργου Γ., Ντεμούση Μ., Κατρανίδη Σ., (2009), Αγροτική Οικονομική Θεωρία και Πολιτική, Μπένου, Αθήνα, σελ. 255

εκτάσεων που καθορίζουν την παραγωγή αγαθών άρα και την ζήτηση για προσωπικό προκειμένου να απασχοληθεί σε αγροτικές εργασίες.¹²⁷

Σύμφωνα με τον ΟΑΕΔ ο οποίος αποτελεί την κύρια δημόσια υπηρεσία καταγραφής δεδομένων για την ανεργία κατανέμεται και χωρίζεται σε τρεις περιοχές καταγραφής ποσοστών, αυτές είναι: 1) οι αστικές 2) οι ημιαστικές και 3) οι αγροτικές. Τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ σε συνδυασμό με αυτά του ΟΑΕΔ, παραθέτουν τα παρακάτω στατιστικά για τον αριθμό των ανέργων που εστιάζεται στην τρίτη κατηγορία (περιοχή) και γίνεται σύγκριση με τα συνολικά ποσοστά ανεργίας της χώρας και τα ποσοστά της μισθωτής εργασίας και της αυτοαπασχόλησης στον ζωικό και φυτικό κλάδο. Στη συνέχεια δίνονται τα σχετικά διαγράμματα.

Διάγραμμα 4.1 Συνολικά Ποσοστά Ανεργίας στην Ελληνική Επικράτεια και Ποσοστά Ανεργίας Αγροτικών Περιοχών

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ και <https://www.imf.org/external/datamapper/LUR@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD>

¹²⁷ Λιανού Θ., Δαμιανού Δ., Μέργου Γ., Ντεμούση Μ., Κατρανίδη Σ., (2009), Αγροτική Οικονομική Θεωρία και Πολιτική, Μπένου, Αθήνα, σελ. 256

Παρά την δεδομένη δυσκολία εξεύρεσης εργασίας στις αποκεντρωμένες περιοχές της Ελλάδας συντελώντας με τη σειρά του ως ένας παράγοντας στο φαινόμενο της αστικοποίησης, φαίνεται ότι οι αγροτικές περιοχές σύμφωνα με τις έρευνες προσφέρουν μεγαλύτερο βαθμό απασχόλησης σε σχέση με τις αστικές και ημιαστικές με βάση τα συνολικά ποσοστά της ανεργίας. Ένα γεγονός που συμβάλλει στην εξέλιξη αυτή είναι η πυκνότητα των παραγωγικών συντελεστών και το σύνολο των κατοίκων που είναι ικανοί προς εργασία. Η υψηλή ή χαμηλή παραγωγή σε μια περιοχή καθορίζεται από το άθροισμα των απασχολούμενων παραγωγικών συντελεστών. Αν αυτό το άθροισμα παρουσιάζει υψηλή πυκνότητα τότε η παραγόμενη ποσότητα είναι υψηλή και αντίστροφα αν η πυκνότητα είναι χαμηλή. Ακολούθως, τα υψηλά επίπεδα παραγωγής επιφέρουν αύξηση της ζήτησης για εργασία, όπου στην περίπτωση της φυτικής και ζωικής παραγωγής όπως αναφέραμε μπορεί να είναι αυτοαπασχολούμενη ή μισθωτή.

Τα φυτικά και ζωικά προϊόντα είτε χρησιμεύουν ως τελικά αγαθά είτε ως ενδιάμεσα στην μεγάλη τους πλειοψηφία παράγονται σε περιοχές απομακρυσμένες από τα αστικά και ημιαστικά κέντρα. Ο συνδυασμός με τις αραιοκατοικημένες αγροτικές περιοχές και την φυγή μεγάλο μέρος του πληθυσμού στις δεκαετίες του 80' και του 90' προς τα μεγάλα αστικά κέντρα μετατράπηκε σε υψηλότερα επίπεδα απασχόλησης για το εναπομείνοντα εργατικό δυναμικό.¹²⁸ Σημαντικό στοιχείο αποτελεί ότι εντός της Ελλάδας, στις αγροτικές περιοχές είναι η παραγωγή γεωργικών και κτηνοτροφικών αγαθών και όχι βιομηχανικών προϊόντων.

Στο διάγραμμα εμφανίζεται έντονη διαφορά στο φαινόμενο της ανεργίας στο σύνολό της σε σχέση με τις αγροτικές περιοχές ως προς τον ρυθμό μεταβολής των ποσοστών ειδικά κατά τη διάρκεια των ετών της έντονης ύφεσης από το 2011 μέχρι και το 2015. Σημειώνουμε ότι η ανεργία στις αγροτικές περιοχές το 2008 ήταν στο 6,6% ενώ το 2017 έφθασε το 17,6%, διαφορά που φθάνει στο 11%. Αντίθετα τα συνολικά ποσοστά της ανεργίας από το 2008 μέχρι και το 2017 αυξήθηκαν κατά 13,7%.¹²⁹

¹²⁸ McCann P., (2002), Αστική και Περιφερειακή Οικονομική, Κριτική, Αθήνα, σελ. 24-25

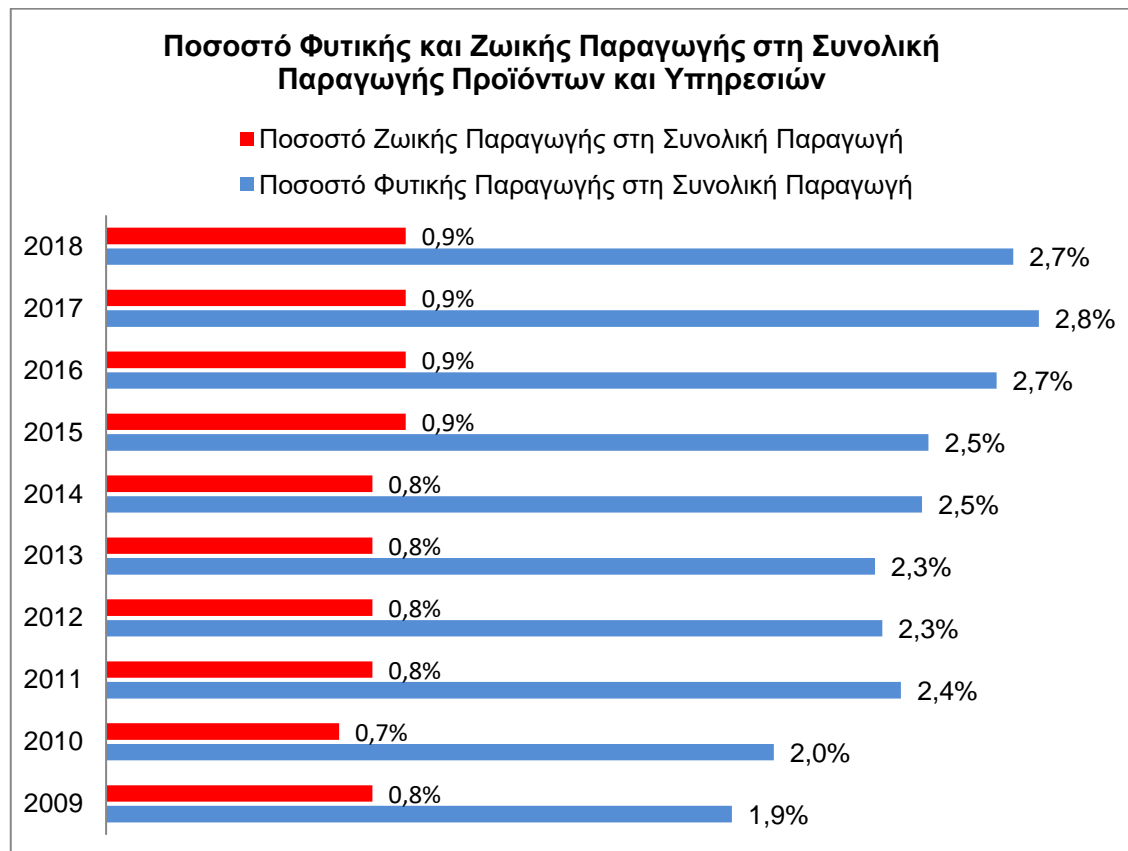
¹²⁹ ΕΛΣΤΑΤ

4.3 Σύγκριση Συνολικής Παραγωγής Προϊόντων και Υπηρεσιών σε σχέση με τη Συνολική Φυτική και Ζωική Παραγωγή σε Σταθερές Τιμές

Ο ρόλος που μπορεί να έχει η εγχώρια παραγωγή σε κάθε κλάδο μιας οικονομίας είτε αφορά τον τομέα των υπηρεσιών, είτε τον βιομηχανικό και μεταποιητικό χώρο είτε την πρωτογενή παραγωγή με ενδιάμεσα ή τελικά αγαθά είναι ιδιαίτερα κρίσιμος. Δεν καθορίζει μόνο τον τελικό αριθμό αξίας του ΑΕΠ αλλά δίνει ώθηση στο σύνολο της εθνικής αγοράς καθώς μπορεί να ενισχύσει τις εξαγωγές και την παραγωγή, να προσφέρει θέσεις εργασίας και ταυτόχρονα εισόδημα στο εργαζόμενο μέρος του πληθυσμού και να καλύπτει μεγάλο μέρος των αναγκών του. Έχοντας υπόψη την συνολική παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών σε χρηματική αξία, της φυτικής και ζωικής παραγωγής και τη συνολική αξία της αγροτικής παραγωγής και υπηρεσιών για την ελληνική οικονομία, στα κεφάλαια 2 και 3 εξετάζουμε:

- 1) Το ποσοστό που έχει η φυτική και ζωική παραγωγή των αγαθών εντός της συνολικής παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών σε χρηματική αξία.
- 2) Το ποσοστό που λαμβάνει το σύνολο του αγροτικού τομέα (αγαθά και παροχή υπηρεσιών) στο σύνολο της παραγωγής.
- 3) Το ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ και της συνολικής αξίας φυτικής και ζωικής παραγωγής έτος 2009 μέχρι και το 2018 (σε πραγματικές τιμές).

Διάγραμμα 4.2 Ποσοστό Φυτικής και Ζωικής Παραγωγής στη Συνολική Παραγωγή Προϊόντων και Υπηρεσιών

Πηγή: [https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL42/-](https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL42/)

Είναι ξεκάθαρη η θέση ότι η φυτική παραγωγή έχει μεγαλύτερο ποσοστό στη συνολική παραγωγή όλων των αγαθών στην ελληνική οικονομία σε σχέση με τη ζωική, καθώς εμφανίζει μεγαλύτερα ποσοστά σε σχεδόν τριπλάσιο βαθμό. Η πορεία του φυτικού κλάδου κρίνεται σταθερή με ανοδικές τάσεις, αν αναλογιστούμε ότι το 2010 άρχισε η μεγάλη ύφεση, και καταλήγει το έτος 2018 να εμφανίζεται ενισχυμένος στην παραγωγή του σε χρηματική αξία κατά 0,8%. Από την άλλη πλευρά η ζωική παραγωγή δεν εμφανίζει να έχει τον ρυθμό ανόδου του φυτικού κλάδου, όμως είναι σταθερή και παρουσιάζεται το 2018 ενισχυμένη κατά 0,1% σε σύγκριση με το έτος 2009.

Ερευνώντας ολόκληρη την χρηματική αξία του συνόλου του αγροτικού τομέα συμπεριλαμβανομένου και των αγαθών που δημιουργεί και τις υπηρεσίες που μπορεί να παρέχει βλέπουμε στο διάγραμμα 4.2 τα αντίστοιχα ποσοστά που κατέχει στο ΑΕΠ από το 2009 μέχρι και το 2018 σε πραγματικές τιμές.

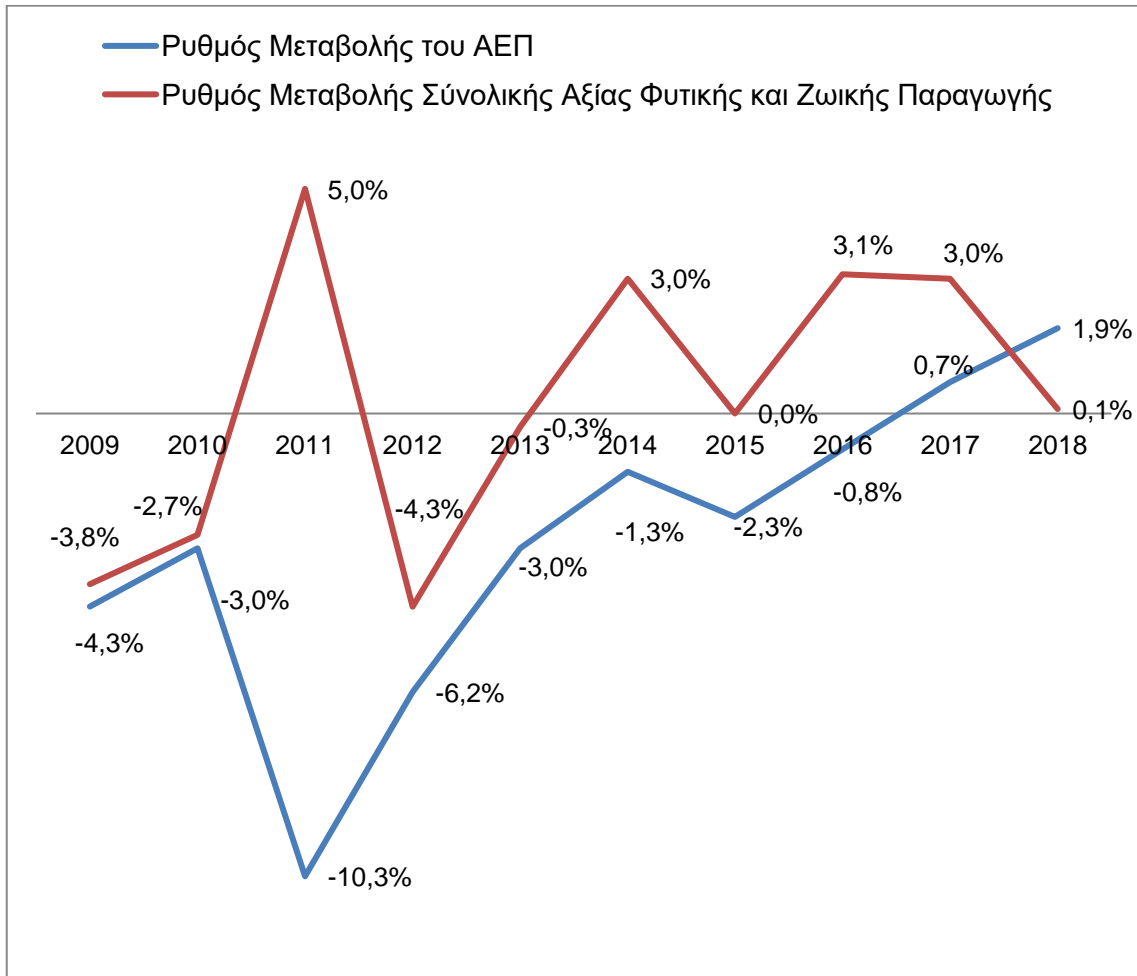
Διάγραμμα 4.3 Ποσοστό του Συνόλου του Αγροτικού Τομέα στη Συνολική Παραγωγή Προϊόντων και Υπηρεσιών

Πηγή: [https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL42/-](https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL42/)

Η κατάσταση στο σύνολο του αγροτικού τομέα όπως ήταν αναμενόμενο με βάση τον πυρήνα του που είναι η παραγωγή φυτικών και κτηνοτροφικών αγαθών είναι σταθερά ανοδική με αργούς ρυθμούς παρά την γενική κρίση που επικράτησε και την κατάρρευση άλλων κλάδων κυρίως του δευτερογενή τομέα όπως αυτός της μεταποίησης. Το 2018 κλείνει με ποσοστό 3,9% ενισχυμένος κατά 1% σε σχέση με την αρχή της δεκαετίας. Στο διάστημα 2011 με 2015 που είχαμε έντονη απορρύθμιση του εργασιακού χώρου, υψηλή φορολογία, πτώση του κύκλου εργασιών και του εισοδήματος των νοικοκυριών, ο αγροτικός χώρος κατάφερε να κρατηθεί και να επιτύχει μικρές αυξήσεις λόγω των ειδικών συνθηκών της οικονομίας στην παραγωγή του. Μερικές φορές είχαμε και άνοδο του επιχειρηματικού αγροτικού εισοδήματος υπολογισμένο σε τρέχουσες τιμές (πίνακας 2.14). Στην εμβάθυνση της ανάλυσης της συμπεριφοράς του φυτικού και κτηνοτροφικού κλάδου για να μας καθοδηγήσει σε συμπέρασμα για την πορεία του στα πλαίσια της ελληνικής οικονομίας αλλά και τη συμμετοχή στον καθορισμό και την εξέλιξη του ΑΕΠ, θα χρησιμοποιήσουμε τον ρυθμό μεταβολής για κάθε έτος από το 2009 μέχρι και το 2018. Θα διαιρέσουμε τη χρηματική αξία του σχετικού έτους με το αντίστοιχο ποσό της προηγούμενης χρονιάς, αφαιρούμε μια μονάδα και πολλαπλασιάζεται το αποτέλεσμα αυτό με το 100.

Διάγραμμα 4.4 Ρυθμός Μεταβολής Φυτικής και Ζωικής Παραγωγής σε Σχέση με το Ρυθμό Μεταβολής του ΑΕΠ σε Πραγματικές Τιμές

Το πραγματικό ΑΕΠ όπως και άλλοι δείκτες της ελληνικής οικονομίας παρουσίασαν γενναία πτώση κατά τα εξεταζόμενα αυτά χρόνια. Ο φυτικός και ζωικός τομέας που ανήκει στην πρωτογενή παραγωγή δεν ακολούθησε την ίδια πτώση αλλά μπορούμε να πούμε ότι παρέμεινε σε γενικές γραμμές σταθερός με κάποιες μικρές ανοδικές τάσεις. Υπολογίζοντας τον μέσο όρο ρυθμού μεταβολής των δύο αυτών δεδομένων προκύπτουν δύο σημαντικότερες διαφορές οι οποίες είναι ότι:

- Το πραγματικό ΑΕΠ από το 2009 μέχρι και το 2016 ήταν μονίμως με αρνητικές τιμές φθάνοντας μέχρι και το -10%.
- Ο ρυθμός μεταβολής φυτικής και ζωικής παραγωγής σημείωσε ελάχιστη αύξηση κατά 0,1% από το 2009 μέχρι και το 2018

Επομένως, αυτοί οι δύο σημαντικοί άξονες του πρωτογενή τομέα παρά την γενική πτώση τους σε σχέση με την προηγούμενη δεκαετία (1998-2009), επιβεβαιώνεται ότι

δεν πλήγηκαν σημαντικά σε σχέση με άλλους κλάδους και κατάφεραν να διατηρηθούν έχοντας και μικρές αυξήσεις. Επίσης, κάνοντας λόγο και για τα καλλιεργούμενα εδάφη τα οποία είναι ο κυριότερος συντελεστής παραγωγής στον αγροτικό χώρο, παρατηρείται μια μικρή πτώση των γεωργικών εκτάσεων όπως στις κηπευτικές στις αροτραίες και στις αμπελοκαλλιέργειες για τα έτη 2011 με 2017.

Αντίθετα άνοδο σημειώνουν τα απασχολούμενα στρέμματα με δενδρώδεις κατανομές, ειδικά εστιαζόμενα στην παραγωγή των ξηρών καρπών λόγω υψηλού κέρδους και διάρκεια αποθήκευσης.¹³⁰ Η άνοδο της παραγωγής που όμως ακολουθείτε παράλληλα από μια μικρή πτώση των καλλιεργούμενων στρεμμάτων μπορεί να εξηγηθεί από τους ακόλουθους λόγους όπως είναι:

- 1) Η αύξηση των αγροτικών μηχανημάτων και εξοπλισμού (πίνακας 2.10) όπου μπορεί να παρέχει τη δυνατότητα καλύτερης και αποδοτικότερης συγκομιδής.
- 2) Η σταδιακή αύξηση των εξαγωγών και η βελτίωση στο εμπορικό ισοζύγιο (τα γεωργικά αγαθά κατέχουν την τρίτη θέση το 2017 και το 2016).¹³¹

Η πορεία του πληθωρισμού στην Ελλάδα αυτή την περίοδο δεν μπορεί να ληφθεί υπόψη, διότι αναφερόμαστε σε σταθερές τιμές της αξίας της παραγωγής και όχι σε τρέχουσες.

¹³⁰ <http://www.agroekfrasi.gr/se-poiies-dendrokalliergeies-strefontai-oi-agrotes/>

¹³¹ <https://www.enterprisegreece.gov.gr/h-ellada-shmera/giati-ellada/eksagoges>

4.4 Τρόποι Βελτίωσης ΑΕΠ Διαμέσου Φυτικού και Ζωικού Κλάδου

Η ελληνική οικονομία για πολλά χρόνια στηρίζονταν στον τριτογενή τομέα παραγωγής (παροχή υπηρεσιών) διαμέσου των δημοσίων οργανισμών και του τουρισμού. Από το 1986 και έπειτα παρατηρείται συστηματική μείωση των εργαζομένων και απασχολούμενων στον πρωτογενή τομέα στους κλάδους της γεωργίας, της κτηνοτροφίας, της αλίειας και της δασοκομίας. Πιο συγκεκριμένα το 1986 απασχολούντουσαν στον πρωτογενή τομέα είτε με τη μορφή μισθωτής εργασίας είτε με αυτοαπασχόληση περίπου 1.027.000 άνθρωποι, δηλαδή το 28% των εργαζομένων. Μετά από 30 χρόνια δηλαδή το έτος 2016 έχουμε απασχολούμενος στον τομέα αυτό περίπου 472.000, όπου ισοδυναμεί με το 12,9% του συνόλου των εργαζομένων.¹³² Υπάρχει μία πτώση κατά 15,1% η οποία δεν οφείλετε μόνο στην πρόοδο και βελτίωση του τεχνολογικού παράγοντα αλλά και στην πτώση της παραγωγής καθώς η Ελλάδα για αρκετά έτη στηρίζονταν στην πρωτογενή παραγωγή καθώς δεν είχε ιδιαίτερα αναπτυγμένο τον βιομηχανικό κλάδο με εξαίρεση την χημική βιομηχανία και την διύλιση του πετρελαίου.

Η πτωτική πορεία αρκετών οικονομικών κλάδων και δραστηριοτήτων και στον αριθμό εργαζομένων που απασχολούν και σε κύκλο εργασιών σε συνδυασμό με την μειωμένη καταναλωτική δαπάνη των καταναλωτών λόγω ύφεσης και απώλειας εισοδήματος ήταν μερικοί από τους παράγοντες που συντέλεσαν στην αρνητική εξέλιξη του ΑΕΠ στην Ελλάδα. Σαφέστατα η βελτίωση και των τριών τομέων παραγωγής μπορεί να έχει θετική σημασία καθώς η μεταποίηση του δευτερογενή τομέα με τα αγαθά του πρωτογενή μπορούν να συσχετιστούν άμεσα και να δώσουν ένα καλό αποτέλεσμα. Εστιάζοντας στον πρωτογενή τομέα και ειδικά στην φυτική και ζωική παραγωγή θα αναφερθούμε σε ενέργειες που μπορούν να επιφέρουν άνοδο αρχικά στους δύο αυτούς κλάδους και έπειτα αυτό με τη σειρά του να περάσει και στον ετήσιο υπολογισμό του ΑΕΠ. Αυτές οι ενέργειες σχετίζονται με:

- 1) Κρατικές Παρεμβάσεις
- 2) Φορολογικές Αλλαγές
- 3) Ενίσχυση των Εξαγωγών

¹³² ΕΛΣΤΑΤ

4.4.1 Κρατικές Παρεμβάσεις

Το κράτος μπορεί να συντελέσει αποφασιστικό ρόλο στην πρόοδο της αγροτικής ζωής και οικονομίας καθώς είναι σε θέση να λάβει ποικίλες αποφάσεις με άμεση εφαρμογή αλλάζοντας σημαντικό το τοπίο. Παρόλα αυτά οι αποφάσεις αυτές δεν θα πρέπει να είναι μόνο ταυτιζόμενες αποκλειστικά με το όφελος του παραγωγού και του αυτοαπασχολούμενου αλλά και με του καταναλωτή. Με άλλα λόγια θα πρέπει να γίνονται ενέργειες οι οποίες θα κρίνονται για την μακροχρόνια ή βραχυχρόνια παρουσία τους. Κύρια και αποδοτικά μέτρα ανάλογα με τις αγροτικές, κοινωνικές περιστάσεις, τις εσωτερικές και εξωτερικές εμπορικές συνθήκες είναι:

- Μέτρα βασιζόμενα σε θεσμούς: τα οποία θα σκοπεύουν αρχικά να παγιώσουν ή να τροποποιήσουν τους γενικούς αγροτικούς κανόνες που θα πρέπει να ακολουθούνται απαραβίαστα, στοχεύοντας στο βέλτιστο αποτέλεσμα. Αυτοί οι κανόνες σχετίζονται 1) Με τις καταστάσεις ιδιοκτησίας της γης για την αποφυγή αντιδικιών και διενέξεων που μπορεί να κρατήσουν για αρκετά χρόνια και να έχει ως αποτέλεσμα την μη παραγωγική αξιοποίηση του εδάφους. 2) Με κληρονομικά θέματα που επίσης είναι επιζήμια λόγω των μακροχρόνιων αποφάσεων. 3) Με την ασφάλιση των απασχολούμενων και μισθωτών εργατών 4) Με νόμους που σχετίζονται με την εύρυθμη και αποδοτικότερη λειτουργία αγροτικών συνεταιρισμών στοχεύοντας στην ενίσχυση του αισθήματος ασφαλείας στους παραγωγούς.¹³³
- Παρέμβαση σε τιμές και ενίσχυση εισοδημάτων: όπου θα προσανατολίζονται στη θωράκιση της αγοράς και στην αποδοτικότερη πορεία του εισοδήματος των αγροτών. Τρία κύρια μέτρα είναι 1) η επιβολή κατώτατων τιμών που απαιτείται όμως ιδιαίτερη προσοχή στην επιλογή και διάρκεια του χρονικό ορίζοντα καθώς η παρατεταμένη ισχύς τους μπορεί να επιφέρει απώλεια του καταναλωτικού πλεονάσματος. Με τον όρο πλεόνασμα του καταναλωτή αναφερόμαστε όταν αγοράζεται ένα προϊόν προσφέρεται μια ικανοποίηση παρά την πληρωμή του αντίτιμου. Προκύπτει μια ικανοποίηση πρόσθετη που είναι η πληρωμή των χρημάτων που ήταν πρόθυμα να δαπανηθούν εκ μέρους του καταναλωτή έναντι της στέρησης για το αγαθό αυτό. Η απώλεια αυτή αν επέλθει είναι πιθανό να προξενήσει διαταραχές στην αγορά.¹³⁴ 2) Επιδοτήσεις προερχόμενες από κράτος, για την στήριξη των αγροτικών μονάδων με έμφαση στις μικρομεσαίες

¹³³ Λιανού Θ., Δαμιανού Δ., Μέργου Γ., Ντεμούση Μ., Κατρανίδη Σ., (2009), Αγροτική Οικονομική Θεωρία και Πολιτική, Μπένου, Αθήνα, σελ. 316

¹³⁴ Λιανού Θ., Δαμιανού Δ., Μέργου Γ., Ντεμούση Μ., Κατρανίδη Σ., (2009), Αγροτική Οικονομική Θεωρία και Πολιτική, Μπένου, Αθήνα, σελ. 316 και 321

προκειμένου να εξασφαλίσουν πόρους για κάλυψη των αναγκών και εξόδων και να παραμείνουν στον κλάδο.¹³⁵

- Διαρθρωτικές επεμβάσεις: όπου εστιάζεται προσπάθεια στην τόνωση της γεωργικής και κτηνοτροφικής παραγωγής. Αυτό επιτυγχάνεται με δημιουργία νέων έργων υποδομής ή βελτίωσης των υπαρχόντων, επειδή μπορεί να εξοικονομηθεί μεγάλο μέρος της δαπάνης για τους παραγωγούς με την μείωση του μεταφορικού κόστους.¹³⁶ Επίσης, με οικονομική πρόσβαση στην ενέργεια (ρεύμα με μειωμένα πάγια) για όλες τις αγροτικές μονάδες αφού είναι ιδιαίτερα σημαντικό για το στήσιμό και την οργάνωση μιας σύγχρονης κτηνοτροφικής μονάδας λόγω και των εργαλείων που πρέπει να χρησιμοποιούνται. Τέλος, με την ενημέρωση του πληθυσμού μέσω σεμιναρίων που θέλει και σκέφτεται να δραστηριοποιηθεί ή ασχοληθεί με τον πρωτογενή τομέα.¹³⁷

¹³⁵ Krugman P., Obstfeld M., (2002), Διεθνής Οικονομική Θεωρία και Πολιτική, Κριτική, Αθήνα σελ. 270

¹³⁶ Μέργος Γ., (2007), Κοινωνικό-Οικονομική Αξιολόγηση Επενδύσεων και Πολιτικών, Τόμος Β', Αθήνα σελ. 97

¹³⁷ Λιανού Θ., Δαμιανού Δ., Μέργου Γ., Ντεμούση Μ., Κατρανίδη Σ., (2009), Αγροτική Οικονομική Θεωρία και Πολιτική, Μπένου, Αθήνα, σελ. 316

4.4.2 Φορολογικές Αλλαγές

Η φορολογία είναι ένα σημαντικό κομμάτι πολιτικής κάθε κράτους ως προς την ικανότητα δημιουργίας εσόδων, ως προς το καταναλωτικό κοινό και ως προς τον επιχειρηματικό κόσμο. Η φορολογία θα πρέπει να καθορίζεται και να εφαρμόζεται κατόπιν προσεκτικής μελέτης βασιζόμενη στη δυνατότητα πληρωμής της από τους υποχρεούμενους. Διαφορετικά γεννάτε ο κίνδυνος φοροδιαφυγής, μείωσης των εσόδων η πτώση της κατανάλωσης, ακόμη και η αποφυγή επενδυτικών εγχειρημάτων με αρκετές συνέπειες για την οικονομία.¹³⁸ Επίσης, μελετώντας τα αγαθά που προέρχονται από τον πρωτογενή τομέα και κυρίως τα φυτικά και τα κτηνοτροφικά θα πρέπει να λάβουμε υπόψιν την ελαστικότητα ως προς την τιμή τους. Εφόσον υπάρχει ελαστικότητα, κάθε μεταβολή της τιμής (π.χ. αύξηση του φόρου συνεπάγεται με αύξηση της τιμής) μπορεί να επιφέρει έστω και σε μικρά επίπεδα πτώση της ζητούμενης ποσότητας τους για κάποια είδη καθώς οι αγοραστές μπορεί να στραφούν σε υποκατάστατα.

Υπενθυμίζεται ότι ελαστικότητα της ζήτησης ως προς την τιμή είναι ο λόγος της ποσοστιαίας μεταβολής της ζητούμενης ποσότητας προς την ποσοστιαία μεταβολή της τιμής. Αν η ποσοστιαία μεταβολή της ζητούμενης ποσότητας είναι μεγαλύτερη από αυτή της τιμής τότε $E_D > 1$ και χαρακτηρίζεται ως ελαστική. Αντίθετα αν η ποσοστιαία μεταβολή της ζητούμενης ποσότητας είναι μικρότερη από αυτή της τιμής τότε $E_D < 1$ και χαρακτηρίζεται ως ανελαστική.¹³⁹ Ο καθορισμός της φορολογικής πολιτικής στον αγροτικό χώρο μπορεί να σχετίζεται είτε για τα αγαθά προς πώληση είτε με το εισόδημα του παραγωγού. Μελετώντας τις δύο αυτές περιπτώσεις ως προς τις φορολογικές πολιτικές:

Για τα αγροτικά προϊόντα προς πώληση: Στον πρωτογενή τομέα μελετώντας τους δύο σημαντικότερους κλάδους τον γεωργικό και τον κτηνοτροφικό, ομαδοποιώντας τα αγαθά στις εξής κατηγορίες: 1) Κρέας 2) Γαλακτοκομικά, 3) Ελαιόλαδο, 4) Φρούτα και 5) Λαχανικά ως προς τον μέσο όρο ποσοτήτων αγοράς για κάθε νοικοκυριό και τον την μέσο όρο διαμορφωμένη τιμή τους που αποκτήθηκαν προκύπτουν οι δύο παρακάτω πίνακες για τα έτη 2010 που άρχισε η κρίση και το 2015 που τα αποτελέσματα των οικονομικών προβλημάτων ήταν πλέον εμφανή. (Στους πίνακες 4.1 και 4.2 έχουν πραγματοποιηθεί αλλαγές για τη συγγραφή της εργασίας)

¹³⁸ Gillis M., Perkins D.H., Roemer M., Snodgrass D.R., (2001), Οικονομική της Ανάπτυξης Β' Τόμος, Τυπωθήτω, Αθήνα σελ. 88

¹³⁹ Αγιακλόγλου Χ., Πέκκα-Οικονόμου Β. (2014), Η Μικροοικονομική Προσέγγιση της Σύγχρονης Επιχείρησης, Ε. Μπένου, Αθήνα, σελ. 128

Πίνακας 4.1 Ετήσια Κατανάλωση Ανά Νοικοκυριό για τα έτη 2010 και 2015

Έτος	Κρέας σε kg	Γαλακτοκομικά σε kg	Ελαιόλαδο σε L	Φρούτα σε kg	Λαχανικά σε kg
2010	140,64	227,04	42	255,36	355,68
2015	123,24	200,88	38,4	207,12	314,64

Πηγή: <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SFA05/>

Πίνακας 4.2 Ετήσια Κατανάλωση Ανά Νοικοκυριό για τα έτη 2010 και 2015

Έτος	Κρέας Τιμή/kg	Γαλακτοκομικά Τιμή/kg	Ελαιόλαδο Τιμή/L	Φρούτα Τιμή/kg	Λαχανικά Τιμή/kg
2010	7	3,1	4	1,2	1,4
2015	6,4	3	4,2	1,2	1,3

Πηγή: <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SFA05/>

Με τη γενίκευση της ύφεσης στην Ελλάδα και την πτώση των εισοδημάτων δεν επηρεάστηκαν μόνο οι κοινωνικές και ψυχαγωγικές ανάγκες αλλά και οι διατροφικές. Όπως φαίνεται και στον πίνακα 4.1 και στα 5 ομαδοποιημένα αγροτικά προϊόντα από το 2010 καταλήγοντας το 2015 έχουμε μια σημαντική μεταβολή της ετήσιας αγοράς τους σε ποσότητες. Επίσης η τιμή τους, είτε έχει μειωθεί, είτε έχει παραμείνει σταθερή, συμπεραίνουμε λοιπόν ότι παρά την πτώση της τιμής τους ειδικά στην κατηγορία των κρεάτων η κατανάλωση δεν αυξήθηκε. (Σημειώνουμε ότι τα κρέατα, τα γαλακτοκομικά και το ελαιόλαδο μπορεί η πρώτη ύλη τους να είναι του πρωτογενή τομέα όμως έχουν υποστεί και μεταποίηση για να δώσουν το τελικό αγαθό). Επομένως μια μείωση στην αξία αγοράς τους που θα έφερνε μια μεγάλη μείωση φόρου δεν είχε ιδιαίτερα θεαματικές επιπτώσεις καθώς, α) υπάρχει η πιθανότητα να άφηνε αδιάφορους τους παραγωγούς και β) η πτώση του ρυθμού πληθωρισμού δεν φέρνει πάντα ανάπτυξη στην οικονομία.

Ως προς το εισόδημα του παραγωγού: Εξετάζοντας τις αυξομειώσεις του αγροτικού επιχειρηματικού εισοδήματος στον πίνακα 2.14 διακρίνονται εναλλαγές και αυξομειώσεις σε έτη με αρκετές δυσκολίες. Η προσπάθεια για την ανάπτυξη της αγροτικής παραγωγής θα δέχονταν βοήθεια από μια μειωμένη φορολογία ως προς τα κέρδη του αγρότη εξασφαλίζοντας του κάποια πρόσθετα χρήματα με τα οποία θα μπορούσε να αυξήσει τα παραγόμενα αγαθά γεγονός που θα δημιουργούσε ανάγκη για επιπλέον προσωπικό (έστω 1 με 2 άτομα). Επίσης, η πιθανή αύξηση των κιλών των προϊόντων του θα ήταν ένα καλό κίνητρο για εξαγωγές στηρίζοντας το εμπορικό ισοζύγιο και κατά επέκταση και το ΑΕΠ. Τέλος, περιορίζει ακόμη περισσότερο το ενδεχόμενο απόκρυψης εισοδήματος.

4.4.3 Ενίσχυση των Εξαγωγών

Η θέση που έχουν τα αγροτικά αγαθά στην λίστα των εξαγωγών στο ελληνικό εμπόριο προς τρίτες χώρες και την Ευρωπαϊκή Ένωση είναι στην Τρίτη θέση. Το ΑΕΠ είδαμε να κλονίζεται και να υποχωρεί σημαντικά, ενώ η φυτική και η ζωική παραγωγή μπορεί να μην παρουσίασε ανάπτυξη και αύξηση της αξίας τους όμως κατάφεραν σε δύσκολες συνθήκες να παραμείνουν σταθερές. Η ενίσχυση των εξαγωγών όπως αναφερθήκαμε είναι δυνατόν να επιτευχθεί με έμμεσο τρόπο όπως με την μείωση των φορολογικών συντελεστών στο αγροτικό επιχειρηματικό εισόδημα αλλά και με άμεσο.

Ένας άμεσος τρόπος θα ήταν η έναρξη μελέτης χρηματικών κονδυλίων για την επιδότηση τους. Η οποία επιδότηση επιφέρει επιπλέον έσοδα σε μια αγροτική επιχείρηση που προωθεί και εμπορεύεται τα προϊόντα της στην αλλοδαπή. Στην περίπτωση αυτή η επιδότηση θα είναι ανάλογα με το είδος του αγαθού, όπου θα καταβάλλονται σταθερά χρήματα ανά αριθμό μονάδας, ή ανάλογα με την αξία του προϊόντος που θα πωλείται στο εξωτερικό. Η ώθηση που προσφέρει μια πολιτική σαν και αυτή είναι ότι οι παραγωγοί θα εστιάζονται συστηματικά σε προσπάθειες εξαγωγής των ποσοτήτων τους για όσο διάστημα τα έσοδα από την τιμή πώλησης στο εξωτερικό και τα χρήματα της επιδότησης είναι μεγαλύτερα από τα κέρδη που θα υπήρχαν σε πωλήσεις της εσωτερικής αγοράς.¹⁴⁰

Επιδιώκονται συνεπώς αποτελέσματα που είναι απόλυτα αντίθετα με την επιβολή των δασμών. Στην ελληνική αγροτική οικονομία ένα τέτοιο μέτρο εκτός από την εφαρμογή του σε προϊόντα όπως το ελαιόλαδο, και τα γαλακτοκομικά που είναι αρκετά ενισχυμένα λόγω της παράδοσης και των κλιματολογικών συνθηκών, θα ήταν ακόμη πιο χρήσιμο να εφαρμοστούν σε κλάδους που υπάρχουν ελλείψεις και πτωτικές τάσεις όπως είναι αυτός της χοιροτροφίας και της βοοτροφίας.

¹⁴⁰ Krugman P., Obstfeld M., (2002), Διεθνής Οικονομική Θεωρία και Πολιτική, Κριτική, Αθήνα σελ. 283

4.5 Συμπεράσματα

Κάθε τομέας παραγωγής (πρωτογενής, δευτερογενής, τριτογενής) συμπεριλαμβανομένων και των οικονομικών κλάδων που περιλαμβάνουν, συμβάλλουν στην οικονομία με την παραγωγή προϊόντων και διάθεση υπηρεσιών. Εστιάζοντας στην αγροτική παραγωγή βλέπουμε ότι η Ελλάδα στα πρώτα χρόνια της σύγχρονης δημιουργίας της είχε τη φυτική και ζωική παραγωγή ως βασικούς πυλώνες της οικονομίας της. Παρά τις αντιξοότητες που υπήρχαν μετά την ανεξαρτησία της από το 1830 είτε λόγω εξωτερικών δανείων, είτε έλλειψης τεχνογνωσίας, ο αγροτικός και κυρίως ο γεωργικός τομέας άρχισε να παγιώνεται και απασχολούσε το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού. Μεταρρυθμίσεις, κρατικές παρεμβάσεις όπως: i) μείωση φορολογίας, ii) ίδρυση της Αγροτικής Τράπεζας το 1929, κατάφεραν να δώσουν ώθηση στην παραγωγή και κυρίως έδωσαν κίνητρο ενασχόλησης του πληθυσμού, καθώς οι λοιπές οικονομικές δραστηριότητες δεν είχαν ιδιαίτερη ανάπτυξη.

Βαδίζοντας προς σύγχρονη εποχή βλέπουμε πως οι συντελεστές παραγωγής όπως i) έκταση (γη) ii) ανθρώπινη εργασία iii) κεφάλαιο και iv) αναλώσιμες πρώτες ύλες αποτελούν τα πιο σημαντικά μέρη του αγροτικού χώρου. Επίσης, αναφερόμενοι και στη ζωική παραγωγή ξεχωρίζουμε τους 4 κυριότερους τομείς οι οποίοι αναφέρονται με σειρά κατάταξης ως προς την ενασχόληση των ανθρώπων και την παραγωγική τους δυνατότητα στην Ελλάδα. Αυτοί είναι: i) Αιγοπροβατοτροφία, ii) Πτηνοτροφία, iii) Χοιροτροφία και iv) Βοοτροφία. Η αιγοπροβατοτροφία έρχεται πρώτη καθώς για το 2017 η Ελλάδα κατείχε την 4^η θέση στην Ε.Ε. στον αριθμό προβάτων που εκτρέφονται και παράλληλα λόγω της υψηλής ανεργίας κατά τη διάρκεια των ετών 2011-2016 και του χαμηλού επενδυτικού κόστους που απαιτεί, συγκέντρωσε αρκετούς ενδιαφερομένους.

Εξετάζοντας τον αγροτικό χώρο πιο σφαιρικά και οργανωτικά από πλευράς συνεταιρισμών βλέπουμε ότι οι κυριότερες κατηγορίες συνεταιρισμών είναι οι γεωργικοί, οι αλιευτικοί, οι κτηνοτροφικοί, οι μελισσοκομικοί, οι αγροβιοτεχνικοί και αγροτουριστικοί. Στην Ελλάδα, όπως είναι απόλυτα λογικό η παρουσία τους είναι πιο έντονη σε αγροτικές περιοχές και νομούς με σχετικά μεγάλη φυτική και ζωική ενασχόληση του πληθυσμού. Οι νομοί με τους περισσότερους αριθμητικά αγροτικούς συνεταιρισμούς είναι η Λάρισα με 60 και ο νομός του Ηρακλείου με 44. Αντίθετα οι νομοί με το μικρότερο αριθμό αγροτικών συνεταιρισμών είναι ο νομός Λευκάδος και Φωκίδας με 1.

Επίσης, σημαντικό στοιχείο για τη συμβολή στην ελληνική οικονομία της φυτικής και ζωικής δραστηριότητας είναι: α) η εξέλιξη του κύκλου εργασιών και β) η απασχόληση του εργατικού δυναμικού που παρέχουν.

- Στη πρώτη περίπτωση διαπιστώνουμε ότι το ποσοστό του κύκλου εργασιών της φυτικής και ζωικής παραγωγής από το 2011 μέχρι το 2016 επί του συνολικού κύκλου εργασιών παρουσιάζει αυξητικές τάσεις γεγονός που δηλώνει ότι στη διάρκεια της ύφεσης δε σημείωσε απώλειες.
- Στη δεύτερη περίπτωση από το 2011 μέχρι το 2018 παρατηρούμε ότι υπάρχει μια σχετική μικρή απώλεια θέσεων εργασίας κατά 28.886. Όμως, αυτό μπορεί να οφείλεται: i) στη βελτίωση της παραγωγικής διαδικασίας με τη χρήση σύγχρονων μηχανημάτων, καθώς παρατηρούμε συνεχή αύξηση του αριθμού των αγροτικού εξοπλισμού που χρησιμοποιείται, άρα απαιτούνται και λιγότεροι εργάτες και ii) ο αριθμός των εργαζομένων στον πρωτογενή τομέα το 2018 ήταν 516.869 από τους οποίους όμως το 92,3% εργαζόταν στις φυτικές και ζωικές παραγωγικές διαδικασίες.

Ακόμη, παρά το θετικό της αύξησης του κύκλου εργασιών της φυτικής και ζωικής παραγωγής επί του συνολικού κύκλου εργασιών, παρατηρείται ότι οι καλλιεργούμενες εκτάσεις είναι κατηγοριοποιούμενες σε i) αροτραίες, ii) κηπευτικές, iii) δενδρώδεις και iv) άμπελου-σταφίδας. Όμως, παρά την πτώση των αξιοποιούμενων εκτάσεων, η Συνολικά παραγόμενη Αξία της φυτικής παραγωγής καθώς και το Σύνολο της Αξίας της αγροτικής παραγωγής εμφάνισε τάσεις ανόδου. Αντίθετα, μικρή πτώση σημείωσε η συνολική αξία της ζωικής παραγόμενης ποσότητας. Συγκρίνοντας τα έτη 2009 (προ ύφεσης) και 2018 (μετά ύφεσης) βλέπουμε ότι οι τομείς αυτοί άντεξαν στην ύφεση και δεν παρουσίασαν σημάδια παραγωγικής αποσύνθεσης. Συγκεκριμένα:

- Η ζωική παραγωγή σημείωσε πτώση 305 εκατ. Ευρώ
- Η φυτική παραγωγή σημείωσε άνοδο 929 εκατ. Ευρώ
- Η αγροτική παραγωγή σημείωσε άνοδο 737 εκατ. Ευρώ

Τα παραπάνω μαζί με το γεγονός ότι το πραγματικό ΑΕΠ για τα αντίστοιχα έτη σημείωσε αισθητή πτώση κατά 51,6 δισεκατ. Ευρώ μας δείχνουν ότι φυτική-ζωική παραγωγή στάθηκαν όσο ήταν εφικτό και δεν παρασύρθηκαν σημαντικά από την κρίση φρενάροντας έστω λίγο τη ραγδαία πτώση της οικονομίας της Ελλάδας.

Αναφερόμενοι στο ΑΕΠ (πραγματικό) βλέπουμε ότι γενικά επίπεδα του ανάμεσα στις αναπτυσσόμενες και ανεπτυγμένες χώρες διαφέρουν. Συγκεκριμένα οι

αναπτυσσόμενες χώρες παρουσιάζουν μεγαλύτερο ρυθμό μεγέθυνσης σε σχέση με τις ανεπτυγμένες χώρες. Αυτό οφείλεται σε παράγοντες όπως:

- Πληθυσμιακές μεταβολές ανάμεσα στις αναπτυσσόμενες και ανεπτυγμένες οικονομίες.
- Υποκατάσταση εισαγωγών και προώθηση εθνικής παραγωγής με αύξηση των εξαγωγών.
- Αύξηση άμεσων ξένων επενδύσεων σε χώρες που ευνοούν την πραγματοποίηση της παραγωγής με οικονομίες κλίμακας.

Για το 2019 το ποσοστό αύξησης του πραγματικού ΑΕΠ για τις αναπτυσσόμενες χώρες ήταν 3,7% σε αντίθεση με τις ανεπτυγμένες που ήταν 1,7%.

Στην ελληνική πραγματικότητα, βλέπουμε ότι οι καταγραφές του πραγματικού και ονομαστικού ΑΕΠ από την πλευρά της καταναλωτικής δαπάνης και της συνολικής ροής των αγαθών σημείωσαν πτωτικές τάσεις στα νούμερα τους ειδικά κατά την περίοδο της ύφεσης. Ειδικότερα, συγκρίνοντας το ΑΕΠ σε πραγματικές και ονομαστικές τιμές για τα έτη του 2008 και του 2018 όπου η κρίση είχε αφήσει ήδη το αποτύπωμα της βλέπουμε:

- Πραγματικό ΑΕΠ 2008-2018: $231.914 - 179.914 = -52$ δις ευρώ
- Ονομαστικό ΑΕΠ 2008-2018: $241.990 - 179.729 = -62,2$ δις ευρώ

Επίσης, διαπιστώνεται ότι το εμπορικό ισοζύγιο το οποίο είναι βασικός συντελεστής του ΑΕΠ όταν μετράτε με την καταναλωτική δαπάνη είναι αρνητικό όχι μόνο κατά τη διάρκεια των υφεσιακών ετών αλλά και πριν από αυτά. Έτσι οι παραπάνω εισαγωγές και η ανταγωνιστικότητα συνέβαλλαν στην πτώση του ΑΕΠ. Σταδιακά όμως με την πάροδο της ύφεσης, βλέπουμε ότι το εμπορικό ισοζύγιο λαμβάνει όλο και λιγότερο αρνητικές τιμές.

Επιπροσθέτως, ένα σημαντικό φαινόμενο που σχετίζεται με την οικονομία και όλους τους παραγωγικούς κλάδους είναι η ανεργία. Το πρόβλημα αυτό δηλαδή από το 2010 και έπειτα φθάνοντας ακόμη και το 27,5% το ποσοστό της ανεργίας το 2013. Το πάγωμα των επενδύσεων, η αύξηση των φορολογικών συντελεστών, η πτώση της ζήτησης και του κύκλου εργασιών των επιχειρήσεων ήταν μερικά από τα βασικά αίτια που έφεραν την αύξηση της ανεργίας. Σύμφωνα με τον ΟΑΕΔ η καταγραφή της ανεργίας γίνεται σε 3 περιοχές ταξινόμησης και είναι : i) οι αστικές περιοχές ii) οι ημιαστικές περιοχές και iii) οι αγροτικές περιοχές. Ένα θετικό συμπέρασμα που προκύπτει σχετικά με τη φυτική και ζωική παραγωγή είναι ότι τα επίπεδα της ανεργίας στις αγροτικές περιοχές είναι χαμηλότερα σε ποσοστά σε σχέση με τη συνολική ανεργία. Γεγονός που καταδεικνύει ότι περιορίζει την ανεργία καθώς δεν την υπερβαίνει

σε ποσοστό παραπέμποντας ότι η κατανομή της είναι μεγαλύτερη για τις αστικές και ημιαστικές περιοχές. Τονίζεται ότι οι αγροτικές περιοχές στηρίζονται κατά βάση στην παραγωγή αγροτικών αγαθών και υπηρεσιών. Τα δύο έτη στα τελευταία δέκα έτη όπου η διαφορά ανάμεσα στα ποσοστά ανεργίας αγροτικών περιοχών και συνολικής ανεργίας είχε τη μεγαλύτερη τιμή της ήταν το 2012 και 2013. Σημειώνεται ότι η ανεργία των αγροτικών περιοχών ήταν 5,6% και 5,5% αντίστοιχα χαμηλότερη από τα ποσοστά της συνολικής ανεργίας στην ελληνική επικράτεια.

Ακόμη, εστιάζοντας στο ποσοστό που κατέχει η φυτική και ζωική παραγωγή στη συνολική αξία παραγωγής τους σε σχέση με τη συνολική αξία όλης της παραγόμενης ποσότητας βλέπουμε ότι αυξάνεται από το 2010 και μετά. Δηλαδή από την έναρξη της ύφεσης έχουμε μια σταθεροποίηση του ποσοστού τους υποδηλώνοντας ότι παρά την κρίση οικονομίας, η παραγωγή φυτικών και ζωικών προϊόντων όχι μόνο δεν επηρεάστηκε αρνητικά αλλά συνείσφερε στην προσπάθεια επιβίωσης της ελληνικής οικονομίας.

Επίσης το ίδιο ισχύει κοιτάζοντας το ρυθμό μεταβολής της συνολικής αξίας φυτικής-ζωικής παραγωγής ο οποίος καταγράφει διαφορετική πορεία σε σχέση με το ρυθμό μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ. Μάλιστα, το 2011 που ήταν το πρώτο και ίσως το δυσκολότερο έτος της ύφεσης, ο ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ πραγματικού σε σχέση με το 2010 ήταν -10,3%, ενώ ο ρυθμός μεταβολής φυτικής και ζωικής παραγωγής σημείωσε αύξηση 5% για τα αντίστοιχα χρόνια.

Τέλος, προκύπτει ότι με συγκεκριμένες και μεθοδευμένες ενέργειες θα μπορούσε να ενισχυθεί ο φυτικός και ζωικός τομέας παραγωγής προκειμένου να συμβάλει ακόμα θετικότερα στην οικονομία και το ΑΕΠ. Αυτές οι ενέργειες εστιάζονται:

1. Στην αύξηση των κρατικών παρεμβάσεων
2. Στις φορολογικές ελαφρύνσεις και
3. Στην ενίσχυση των εξαγωγών αγροτικών αγαθών

Βιβλιογραφία

Ελληνική

- Αγιακλόγλου Χ., Πέκκα-Οικονόμου Β. (2014), Η Μικροοικονομική Προσέγγιση της Σύγχρονης Επιχείρησης, Ε. Μπένου, Αθήνα
- Δεδουσόπουλος Α., (2000) Θεωρίες της Ανεργίας, Τυπωθήτω-Γ. Δαρδάνος, Αθήνα
- Λιανού Θ., Δαμιανού Δ., Μέργου Γ., Ντεμούση Μ., Κατρανίδη Σ., (2009), Αγροτική Οικονομική Θεωρία και Πολιτική, Μπένου, Αθήνα
- Μέργος Γ., (2007), Κοινωνικό-Οικονομική Αξιολόγηση Επενδύσεων και Πολιτικών, Τόμος Β', Αθήνα
- Πετρινώτη Ξ.,(1989), Αγορές Εργασίας Οικονομικές Θεωρίες και Έρευνες, Παπαζήση, Αθήνα
- Gillis M., Perkins D.H., Roemer M., Snodgrass D.R., (2001), Οικονομική της Ανάπτυξης Β' Τόμος, Τυπωθήτω, Αθήνα
- Krugman P., Obstfeld M., (2002), Διεθνής Οικονομική Θεωρία και Πολιτική, Κριτική, Αθήνα
- McCann P., (2002), Αστική και Περιφερειακή Οικονομική, Κριτική, Αθήνα

Διαδίκτυο

- ΕΛΣΤΑΤ
- <http://www.agroekfrasi.gr/se-poies-dendrokalliergeies-strefontai-oi-agrotes/>
- <https://www.enterprisegreece.gov.gr/h-ellada-shmera/giati-ellada/eksagoges>
- <https://www.imf.org/external/datamapper/LUR@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD>
- [https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL42/-](https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL42/)
- [https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SFA05/-](https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SFA05/)

Γενική Βιβλιογραφία

Ελληνική

- Αβδελίδης Π., (1976) Το Αγροτικό Συνεταιριστικό Κίνημα στην Ελλάδα, Παπαζήση, Αθήνα
- Αγιακλόγλου Χ., Πέκκα-Οικονόμου Β., (2014), Η Μικροοικονομική Προσέγγιση της Σύγχρονης Επιχείρησης, Ε. Μπένου, Αθήνα
- Αγριαντώνη Χρ., Μπουρνόβα Ε., Παπαθανασόπουλος Κ., Προγουλάκης Γ., Ρηγίνος Μ., Χαρλαύτη Τ., Χατζηιωσήφ Χ., (2007), Εισαγωγή στην Νεοελληνική Οικονομική Ιστορία, Τυπωθήτω
- Βαϊτσος Κ., Μπαρτζώκας Α., (2004) Αναπτυξιακή Οικονομική, Κριτική, Αθήνα
- Ινστιτούτο Εργασίας/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, (2018), Η Ελληνική Οικονομία και Απασχόληση, Ετήσια Έκθεση, Καμπύλη Advertising, Αθήνα
- Λιανού Θ., Δαμιανού Δ., Μέργου Γ., Ντεμούση Μ., Κατρανίδα Σ., (2009), Αγροτική Οικονομική Θεωρία και Πολιτική, Ε Μπένου, Αθήνα
- Κωστής Κ., (1990), Αγροτική Οικονομία και Γεωργική Τράπεζα Τόμος Β', Αθήνα
- Μέργος, Γ. (1980), Πάγιο Κεφάλαιο στην Ελληνική Γεωργία, ΠΑΣΕΓΕΣ
- Μέργος Γ., Ψαλτόπουλος Δ., (1996), Αγροτική Εκμηχάνιση και Βιομηχανία Αγροτικών Μηχανημάτων, Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών
- Μητροφάνης, Γ. (1991), Η Κίνηση των Τιμών του Σταριού στην Ελλάδα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης
- Οικονόμου Γ., Σεμπεθαί Ι., Συμιγιάννης Γ., (2010) Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών της Ελλάδος, Αιτίες Ανισορροπιών και Προτάσεις Πολιτικής, Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα
- Πιζάνιας Π., (1988), Οικονομική Ιστορία της Ελληνικής Σταφίδας 1851-1912, Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος
- Συντονιστής Έρευνας Αρσένος Γ., (2017), Περιγραφή Στρατηγικών Δράσεων ΕΤΑΚ στην Ζωική παραγωγή για τα έτη 2016-2017, Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας
- Begg D., Fischer S., Dornbusch R., (2006) Εισαγωγή στην Οικονομική, Κριτική, Τόμος Α' Αθήνα
- Begg D., Fischer S., Dornbusch R., (2006) Εισαγωγή στην Οικονομική, Κριτική, Τόμος Β' Αθήνα
- Bowles S., Edwards R., (1996), Κατανοώντας τον Καπιταλισμό, Gutenberg, Αθήνα

- Burda M., Wyplosz C., (2008), Ευρωπαϊκή Μακροοικονομική, Gutenberg, Αθήνα
- Gillis M., Perkins D.H., Roemer M., Snodgrass D.R., (2001), Οικονομική της Ανάπτυξης Β' Τόμος, Τυπωθήτω
- Gravelle H., Rees R., (2004), Μικροοικονομική, Α' Τόμος, Gutenberg, Αθήνα
- Keynes John Maynard, (2001), Η Γενική Θεωρία της Απασχόλησης, του Τόκου και του Χρήματος, Παπαζήση, Αθήνα
- Nordhaus S., (2000), Οικονομική, Τόμος Β', Παπαζήση, Αθήνα
- North D., (2000) Δομή και Μεταβολές στην Οικονομική Ιστορία, Κριτική
- Ross S., Westerfield R., Jaffe J., (2017), Χρηματοοικονομική των Επιχειρήσεων, Π.Χ. Πασχαλίδης, Λευκωσία

Ξένη

- Ριζόπουλος Γ., (1988) Estimation of Social Welfare Weights in Agricultural Policy: The Case of Greek Cotton, Journal of Agricultural Economics
- Harlaftis G., (1993), Greek Shipowners and Greece 1945-1975, Athlone Press London
- Manos V., (1986) A Rational Allocation of Livestock and Feedingstuff Farm Enterprises in a Region of Greece, Oxford Agrarian Studies, UK
- Mazower M., (1991), Greece and the inter-war economic crisis, Oxford
- Pepelasis A., Yotopoulos P., (1962), Surplus Labor in Greek Agriculture, Athens
- Ritson C., (1977), Agricultural Economics: Principles and Policy, Crosby Lockwood Staples, London
- Tracy M., (1993) Food and Agriculture in a Market Economy, APS, Brussels

Διαδίκτυο

- Γεωτεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας
- ΕΛΣΤΑΤ
- Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων
- Eurostat
- <https://www.agrocapital.gr/Category/Kalliergies/Article/18133/ellinika-ktinotrofika-fyta>
- <http://www.agroekfrasi.gr/se-poies-dendrokalliergeies-strefontai-oi-agrotes/>
- <https://www.agro24.gr/agrotika/proionta/ktinotrofia/i-elliniki-ktinotrofia-simera>
- <https://www.dianeosis.org/2019/05/neoi-ellinikoi-synetairismoι/>
- <https://www.euretirio.com/eisagoges/>

- <https://www.euretirio.com/exagoges/>
- <https://www.euro2day.gr/news/economy/article/1667642/exagoges-ta-100-top-ellhnika-proionta-to-2018.html>
- <http://www.gaiapedia.gr/gaiapedia/index.php>
- http://www.hnms.gr/emy/el/climatology/climatology_city?perifereia=Peloponnes&poli=Velos_Korinthia
- <https://www.imf.org/external/datamapper/index.php>
- <https://www.imf.org/external/datamapper/LUR@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD>
- https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD
- <https://www.investopedia.com/terms/b/bot.asp>
- <https://www.investopedia.com/terms/c/consumer-spending.asp>
- <http://www.minagric.gr>
- <http://www.oaed.gr/synkentrotika-stoicheia>
- <https://www.olivemagazine.gr/>
- <http://www.opengov.gr/ypaat/?p=1682>
- <http://www.paragogi.net/1079/se-dokimasia-h-ellhnikh-ptnotrofia>
- [https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL15/-](https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL15/)
- [https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL42/-](https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL42/)
- <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SIN06/2013>
- <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SIN06/2007>
- [https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SFA05/-](https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SFA05/)
- <http://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SPG06/2017>
- <http://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SPG43/2017>
- <https://www.ypaithros.gr/vootrofia-ageladotrofia-h-paragwigikotita-twn-ektrofwn-megalwn-zwwn/>